

Markéta Rausová
Diplomová práce

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra pedagogiky

Německé střední školy v Brně v letech 1918 – 1945

German secondary schools in Brno in 1918 – 1945

Vedoucí práce:
Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.

Praha, 18.července 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 18.7. 2008

Děkuji pracovníkům Muzea Komenského v Přerově a Archivu města Brna za mimořádně vstřícný přístup, Haně Rausové za jazykovou korekturu, pamětníkům MUDr. Helze Lindtové, Kitty Neradové, Nadě Otrubové a Prof. Dr. Zdeňku J. Sloukovi za vzpomínky a poskytnuté materiály a vedoucí práce Doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc. za cenné připomínky.

Tuto diplomovou práci věnuji své babičce Naději Veselé (*13.5. 1921 – †13.6. 2008).

1 Obsah

1	Obsah	4
2	Úvod.....	6
2.1	Cíl práce	6
2.2	Základní pojmy	6
2.3	Zdroje	7
3	Střední školství v ČSR	9
3.1	Střední školství v Rakousku před 1918	9
3.2	Střední školství v ČSR.....	10
4	Německé střední školství v ČSR.....	20
4.1	Židovské školství	23
5	Německé střední školy v Brně v letech 1918 - 1945	25
5.2	Střední školy na území Brna	27
5.3	Historie jednotlivých škol	30
5.4	Další brněnské německé střední školy	54
5.5	Související instituce	55
6	Vzájemné vztahy a spolupráce německých středních škol v Brně	58
7	Výuka na německých středních školách v Brně po formální stránce	61
7.1	Školní rok.....	61
7.2	Počet žáků ve třídách	62
7.3	Klasifikace	63
7.4	Zkoušky.....	67
8	Výuka na německých středních školách v Brně po obsahové stránce	72
8.1	Učební plány	72
8.2	Nepovinné předměty	75
8.3	Výuka jazyků	77
8.4	Tělocvik	79
8.5	Knihy.....	80
9	Finance na německých středních školách v Brně	82
9.1	Žákovský fond	82
9.2	Rodičovská sdružení	83
9.3	Školné	84
9.4	Stipendia	86
10	Učitelé německých středních škol	87
10.1	Typy učitelů	87
10.2	Systemizace.....	90
10.3	Učební povinnost	92
10.4	Spolky	93
10.5	Učitelé brněnských německých středních škol	94
11	Žáci německých středních škol v Brně	97

11.1 Typy žáků.....	97
11.2 Koedukace.....	98
11.3 Žáci s českým mateřským jazykem	100
11.4 Náboženské vyznání žáků.....	101
11.5 Cizí státní příslušníci.....	103
11.6 Sociální péče o žáky.....	103
12 Závěr	108
13 Resumé.....	111
14 Použité zdroje.....	113
14.1 Tištěné dokumenty	113
14.2 Elektronické zdroje	117
14.3 Prameny	119
15 Přílohy.....	122
16 Seznam příloh	149
17 Seznam tabulek	150
18 Seznam obrázků	151

2 Úvod

2.1 Cíl práce

Následující text vznikl s úmyslem přehledně zachytit prvorepublikovou a válečnou situaci německých středních škol v Brně. Popsat, které střední školy existovaly a kde se v průběhu let nacházely a nastínit jejich stručnou historii, nakolik byla z pramenů dostupná. Zachytit alespoň částečně vzájemné vztahy a spolupráci škol. Text věnuje bližší pohled učitelům a žákům těchto škol z takových hledisek, jaké je možné získat z výročních zpráv škol. Text má dále představit praktický život brněnských německých středních škol (spolupráci s rodiči, finanční stránku, částečně obsah vyučování, zkoušky, klasifikaci...) a nastínit i některé problémy, kterým školy čelily. Konkrétní údaje německých středních škol v Brně jsou zasazeny do kontextu legislativy týkající se středních škol jako takových.

Cílem práce je také přispět k zaplnění mezery, která přece jen v literatuře o německém školství ještě existuje. Pokud práce povede k uvědomění, že za první republiky v Brně německé střední školství vůbec existovalo, pokud umožní konkrétnější představu o tom, jak vypadalo, a poskytne základ pro případné srovnání s českým středním školstvím v Brně té doby, bude její cíl splněn.

2.2 Základní pojmy

Pojem „střední škola“ značil v období první republiky pouze školy všeobecně vzdělávací (všechny typy gymnázií a reálky). Byly to školy, navazující na pátou třídu obecné (měšťanské školy) trvající osm let v případě gymnázií, sedm let v případě reálek. Od r. 1919 se ke středním školám řadily i čtyřleté učitelské ústavy. Nebylo však neobvyklé ke středním školám řadit i další vzdělávací ústavy. Ročenka Říšského spolku německých středoškolských učitelů tradičně zahrnuje i školy průmyslové a obchodní. Ministerstvo školství několikrát uznalo středoškolský charakter vyšších průmyslových škol. Např. v dopise ministerstvu obchodu z r. 1923 uvedlo, že mezi střední školy je třeba vedle učitelských ústavů řadit i vyšší průmyslové školy (Mates aj. 1987). Zákony používaly někdy formulaci „střední školy, ústavy učitelské a ústavy jim rovnocenné (školy obchodní a průmyslové)“ (Váňová aj. 1992) Ročenka říšského spolku z r. 1927/28 nazývá všeobecně

vzdělávací školy „Mittelschulen im engeren Sinne“ (střední školy v užším slova smyslu) (Jahrbuch des Reichsverbandes Deutscher Mittelschullehrer 1928, s. 6). Předkládaná práce se drží tohoto širšího pojetí středních škol a pod pojem „střední školy“ (případně „střední školy v širším slova smyslu“) zahrnuje školy alespoň čtyřleté, které poskytovaly, řečeno pozdější terminologií, úplné středoškolské vzdělání. Pokud se jedná pouze o všeobecně vzdělávací školy, objeví se pojem „střední školy v užším slova smyslu“.

Pro všechny typy středoškolských profesorů a učitelů se v práci používá souhrnný pojem „učitel“. Pojem „Sudetenländer“ (sudetské země), který se často vyskytuje v německy psaných dokumentech z první republiky, označuje celou oblast Čech, Moravy a Slezska. (Nezaměňovat s jednotným číslem „Sudetenland“ (sudetská země) značícím okrajové části republiky obývané Němci, tzv. Sudety!)¹ (Lemberg 1993).

2.3 Zdroje

Konstatování nedostatku literatury na téma německých škol je „evergreenem“ téměř všech prací, které se tomuto tématu věnují. „Dějiny německých škol, německé pedagogiky a německého školství na našem území na své zpracování teprve čekají.“ (Podlahová 1998, s. 5)

Existující práce o středních školách čerpají z českých pramenů a literatury, práce o německých školách se zase věnují zejména národnímu školství v Sudetech. Autorka proto čerpala převážně z pramenů, které jsou dostupné v Muzeu Komenského v Přerově, v Archivu města Brna, v Moravské zemské knihovně a v Národní knihovně v Praze. Bylo potřeba překonávat některé obtíže. K těm menším patřily rukopisné záznamy psané kurentem. Větší obtíží byly některé chybějící prameny. Kupříkladu výroční zprávy německé průmyslové školy v Brně jsou podle záznamu v katalogu uloženy v Moravské zemské knihovně, autorce se je však nepodařilo přes několik pokusů získat. Obtížné je získat prameny k období po roce 1938. Literatura zaměřená na školství ve válečné době se věnuje výhradně českým školám (zejména jejich rušení).

¹ Obdobně se používalo označení „Alpenländer (alpské země) pro Štýrsko, Korutany, Krain, Tyrolsko, Horní a Dolní Rakousko a „Karpatenländer“ (karpatské země) pro Maďarsko, Sedmihradsko a Halič (Luckmann 1990).

Aby autorka získala lepší dojem o studiu na německých středních školách a o vztahu Němců a Čechů v Brně, vedla rozhovory s několika pamětníky, přičemž získala i některé materiály.

3 Střední školství v ČSR

3.1 Střední školství v Rakousku před 1918

System středního školství v Československé republice vycházel ze systému školství Rakouska Uherska, jak se konstituoval během 19. století. V roce 1849 byl dokončen návrh reformy rakouského středního školství nazvaný „Nástin organizace gymnasií a reálék v Rakousku“, tzv. Bonitz-Exnerova reforma. Kromě vysokého školství významně mění také gymnázia. Dosavadní, od r. 1808 šestitřídní, gymnázium spojuje s tzv. filozofií, přípravkou na VŠ, čímž vzniká gymnázium s 8 postupnými ročníky. Gymnázium tak přebírá propedeutickou funkci filozofické (artistické) fakulty, která se díky reformě stala rovnocennou fakultou univerzity. Gymnázia se dělila na dva čtyřleté stupně. První stupeň, tzv. nižší gymnázium (Untergymnasium), měl propedeutickou funkci a připravoval na některé úřednické pozice, případně (od 60. let 19. stol.) na studium středních odborných škol. Na vyšším gymnázium (Obergymnasium) se vyučovaly stejné předměty jako na nižším gymnázium, výuka už ale měla vědecký charakter. Přes přetrvávající převahu klasických jazyků byly Bonitz-Exnerovou reformou znovu zavedeny přírodovědné předměty, mateřský jazyk (němčina nebo čeština) jako vyučovací předmět a filozofická propedeutika. Posláním gymnázia bylo kultivovat žáka kontaktem s antickou kulturou a připravit jej na univerzitu. V této podobě a také s tímto účelem existuje gymnázium i později v ČSR. 1849 byla poprvé zavedena maturita opravňující ke vstupu na univerzitu. Gymnázia existovala původně pouze jako církevní školy. S tím, jak všeobecně sílil vliv státu, docházelo k oslabování vlivu církve na školství. Principem, který se prosazoval v organizaci školství v 2. pol. 19. stol byla etatizace a laicizace.

Zákon z r. 1868 zavádí světské orgány školské správy – tzv. „školní rady“ (Schulräte) na třech úrovních:

- zemské (Landesschulräte) – rozhodovaly o obsazování učitelských a ředitelských míst na středních školách vydržovaných obcemi, posuzovaly učební osnovy, pomůcky a knihy pro střední školy, s konečnou platností rozhodovaly o osvobození od školného a o přijímání žáků, kteří jsou cizími státními příslušníky (později tento úkol převzalo ministerstvo), povolovaly stipendia atd. Zemské školní rady rozhodovaly v grémiích složených

z volených nebo jmenovaných zástupců určitých veřejnoprávních korporací, církví, učitelů a z příslušných zemských inspektorů. V ČSR byly tři zemské školní rady: V Praze, v Brně a v Opavě. První dvě měly český a německý odbor. Počty zemských školních inspektorů podle národností odpovídaly poměrem počtu středních škol s příslušným vyuč. jazykem.

- oblastní (Gauschulräte, Bezirkschulräte)
- místní (Ortsschulräte) – zde zasedali mj. lidé, kteří platili nejvyšší daně. Místní školní rady měly za úkol také dohlížet na chování školní mládeže mimo dobu vyučování a potlačovat návštěvu hostinců a kaváren, žebrotu, prodej novin a zápalek apod. (Katschinka 1919)

Roku 1869 vstupuje v platnost Velký říšský zákon, tzv. Hasnerův. Tento zákon mluví o školách veřejných a soukromých. Soukromé školy musely usilovat o tzv. právo veřejnosti, aby jejich žáci mohli konat maturitní zkoušku. Musely doložit, že jejich programy se podobají programům veřejných škol a že učitelé mají dostatečné vzdělání. Hasnerův zákon zavedl měšťanské školy (Bürgerschulen) jako alternativu ke gymnáziím a reálkám. Měšťanky byly buď osmileté, nebo tříleté.

3.2 Střední školství v ČSR

V poválečné době enormně vzrostly náklady na udržování středních škol. Bylo tudíž snahou obcí a spolků, aby jejich školy byly postátněny, nebo aby stát alespoň převzal úhradu nákladů na platy zaměstnanců, což se také postupně dělo. (Neuhöfer 1930). V r. 1931/32 bylo 308 škol státních, dále na Moravě 8 škol zemských a pouze 17 škol, které zřizovala města, církve nebo spolky. Byl to opačný trend než v některých jiných evropských zemích, kde byla polovina, nebo i více středních škol v nestátních rukách (Neuhöfer 1931)².

Po převratu studovalo pouze malé procento obyvatel na středních školách v užším slova smyslu. „Na středních školách všech typů, českých i německých, studovalo v roce 1918/1919 celkem 68 151 žáků, což představuje (odhadem podle sčítání lidu z r. 1921) zhruba 4% z věkové složky populace 11 – 18letých. Z celkového počtu žáků středních škol studovaly v této době již dvě třetiny na reálkách a reálných typech gymnázií.“ (Blacha a Vávrová 1973, s. 6)

² Z brněnských německých středních škol se postátnění dotklo německé zemské reálky. Byla převzata do státních rukou v r. 1928. V r. 1922 převzal stát učitelský sbor německého městského dívčího reformního reálného gymnázia v Brně.

3.2.1 Změny ve středním školství

Důležité zákony vydané krátce po vzniku republiky, Zákon o menšinovém školství (Das Minderheitsschulgesetz) z dubna 1919 a tzv. Malý školský zákon (Das „Kleine“ Schulgesetz) z června r. 1922, se týkaly obecných a měšťanských škol.

Zrušení náboženství jako povinného předmětu ve vyšších ročnících probíhalo postupně. Nejprve byli žáci osvobozeni od „náboženských cvičení“, za která se považovaly bohoslužby konané mimo hodinu náboženství, např. bohoslužby o nedělích a přijímání svátostí, ale i např. pozdrav „pochválen buď“. Už v roce 1919 mohli být od hodin náboženství ve škole osvobozeni žáci bez konfese a žáci, jejichž rodiče o osvobození požádali. Důvodem těchto opatření bylo hlavně zabránit rozporu mezi rodičovskou výchovou a školou (Katschinka 1919).

Další změny:

- 1919 umožnění existence obchodních akademií s maturitou
- 1919 povolení koedukace na středních školách (blíže viz kapitolu 10.2)
- 1919 včlenění učitelských ústavů administrativně do systému středních škol
- 1922 zrušení dívčích lyceí a jejich přeměna na reformní reálná, případně reálná gymnázia
- 1923 čeština zavedena jako povinný předmět na školách s jiným než českým vyučovacím jazykem (na Slovensku: jazyk československý v podobě slovenské)

3.2.2 Správa středního školství v ČSR

Nejvyšším úřadem správy školství bylo za první republiky Ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen ministerstvo školství), kde příslušnou agendu vyřizoval II. odbor určený pro střední školy, rozdělený na oddělení pedagogické, administrativní a personální. Funkci předsedy personálního oddělení vykonával Rudolf Neuhöfer, autor mnoha knih o středním školství.³

Střední stupeň správy tvořily zemské školní úřady. O brněnských školách rozhodovala Zemská školní rada v Brně pro zemi Moravskoslezskou (Jahrbuch des

³ Svou práci věnoval památce 29letého syna, jenž zahynul při bojových cvičeních. V úvodu knihy 10 úvah o středním školství píše: „...tato práce byla mou jedinou spásou v době, kdy jsem viděl, že bych hrůzou z neštěstí, které mne zasáhlo, se duševně rozvrátil docela; práce, jež vyžadovala veškerého napětí a zabírala všechnen čas, byla jedinou možností, kterou jsem se pokoušel uniknouti úplnému zhroucení.“ (Neuhöfer 1930, s. 3)

Reichsverbandes 1924). Protože v zemské školní radě pracovali také středoškolské učitelé, byli pro tuto činnost vždy dočasně uvolněni ze služby (Neuhöfer 1931).

3.2.3 Inspekce

Vlastní dozorní činnost nad školami vykonávali zemští školní inspektoři, zavedení už zákonem z r. 1869. Podle instrukce z r. 1930 se musely konat generální inspekce školy každých 6 let. V mezidobí se měly provádět občasně nebo „letmé“ inspekce. Jádrem inspekce byl vyučovací proces, nevynechávala však ani administrativní stránku správy školy. Po inspekci konal inspektor poradu s ředitelským sborem a předložil ministerstvu inspekční zprávu. Zemští školní inspektoři také předsedali u ústních maturitních zkoušek.

Každá země v rámci ČSR měla jednoho zemského inspektora 2. platové stupnice (titul „vládní rada“ (Regierungsrat)) a několik inspektorů 3. platové stupnice (titul vrchní školní rada (Oberschulrat). Vládním radou byl např. dlouholetý německý inspektor pro Moravu Karl Zirngast. Pro tělocvik, kreslení, zpěv a ženské ruční práce byli zavedeni zvláštní odborní inspektoři, kteří svou funkci vykonávali za zvláštní odměnu vedle výkonu profesorského povolání. Pro zemi Moravskoslezskou byli ustanoveni dva čeští a dva němečtí odborní inspektoři. Pro zpěv a hudbu byl jeden odborný inspektor pro všechny oblasti Československa, stejně tak pro ženské ruční práce. Pro zvládání úřední agendy měl každý zemský školní inspektor přiděleného službou jednoho profesora (Neuhöfer 1931).

K zemským inspektorům, kteří dohlíželi na německé střední školy v Brně viz kapitolu 4.1.2. Kromě zemských školních inspektorů existovali také okresní školní inspektoři (Bezirksschulinspektoren). Dohlíželi na obecné a měšťanské školy. Tuto funkci vykonávali zpravidla učitelé učitelských ústavů.

3.2.4 Otázky středního školství v ČSR

V souvislosti se systémem středního školství vyvstávalo na přelomu 19. a 20. stol. mnoho otázek, které přetrvávaly i do doby mezi válkami. Týkaly se mj.:

- zavedení tzv. jednotné školy – společného vzdělávání dětí ve věku cca 11 – 15 let (tzn. zrušení nižšího stupně gymnázia)
- ústupu od klasické filologie v obsahu vyučování středních škol, omezení až zrušení výuky latiny a řečtiny

- většího zaměření na žáka a jeho potřeby, jak duševní (např. estetická výchova), tak tělesné (zavádění a rozvoj tělocviku), individualizace, počtu žáků ve třídách
- snahy zbavit střední školy funkce přípravy na vysokou školu
- přetěžování žáků (snaha omezit přetěžování žáků se opakovaně objevuje v ministerských výnosech)
- úbytku studentů v průběhu studia

J. Valenta (In Váňová aj. 1992) dále uvádí otázky:

- přetíženosti učiva fakty
- vyučovacích a učebních metod (diktování, memorování)
- výchovné složky na středních školách
- přípravy středoškolských učitelů

Už během první světové války probíhaly diskuze o reformě střední školy, během první republiky proběhly dvě ankety (1919 a 1929). Tendence reformy byly k jednotné nižší střední škole s omezenou latinou. Celkově se reforma středních škol omezovala na vnitřní reformu (změny v obsahu vyučování, v metodách, v přístupu k žákům). „Didaktické pokusy ve směru reformním“ (Věstník ministerstva školství 1919, s. 141) byly např.: vyučování přírodním vědám v úzkém spojení s praktickými cvičeními, vyučování cizím jazykům v malých skupinách, zavedení ručních prací, prohloubení tělesné výuky pořádáním sportovních her atd. Reforma z 30. let („Bydžovského-Derérova“) neměla povahu zákona. Změny učebních osnov z r. 1933 směřovaly ke sblížení jednotlivých typů středních škol, ale nic zásadního nezměnily. Reformnímu úsilí v oblasti středních škol v ČSR v českém prostředí se podrobně věnuje J. Valenta (In Váňová aj. 1992), o reformě škol v německém prostředí píše T. Kasper (2005). V Brně žádná pokusná německá střední škola nebyla.

3.2.5 Typy středních škol

O oblíbenosti jednotlivých typů středních škol svědčí následující tabulka (Blacha a Vávrová 1973, s. 10):

Tabulka 1 - Počet žáků středních škol v letech 1918/19 a 1937/38

Počet žáků na středních školách				
	1918/1919		1937/1938	
	počet žáků	%	počet žáků	%
střední školy celkem	68 151	100	122 898	100

gymnázia	18 418	27	12 832	10,4
reálná gymnázia	16 000	23,5	77 237	62,9
vyšší reálná gymnázia	382	0,5	1 008	0,8
reformní reálná gymnázia	1 407	2,1	14 306	11,6
reálky	27 400	40,2	17 515	14,3
lycea	4 544	6,7	-	-

Počet středních škol v užším pojetí a učitelských ústavů v průběhu let 1913 – 1932 podle Neuhöfera (1931):

Tabulka 2 – Počet středních škol 1913 - 1932

	1913/14	1918/19	1919/20	1925/26	1931/32
gymnázia	112	102	87	38	32
reálná gymnázia	49	62	84	122	144
vyšší reál. gym. (děčínská)	2	2	2	3	3
reformní reál. gym.	2	3	20	70	59
lycea	29	29	25	-	-
reálky	85	83	84	69	60
učitelské ústavy	66	68	66	64	62
odborné učit. ústavy	11	11	13	15	31

Trend přechodu od čistých vyhraněných typů škol k „mezitypům“ se podle Podlahové (1998) projevoval v celé střední Evropě.

Protože k jednotlivým typům středních škol existuje mnoho dostupné literatury, omezí se následující řádky pouze na stručný popis. Typy škol středních, odborných a nižších škol a kurzů podle ročenky říšského spolku německých učitelů středních škol z r. 1924 uvádí příloha 1.⁴

Gymnázium

Nazývané taky „klasické“ nebo „humanistické“. Těžiště bylo ve výuce latiny a řečtiny. Původně šestitřídní, od r. 1849 osmitřídní. Cílem byla příprava pro studium na univerzitě. Gymnázium platilo za obtížný typ střední školy. „K tomu se přidává, že reálné gymnázium navštěvuje většinou více chlapců než gymnázium – a to méně nadaných chlapců, protože ti schopnější jdou právě na gymnázium.“⁵

⁴ Rodinné školy se později změnilly na odborné školy pro ženská povolání.

⁵ „Dazu kommt, dass das R-G. meistens stärker besucht wird, als das G. und – von schwächer begabten Kanben, denn die fähigeren gehen eben ins G. (Lieben 1918, s. 110).

Reálné gymnázium

Jeho zřizování bylo povoleno výnosem z r. 1872. Jako nový typ existovalo po Marchetově reformě 1908. Záhy se stalo velice populárním typem střední školy. Reálné gymnázium vyučovalo latinu v základním rozsahu a od třetího ročníku jeden moderní jazyk. Místo řečtiny se zde vyučovala deskriptivní geometrie. Jinak byl učební plán stejný jako na „klasickém“ gymnáziu. Od roku 1907 směli být absolventi reálných gymnázií přijímáni nejen na technické vysoké školy, ale ve stejné míře i na univerzity.

Gymnázium děčínského typu

Anton Schlosser založil v r. 1898 v Děčíně obecní reformní střední školu. Nesla označení „děčínský typ“ a později existovala ještě v Mostě a v Českých Budějovicích. Všechny tři ústavy měly německý vyučovací jazyk. Jejich specifikum spočívalo ve spojení nižšího stupně reálného gymnázia s „vyšším gymnáziem“ (Obergymnasium) a celkově se nazývaly Vyšší gymnázium (Ober-Realgymnasium). Po dvou prvních společných ročnících se ve 3. ročníku oddělovali gymnazisté (s řečtinou) od ostatních (s francouzštinou) a od 5. ročníku bylo studium rozděleno do tří paralelních větví: gymnaziální, reálně gymnaziální a reálné⁶ (Srov. Založení gymnázia a Anton Schlosser - tvůrce Děčínského typu střední školy).

Reformní reálné gymnázium

Reformní reálné gymnázium, typ zřízený 1908 pod názvem reálné gymnázium typu B, mělo učební plán nižšího stupně stejný jako reálka. Navazovalo čtyřleté pokračování studia se zařazením latiny od páté třídy a s dostatečným počtem hodin pro matematiku, deskriptivní geometrii a exaktní přírodní vědy. Znalosti latiny museli mít absolventi stejné jako absolventi reálných gymnáziích, takže škola byla poměrně náročná.

⁶ Existovalo zde tedy osmileté reálné studium.

Dívčí lyceum

Stručný vývoj lyceí popisuje ředitel německého dívčího gymnázia v Brně Franz Prosenec ve výroční zprávě z r. 1926/27. Šestiletá dívčí lycea vznikala do roku 1900. Výukové cíle nebyly příliš vysoké, aby se předešlo přetěžování žákyň a aby měly dívky dostatek času na další domácí vzdělávání. Podle Neuhöfera (1931) bylo dokonce úmyslem zakladatelů lyceí odvést dívky od ambic na vyšší vzdělání a poskytnout jim vzdělání potřebné pro působení v domácnosti. Vzhledem ke zkrácené době studia nebylo vzdělání na lyceu rovnocenné se středoškolským vzděláním na gymnáziích a reálkách. V roce 1912 udělilo tehdejší ministerstvo školství lyceím tzv. normální status místo dosavadního provizorního. Umožňoval lyceím rozmanité možnosti (mj. přidávání tříd reformního reálného gymnázia), rozmanitost však měla za následek velkou rozdílnost mezi jednotlivými lycey, přecházející až v chaos. Proto v roce 1921 uznalo ministerstvo za vhodné sjednotit dívčí vzdělávání přiřazením dívčích škol k některému z již existujících typů chlapeckých středních škol. 1922 byla v návaznosti na tato opatření lycea jako typ školy zrušena. Jak uvádí Neuhöfer (1931, s. 40), německé ústavy provedly přeměnu lyceí na gymnázia „s příkladnou rychlostí, takže na nich byla změna provedena mnohem dříve než na české straně“.

Reálka

Reálky, jejichž počátek je ve Vídni v 70. letech 18. století, vznikaly původně jako školy odborné; bývaly dvou- nebo trojtřídní. V 2. polovině 19. století (u nás po r. 1867) se však reálky postupně konstituovaly jako samostatný typ střední školy. Jejich úkolem byla mj. příprava ke studiu na polytechnikách i jiných nově vznikajících vysokých školách mimo univerzitu. (Blacha a Vávrová 1973). Kromě toho však připravovaly i na vstup do praxe. Byly to sedmileté školy s výukou dvou západních řečí, geometrií a kreslením, deskriptivní geometrií, se silně zdůrazněným vyučováním matematiky, fyziky a chemie. Záhy po převratu (v anketě r. 1919) se objevil požadavek o jejich prodloužení o jeden rok. Proti se stavěli odborníci z technických oborů, kteří tvrdili, že by oddálení vstupu do praxe a vyšší náklady na studium byly na škodu. Tento původně oblíbený typ školy se od poloviny 20. let dostával na okraj zájmu.

Učitelství ústav

Čtyřleté učitelství ústavy byly budovány od r. 1870. Již počátkem 70. let 19. stol. byly na území Čech a Moravy zřízeny ženské učitelství ústavy, které vlastně připravily cestu dívčím středním školám. 1919 byly všechny učitelství ústavy administrativně včleněny do systému středních škol a bylo jednoznačně stanoveno, že na nich mají učit středoškolské profesory. Maturita z učitelství ústavu ale neopravňovala ke studiu na vysoké škole. Žáci se nenazývali „žáci“ („Schüler“), nýbrž „chovanci“ („Zöglinge“). Chovanci učitelství ústavů neplatili školné ani příspěvek na učební pomůcky. Při učitelství ústavách existovaly tzv. cvičné (vzorné) školy, kde měli chovanci ústavů praxi. Učitelství ústavy pro industriální učitelky (učitelky domácích nauk) a učitelky mateřských škol se podobaly spíše nižším odborným školám. V Brně zřizoval německé „odborné“ učitelství ústavy Ženský výrobní spolek.

Odborné školy

Nepatřily administrativně mezi střední školy, některé z nich však měly středoškolský charakter. K odborným školám patřily obchodní akademie, průmyslové školy, lesnické, vinařské, umělecké školy apod. Odborných škol bylo velké množství s nejrůznějším zaměřením a byly dvou- až čtyřleté. Průmyslové školy se dělily na vyšší (čtyřleté) a nižší (dvouleté). Vondruška (1936) ve svém přehledu obchodní akademie k odborným školám neřadí. Pojetí průmyslových a odborných škol jako méně prestižních, než jsou střední školy, bylo poměrně běžné. Vondruška (1936, s. 3) k tomu napsal, že se objevuje názor že „studium na těchto školách nevyžaduje zvláštního nadání žáka a jsou proto velmi často tyto školy vyhledávány teprve tenkrát, když žáci ztroskotají na škole střední“.

Průmyslové školy

Když se v roce 1868 reálky změnilly na ústavy poskytující všeobecné vzdělání, vznikla mezera, kterou zaplnily státní průmyslové školy. Vyšší průmyslové školy trvaly 4 roky a byly zakončeny maturitní zkouškou. Přijímaly absolventy měšťanské nebo nižší střední školy (také absolventy 3. tříd měšťanských nebo středních škol s jednorocní učenickou praxí) a poskytovaly všeobecné a odborné vzdělání (Vondruška 1936). Umožňovaly především rychlý vstup do praktického života, za

předpokladu splnění určitých podmínek ovšem i studium na technických vysokých školách. Ohledně jejich účelu ale panovaly nejasnosti. Bylo třeba upozorňovat, že vyšší průmyslové školy nejsou školami připravujícími na vysoké školy, ani náhražkami vysokých škol, nýbrž vyššími odbornými školami pro technická povolání. Vyšší průmyslové školy byly součástí ústavů, které zahrnovaly ještě další školy (jednoleté či dvouleté mistrovské školy, živnostenské školy, kurzy...) O studium na průmyslových školách byl podle Matese aj. (1987) zejména ve druhé polovině 30. let obrovský zájem. Proti tomu článek z časopisu Německé průmyslové školství (Das deutsche gewerbliche Unterrichtswesen 1934) obsahuje stížnosti na úbytek žáků. Německé průmyslové školy měly pro německou menšinu v ČSR velký význam. „Neboť, jak známo, Němci jsou v Československé republice činní zvláště v oblasti strojírenství a průmyslu... není divu, že se to odráží i v hojnějším školství“⁷

Obchodní akademie

Obchodní školy vznikaly po r. 1850 jako soukromé školy. V r. 1902 byly přeměněny z tříletých na čtyřleté a získaly právo užívat názvu obchodní akademie. Současně je stát začal přebírat do své správy. V období mezi válkami se počet obchodních akademií výrazně zvýšil. Přijímaly absolventy nižších středních škol a měšťanek a absolventy I. ročníku veřejných obchodních škol. Stávalo se ale, že se na akademie houfně hlásili tito absolventi a na uchazeče ze středních a měšťanských škol zbývalo málo místa. Přijímací zkoušky se skládaly z vyučovacího jazyka a z matematiky, příp. francouzštiny. Obchodní školy byly v prvních letech republiky terčem kritiky kvůli malým nárokům na uchazeče, později kvůli špatným osnovám, nedostatečné přípravě žáků na praktickou práci, velkému počtu žáků ve třídách a nízké kvalitě výuky (Mates aj. 1987).

Lidové vysoké školství

Zvláštním typem škol byly večerní školy pro veřejnost, tzv. lidové vysoké školy. Není možné je řadit mezi střední školy; zmiňuji je zde proto, že na brněnské Německé lidové vysoké škole vyučovalo poměrně dost středoškolských učitelů.

⁷ „Da bekanntlich die Deutschen in der Tschechoslowakischen Republik besonders in der Industrie tätig sind... so ist es nicht verwunderlich, wenn sich dies in einem reicheren Schulwesen zeigt.“ A. Oberschall (1922, s. 27)

Úspěch lidových vysokých škol souvisel se zavedením osmihodinové pracovní doby. Toto opatření umožnilo úředníkům a dělníkům věnovat se ve večerních hodinách vlastnímu vzdělávání (Iltis 1924).

O lidovém školství pojednává ředitel brněnské německé lidové vysoké školy Hugo Iltis [1925?]. Mezi základy německého lidového vysokého školství v ČSR patřil podle Iltise i promyšlený systém československého státního lidového školství a výtečně organizovaná síť obecních knihoven. Z významnějších škol to byl pražský spolek Urania, který však organizoval spíše jednotlivé přednášky a umělecká představení. Školou v pravém slova smyslu byla historicky mladší Německá lidová vysoká škola v Brně. Po převratu zažilo velký rozvoj i české lidové vysoké školství. Autor chválí české lidové školy za rozvoj, kterého v krátké době dosáhly a doporučuje německým učitelům lidových škol „nahlédnout přes čínskou zeď“ a poučit se u nich. Na druhou stranu nelze opomenout, že učitelé českých lidových škol se učili od lidových škol německých, zejména rakouských.

4 Německé střední školství v ČSR

V Čechách a na Moravě existovaly primárně německé střední školy. Teprve následně vznikaly školy české. Vyučovacím jazykem byla zprvu latina. Od konce 18. stol. ji na území Rakouska, tedy i v českých zemích, nahradila němčina, nejdříve v nižších ročnících středních škol. Zákony z let 1848 a 1866 byla potvrzena rovnoprávnost češtiny s němčinou, ale nadále převažovaly střední školy německé.

Stejná byla i situace na území Brna: „České školství v Brně, jakož na Moravě vůbec, jest původu novodobého; jeho prvopočátky spadají až za rok 1866...“ (Neuhöfer 1930, s. 144).

Škola byla vždy politikum. Po roce 1918 byla situace co se týče českých německých škol dost vyostřená a o emotivní vyjádření vzhledem ke školství nebyla nouze. „Ale od vzniku Československého státu je školská politika ještě silněji než dříve strhávána v pouliční boje; obtížena hořkým nářkem menšin stala se prestiží státního národa, vědomého si svého vítězství! Neboť proti skutečnosti Československého mnohonárodnostního státu působí silná touha po českém národním státě, jejíž nejsilnějším nástrojem se, bohužel, stala česká škola!“⁸

Národnostní situace ale byla vyhocenější v oblasti základního školství, než v oblasti středního školství (Podlahová 1998). Po převratu přehlašovali obyvatelé Brna houfně své děti z německých škol do českých (Zapletal 2008). Otázkou je, nakolik se tento boj týkal i středních škol. (Také spory, které popisují Kasper a Kasperová (2006) se týkají národních, ne středních škol.) Je možné podívat se na počet žáků s českým mateřským jazykem. Na německých gymnáziích se po převratu změnil takto:

Počet žáků s mateřským jazykem českým na brněnských německých gymnáziích (v procentech):

Tabulka 3 – Žáci s mateřským jazykem českým na brněnských něm. gymnáziích

	„klasické gymnázium“	reálné gymnázium	dívčí lyceum (ref. reál. gym.)
1918/19	1,1	1,0	1,0

⁸ „Aber stärker noch als früher ist seit dem Bestande der tschechoslowakischen Republik die Schulpolitik in den Kampf der Straße gezerrt; sie ist ein siegbewußtes Prestige des Staatsvolkes und ist belastet mit den bittersten Klagen der Minderheiten! Denn der Tatsächlichkeit des Tschechoslowakischen Nationalitätenstaates wirkt der mächtige Drang nach dem Tschechischen Nationalstaate entgegen, dessen stärkster Sturmbock und dessen brauchbarstes Werkzeug leider die tschechische Schule geworden ist!“ (A. Oberschall, 1922)

1919/20	2,1	0,5	
1920/21	1,7	0,6	0,5

K žádnému výraznému poklesu nedošlo, zdá se tedy, že národnostní boj se v Brně týkal skutečně spíše obecných a měšťanských škol.

Je nesporné, že celkový počet německých škol za první republiky klesl. Ovšem, jak píše L. Podlahová (1998), ze statistických údajů není možné činit globalizující závěry o cílené likvidaci německých škol, jako to činí někteří autoři. Vždy je potřeba zohlednit konkrétní místní demografickou situaci. Příčiny zrušení německé 2. reálky a sloučení německých učitelských ústavů v Brně byly v klesajícím počtu žáků.

Počet německých středních škol klesal následujícím způsobem (Neuhöfer 1931):

Tabulka 4 – počet německých středních škol 1913 - 1932

rok	počet škol	(počet československých škol)
1913/14	128	(162)
1918/19	131	(185)
1919/20	128	(228)
1920/21	123	
1921/22	122	
1922/23	118	
1923/24	111	
1924/25	103	(257)
1925/26	98	
1926/27	97	
1927/28	96	
1928/29	96	(264)
1929/30	96	
1930/31	97	
1931/32	99	(272)

K největšímu úbytku došlo v letech 1923 a 1924. V Brně došlo ve školním roce 1923/24 ke sloučení německé zemské reálky s 2. německou státní reálkou.

Počty německých a českých středních škol v r. 1931/32 (Neuhöfer 1931):

Tabulka 5 – Počet jednotlivých typů středních škol 1931/32

	německá/é (%)		československá/é (%)	
gymnázia	13	(13,1)	18	(6,6)
reálná gymnázia	27	(27,3)	106	(39,0)
vyšší reál. gym. děčínská	3	(3,0)	0	(0,0)
reformní reál. gym.	19	(19,2)	39	(14,3)
reálky	19	(19,2)	41	(15,1)
učitelské ústavy	10	(10,1)	45	(16,5)
<u>odborné učit. ústavy</u>	<u>8</u>	<u>(8,1)</u>	<u>23</u>	<u>(8,5)</u>
Celkem	99		272	
Z toho na Moravě a ve Slezsku:	33	(33,3)	80	(29,4)

Německá strana měla silné průmyslové školství, v oblasti středního školství měla více než česká strana v oblíbenosti „klasická“ gymnázia. Svou roli hrál mj. vztah německé kultury ke klasické vzdělanosti a antickému odkazu. „Německá akce inklinovala vždy více ke gymnasiím, kdežto na české straně reálky tehdy vešly v neobyčejnou oblibu pro své sedmileté studium, snadnost přestupu do praktického života a nevyučování klasickým jazykům.“ (Neuhöfer 1930, s. 17) České školství mělo více učitelských ústavů, což svědčí o potřebě učitelů, kterou mělo české národní školství. Co se týká kvality německých škol, Podlahová (1998) uvádí, že kvalita škol i práce učitelů byla ověřena zejména poválečnou aktivitou a profesním uplatněním německých vysídlených učitelů. Tvzení německých pramenů a pamětníků o vysoké kvalitě německých škol je podle ní z větší části oprávněné. Sami Němci v Československu vnímali své školství jako kvalitní, ale „ohrožené“ československým systémem. R. Preißler (vydavatel Věstníku německých učitelů středních škol) napsal v r. 1929 článek, ve kterém souhlasí s názorem, že německé střední školství v ČSR díky převratu zaostalo za středním školstvím německým a rakouským. V porovnání s jejich pokrokem je německé střední školství v Československu nemoderní, zpátečnické, zastaralé. Na vině je podle něj československá školská politika, která byla více expanzivní než intenzivní, což mělo za důsledek pokles kvality také německých středních škol. Jinak německé střední školství v ČSR řešilo stejné pedagogické otázky jako české střední školství - viz kapitolu 2.2.4. Podle Podlahové (1998) se čeští i němečtí učitelé v anketě 1929 shodli v prospěšnosti jednotné školy.⁹

Projevy napjatých česko-německých vztahů se odrážely v ministerských výnosech (zejm. ve 30. letech).¹⁰ Během druhé světové války přicházela na německé školy oznámení o úmrtí žáků a učitelů padlých ve službách Wehrmachtu (příloha 2).

Jakým způsobem se v praxi německých středních škol odráželo, že existovaly v Československém státě? Například při slavení státních svátků (každoročně vysvětlovali třídní profesori německých škol svým žákům význam tohoto svátku, v některých výročních zprávách se uvádí, že pronesli „oslavné“ projevy. Co konkrétně němečtí profesori svým německým žákům o vzniku ČSR říkali, není

⁹ Naopak např. univerzitní profesor W. Toischer se v článku z r. 1918 vyjadřuje proti jednotné škole.

¹⁰ „...Proto se zdrží profesorstvo a učitelstvo při vyučování a vůbec ve všem styku se žactvem všech politicko-stranických projevů...“ (Neuhöfer 1935).

bohužel možné z pramenů vyčíst.) Při rovněž povinných oslavách narozenin prezidenta republiky, kdy zaznívala slova o významu TGM. (Chovanci německého učitelského ústavu se např. v r. 1929/30 připojili k oficiálním oslavám na stadionu. Výroční zprávy brněnských německých škol mluví o prezidentu zcela v duchu prvorepublikového stylu jako o vzoru pro mládež a ideálu studujících, o filozofovi, učenci a člověku, o prezidentu-osvoboditeli, bojovníku za pravdu.) A nakonec bylo Československo také obsahem výuky (jazyky, dějepis, zeměpis...) Německé učebnice dějepisu (např. Altrichterova nebo Rebhannova a Gersterova) nabízí vyvážený pohled na věc. Občas se najde i zajímavá informace (Rebhann s Gersterem zmiňují, že mezi 27 popravenými českými pány byli čtyři Němci).

4.1 Židovské školství

Kvůli existenci brněnského gymnázia židovského spolku, které mělo až do r. 1929 německý vyučovací jazyk, věnuji krátký pohled židovskému školství v ČSR. Blíže jej popisují Kasperová a Soukupová (In Kasper a Kasperová 2006). Jazyková orientace na němčinu má své historické kořeny v tolerančním patentu Josefa II. z roku 1787, jímž bylo Židům nařízeno přijmout příjmení z přesného seznamu německých jmen a přikázáno své úřední záležitosti vyřizovat v zemském jazyku – tj. zde v němčině. Zároveň bylo možno zřizovat německo-izraelské (tj. hebrejské) školy (Spielmann 2005).

Jak uvádí výroční zpráva židovského gymnázia z r. 1920/21, v bývalé monarchii neexistovaly židovské střední školy na národnostním základě, protože tehdejší vláda neuznávala židovskou národnost. Židovské střední školy, které existovaly, měly náboženský charakter a od ostatních škol se odlišovaly prakticky pouze rozšířenou výukou starohebrejštiny. Po převratu byla uznána židovská národnost a parlament schválil zřízení židovských škol z národnostně-právního hlediska. Moderní židovské školy čelily otázce, jak spojit tradiční židovské vzdělání s moderním vzděláním, které požaduje stát. Nebylo možno navázat na starší tradici, protože tradiční školy cheder a ješiva upřednostňovaly židovské vzdělání na úkor všeobecného a školy doby emancipace a liberalismu zase naopak. Cílem vzdělávání v nových školách bylo mj. posilovat židovskou národní identitu, tedy „vědomí pospolitosti všech částí rozptýleného národa“ (Drachmann [192-?], s. 5) Mezi příznivé faktory, na kterých mohly stavět, řadí Drachmann např. to, že židovské děti pocházejí vesměs

z kulturního prostředí, kde život v „duševních protikladech“ zbystřuje ducha. Jako nevýhodu vidí například to, že nejsou metodicky zpracovány odlišnosti židovské povahy, jako např. neochota respektovat autoritu, která je pouze vnější, aktivita, samostatnost, odpovědnost (Drachmann [192-?]).

5 Německé střední školy v Brně v letech 1918 - 1945

Německá menšina v Brně žila víceméně odděleně od české většiny. Byli i Němci, kteří se hlásili k Čechům, ale nebylo jich mnoho. Pamětnice Naďa Otrubová vzpomíná: „Obecně se ale Němci drželi mimo.“ A americký germanista českého původu Petr Demetz zmiňuje v rozhovoru pro časopis Týden (2007, s. 33) rozdíl mezi Prahou a Brnem: „Ale byl to pořád jeden pražský život. V Brně to bylo jiné, tam vedla hranice mezi Čechy a Němci zcela ostře.“

5.1.1 Inspekce

Zemští školní inspektoři (Landesschulinspektoren) se dělili do tří kategorií:

- pro humanitní předměty na středních školách,
- pro reálné předměty na středních školách,
- pro školy národní a učitelské ústavy.

Obchodní a průmyslové školy měly zvláštní odborné inspektory. Po počátečních problémech se ustálilo rozdělení inspekce odborných a průmyslových škol na odbornou a ministerskou. Ministerští inspektoři sledovali celkový stav školy z pedagogicko-didaktického hlediska, budovy, sociální péči o žáky, administrativu a předměty, pro které nebyl ustanoven odborný inspektor (Mates aj.1987).

Po r. 1918 byli pro německé střední školy na Moravě a ve Slezsku vyhrazeni tři zemští inspektoři, v roce 1935 už to byli jen dva.

Zemští školní inspektoři pro Moravu a Slezsko v průběhu let 1918 – 1938 byli: Karl Reichenbach, Karl Zirngast, Karl Berger Franz Ingrisich, Viktor Jenaczek, Johann Dostal

Odborní inspektoři, kteří působili na německých středních školách v Brně v průběhu let 1918 – 1938:

Kreslení: A. Machatschek, I. Neunteufel, J. Křížek

Tělocvik: F. Schrott, E. Wunsch

Inspekce náboženství:

Náboženství katolické: J. Kapusta, J. Proßwitz, F. Kelbl, G. Kotulan

Náboženství evangelické: F. Schenner

Náboženství židovské: B. Placzek, L. Lewy

Jako výraz vděčnosti za práci inspektora Bergera iniciovaly německé učitelské kruhy v Brně založení nadace Karla Bergera. Z ní se udělovala stipendia pro chovance ústavu.

Inspektor Karl Zirngast byl rozporuplnou osobou. V oznámení o jeho úmrtí uvádí výroční zpráva německého učitelského ústavu s koedukací v Brně z r. 1936/37, že to byl dobrý a velkorysý nadřízený a především výjimečná a cenná osobnost. Objevovaly se však i jiné pohledy. Poslanec Schollich mluví ve své interpelaci o mnoha stížnostech, které byly vůči Karlu Zirngastovi vzneseny (Interpelace z r. 1923). V nich se mu vyčítala odborná neschopnost a mravní méněcennost. Rodiče a veřejnost se tímto problémem již několikrát zabývali a učitelé středních škol obrátili se o pomoc k ministerstvu školství a národní osvěty několika žádostmi. V roce 1923 bylo na něj podáno trestní oznámení.¹¹ Ministerstvo ve své reakci uvádí, že výtky neschopnosti vůči inspektoru Zirngastovi je neoprávněná, naopak, jeho zprávy patří k těm nejpřesnějším. Bylo provedeno vyšetřování. V disciplinárním řízení nelze (v r. 1923) pokračovat, protože proti inspektoru Zirngastovi je vedeno trestní řízení ve věci úřední zpronevěry a zneužití úřední moci.

5.1.2 Úřední knihy

Na středních školách a učitelských ústavech byla vedena následující dokumentace, tzv. „úřední knihy“:

- třídní knihy
- třídní katalogy
- hlavní katalogy (Nejdůležitější školní dokument. Každý žák měl pro sebe vyhrazenou jednu stranu. Zapisovala se do nich definitivní klasifikace za každý semestr. Výkazy a vysvědčení byly chápány jako kopie, pořízené z hlavního katalogu.)
- inventáře vnitřního zařízení a sbírek učebních pomůcek
- kronika ústavu (Stávalo se, že chyběla. Např. ředitel Schramm píše v r. 1927: „Od svého předchůdce jsem nepřevzal žádnou psanou kroniku. Lze tedy

¹¹ Poslanec Schollich ve své interpelaci neřeší, zda jsou stížnosti oprávněné, ale vyčítá ministerstvu, že situaci dostatečně neprošetřilo.

čerpat pouze z tištěných výročních zpráv, které jsou převážně nedostačující a neúplné.“¹²)

- podací protokol se záznamy o úřední agendě
- školní archiv (obsahující smlouvy s obcemi a spolky, osobní výkazy profesorů, dokumenty o nadáních a stipendiích aj.)

Na konci každého roku vydávaly střední školy i učitelské ústavy tištěné výroční zprávy (programy). Výroční zprávy vycházely od poloviny 19. století z příkazu tehdejšího ministra školství hraběte Lva Thuna. Téměř sto let byly takto vydávány výroční školské zprávy. (Vyňuchal, 2007. S. 3)

5.2 Střední školy na území Brna

Rozvoj brněnského středního školství před převratem závisel na třech činitelích: místodržitelích, zemských školních inspektorech a starostech města.

Místodržitelé působili současně ve funkci předsedy moravské zemské školní rady a z této pozice mohli do středního školství významně zasahovat. Byli to němečtí šlechtici, kterým bylo sice vzdálené české snažení, ale jelikož se podle R. Neuhöfera (1930, str. 141) vyznačovali laskavostí a blahosklonností, podporovali v Brně jak německé, tak české školství, pokud jim to bylo finančně možné. Neuhöfer jim vytýká pouze dva činy: rychlé zřízení německého mužského učitelského ústavu a jeho umístění v novostavbě určené českému učitelskému ústavu a později otevření druhé německé reálky. V období první republiky skutečně došlo k redukci těchto dvou ústavů.

Z. Veselá (1972, str. 98) uvádí pro rok 1908/09 na území Brna 4 střední školy (v užším pojetí) s vyučovacím jazykem českým (dvě klasická gymnázia a dvě reálky). Po vzniku československého státu vznikaly v Brně další české střední školy, takže zde v roce 1919/20 existovalo jedno klasické gymnázium, dvě reálná gymnázia, jedno lyceum a pět reálek – celkově 9 středních škol (v užším pojetí).

V roce 1928/29 byl v Brně stále stejný počet českých středních škol v užším pojetí, tedy 9 (Veselá 1972, str. 98), došlo však ke změnám typů, když se dvě české reálky přeměnily na reálné a reformní reálné gymnázium. Z dívčího lycea se stalo reformní reálné gymnázium.

¹² „Von meinem Vorgänger habe ich keine geschriebene Chronik übernommen. Man ist also nur auf die Mitteilungen in den gedruckten Jahresberichten angewiesen, die meist dürftig und lückenhaft sind.“

Na německé straně existovalo v r. 1910 v Brně 6 středních škol v užším pojetí. (Jedno klasické a jedno reálné gymnázium, jedno lyceum a tři reálky.)

V roce 1929 se nacházelo na území Brna stále 6 německých středních škol v užším pojetí. (Klasické a reálné gymnázium, dvě reformní reálná gymnázia, dvě reálky.)

Srovnáme-li tedy stav středních škol v užším pojetí v Brně v roce 1929, vidíme, že tu bylo 9 škol českých a 6 škol německých. (České školství mělo v Brně oproti německému více reálek a reálných gymnázií.) Narozdíl od doby kolem r. 1910, kdy v Brně převládaly německé střední školy v poměru 6:4.

V tomto ohledu je klíčový poměr obyvatel české a německé národnosti. Dřímál a Peša (1973, str. 64) uvádějí výsledky sčítání lidu. V roce 1910 se na základě kritéria „obcovací řeči“ („Umgangssprache“) přihlásila přibližně třetina Brňanů k české národnosti a přibližně dvě třetiny k národnosti německé. Kdyby počet středních škol kopíroval národnostní poměr, muselo by v Brně na 4 školy české připadat 8 německých, ve skutečnosti ale bylo 6 německých škol a 4 české. Ve světle tohoto faktu se nedá říci, že by české střední školství v Brně bylo před r. 1918 potlačováno. Zapletal (2008, str. 6) ovšem upozorňuje na nedokonalost kritéria „obcovací řeč“. To totiž nutně neznamená mateřský jazyk. Je možné, že se respondenti sčítání řídili jazykem, jímž se dorozumívají v zaměstnání nebo na veřejnosti, kterým byla v Brně němčina. Je možné, že by na základě kritéria „mateřský jazyk“ stoupl počet obyvatel české národnosti.¹³

Rozvoj českého školství v Brně se děl díky pomoci státu, nikoli města. Celková kultura města byla německá¹⁴ a město podporovalo více německé střední školy než české. Jak uvádí R. Neuhöfer (1930, str. 144), město Brno nechalo postavit honosnou budovu pro 1. německou reálku, věnovalo pozemek pro stavbu 2. německé reálce, poskytovalo za nájem místnosti německému ženskému učitelskému ústavu, postavilo krásnou novostavbu pro německou zemskou reálku (pozdější 2. reálku) a její dřívější budovu poskytlo německému dívčímu lyceu. Na adresu těch, kdo si stěžují na

¹³ Při sčítání v r. 1919 bylo použito kritérium „národnost“. Tím pádem „vznikla“ židovská národnost, byly zachyceny i další, německy mluvící národnosti. Těsně po převratu se cca 61% obyvatel Brna přihlásilo k české národnosti, cca 34% k německé, zbytek (cca 5%) k jiným národnostem.

¹⁴ V r. 1900 bylo v Brně 26 německých obecných a měšťanských škol oproti 6 českým školám obecným, byla zde zavedená německá vysoká škola, městské divadlo hrálo výhradně německy a licence na provoz kin se až do r. 1918 udělovala výhradně německým kinům (Dřímál a Peša 1973).

nepřejícnost rakouského státu, Neuhöfer ironicky poznamenává, že české školy výrazně využívaly pomoci „nenáviděného c. k.“. (Neuhöfer 1930, str. 144)¹⁵

Stav brněnského německého školství v roce 1930 shrnuje R. Neuhöfer (1930, str. 174) takto: „V brněnském německém středním školství jsou nyní zastoupeny všechny typy, takže je tu poskytnuta všestranná možnost tohoto studia; chybí tu jedině ústav pro pěstounky, jímž by bylo tuto organizaci doplniti.“... „Počet žactva je v stálém sestupném pohybu a dospěl nyní na číslici 1 600.“ „Celková návštěva německých ústavů klesá, omezujíc se na skutečnou potřebu.“ Jaká ovšem byla skutečná potřeba, je dnes obtížné zjistit. Pravdou je, že zrušeny byly pouze školy s klesající návštěvností, tedy německý ústav pro vzdělání učitelek a 2. německá reálka.

Jiný pohled na věc než Neuhöfer nabízí text ředitele A. E. Richtera (příloha 21) zapsaný ve školní kronice německého ústavu pro vzdělání učitelek: „Nesčíslná omezení, která německé školství už po čtyři léta zažívá, nesčíslná rušení německých škol vyvolaly v německém učitelstvu nebývalou nouzi a malomyslnost, jejichž následkem je trvalé snižování počtu žáků na německých učitelských ústavech. Proto následovalo rušení a slučování učitelských ústavů: Olomouc, Opava, Praha, Budějovice, Brno.“¹⁶ České školy zažívaly podle Richtera podobnou krizi jako ústav pro vzdělání učitelek, ale bylo jim pomoheno. Dále kronika uvádí, že časem budou německé ústavy pro vzdělání učitelek opět potřeba, ale zda bude jejich otevření povoleno, to nikdo neví. Naopak Neuhöfer mluví o nadbytku německých profesorů, zejm. na dívčích školách, ale i na ostatních. Tento nadbytek se řešil např. výukou nepovinných předmětů (kapitola 7.2). Zrušení právě reálky a učitelského ústavu odpovídalo celorepublikovému trendu. V období od r. 1913/14 do 1935/36 zaznamenaly ze všech typů středních škol největší pokles německé reálky a výrazný byl také pokles německých učitelských ústavů v souladu s klesajícím počtem německých národních škol (Podlahová 1998).

Z Neuhöferovy knihy 10 úvah o středním školství (1930) pochází následující tabulka počtu žáků jednotlivých německých středních škol v Brně.

¹⁵ Veškeré české školství v Brně až na dva dívčí ústavy vznikalo jako státní ústavy, dostávalo státní budovy a nikdo jiný než stát je nefinancoval.

¹⁶ Die zahllosen Einschränkungen, die das deutsche Schulwesen seit 4 Jahren erleidet, die zahllosen Auflösungen von deutschen Schulen haben eine noch nicht dagewesene Not und Entmutigung unter der deutschen Lehrerschaft hervorgerufen und damit ein fortwährendes Sinken im Besuche der Lehrerbildungsanstalten zur Folge gehabt, und so folgten die Aufhebungen und Zusammenziehungen einander auf dem Fuße Olmütz, Troppau, Prag, Budweis, Brünn.

Tabulka 6 – Počet žáků německých středních škol v Brně 1918 - 1930

	18/19	19/20	20/21	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30
Masarykovo gymnázium	326	254	246	274	242	251	238	235	241	274	286	288
Reálné gymnázium	396	372	346	346	357	394	426	428	400	371	356	345
Dívčí gymnázium	421	437	426	391	362	352	324	300	292	256	248	251
Židovské gymnázium	-	-	32	58	95	130	169	178	180	182	158	-
1. reálka	471	455	456	442	423	376	367	369	350	308	254	255
2. reálka	235	275	208	143	103	25	-	-	-	-	-	-
Zemská reálka (později 2. reálka)	296	310	274	307	307	381	405	389	348	334	299	295
Koedukační učitelství ústav (dříve mužský)	121	131	96	95	137	131	117	98	97	106	109	130
Ženský učitelství ústav	155	135	123	102	-	-	-	-	-	-	-	-
Ústav pro učitelky domácích nauk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	34	36

5.3 Historie jednotlivých škol

5.3.1 Německý učitelství ústav (do r. 1922)

Vývoj názvu

1871 – 1872 Kommunale deutsche Lehrerbildungsanstalt (Obecní německý učitelství ústav)

1872 – 1899 K. k. deutsche Lehrerbildungsanstalt (C. k. německý učitelství ústav)

1899 – 1918 K. k. Lehrerbildungsanstalt mit deutscher Unterrichtssprache in Brünn (C. k. učitelství ústav s německým vyučovacím jazykem v Brně)

1918 – 1922 Deutsche Staatslehrerbildungsanstalt in Brünn (Německý státní učitelství ústav v Brně)

Ředitelé po 1918:

1918 – 1922 Robert Neumann

Specifika školy

Do prvního ročníku smělo být (spolu s repetenty a absolventy opakovací zkoušky) přijato nejvýše 40 žáků, počet žáků Německého učitelského ústavu (i Německého ústavu pro vzdělání učitelek) však v letech 1918 – 1922 klesal.

Historie

Před 1918

Do r. 1871 existoval v Brně pouze jeden učitelský ústav, a to s vyučovacím jazykem německým. Vzdělával učitele obecných škol na Moravě a sídlil v budově brněnského minoritského kláštera. V r. 1871 byl přeměněn na učitelský ústav s vyučovacím jazykem českým a na území Moravy tak zůstal jediný německý učitelský ústav, a to v Olomouci. Protože jeho kapacita neumožňovala uspokojit stoupající potřebu učitelů, zřídilo město Brno na vlastní náklady soukromý učitelský ústav s německým vyučovacím jazykem. Jeho ředitelem byl tehdejší ředitel Druhého německého vyššího gymnázia (Zweites deutsches Ober-Gymnasium) Dr. Josef Parthe.

Protože tento ústav byl pouze nouzovým řešením a existovala naléhavá potřeba zřídit v Brně státní německý učitelský ústav, byl počátkem roku 1872/73 založen Německý učitelský ústav v Brně na Alejní ulici (Alleegasse), dnešní třídě Kapitána Jaroše. Tolik výroční zprávy učitelského ústavu. Poněkud jiný pohled na věc má Neuhöfer (1930, str. 169), který vidí motiv založení ústavu ne v naléhavé potřebě, nýbrž v tehdy typickém zvyku kompenzovat založení české školy stejnou školou německou, a jeho založení nepovažuje za správné. Dále píše, že novostavba u Lužánek v Alejní ulici byla původně určena pro český učitelský ústav.

Po 1918

Rokem 1919/20 vstoupil v platnost nový učební plán, přizpůsobený změně politických poměrů. Výuka češtiny se rozšířila z dosavadních 4 hodin týdně (jako volitelný předmět se v tomto rozsahu učila od r. 1909) na 11 hodin týdně ve všech čtyřech ročnících. Na cvičné škole se s výukou češtiny začalo už ve 2. třídě.

Přehled maturitních zkoušek po r. 1918

Tabulka 7 – Maturitní zkoušky na německém učitelském ústavu v Brně

Rok	Počet maturantů		Maturitní vysvědčení obdrželi			Udělení odloženo na jeden rok (neuznání způsobilými)
	chovanci	externisti	s vyznamenáním	obyčejné	s opakováním	
1918/19	29	-	2	23	-	4
1920	46	1	2	39	5	1

1921	29	5	6	20	6	2
1922	38	3	2	28	8	1

Do roku 1921 existovaly na učitelských ústavech přípravné třídy pro uchazeče, jejichž závěrečná zkouška platila jako přijímací zkouška. Ministerský výnos z r. 1921 však ukládá absolventům přípravných tříd povinnost skládat přijímací zkoušky, stejně jako všichni ostatní uchazeči.

Během války citelně zchátrala školní budova v Alejní ulici. Její částečná oprava proběhla v letech 1920-22. V poválečných letech nouze pomohla rodičovská rada, když některým chovancům zprostředkovala obědy v akademické menze nebo v rodinách a poskytla větší příspěvek na pořízení oblečení a prádla.

31. června 1922 byl ústav zrušen. Místo něj vzniká Německý učitelský ústav s koedukací.

Finance, dary, stipendia

Ústav dostával od státu dotace na učební pomůcky. Od r. 1921/22 obnášela dotace 1090 K. Pro vynikající žáky byla k dispozici stipendia, čerpající z nadací nazvaných podle jejich zakladatelů Haupt- Buchenrode a Patek-Chmeliček. Dále měl ústav poměrně velké množství státních, zemských a obecních stipendií, která poskytovala řádově tisíce korun (3–6 tis., podle příslušného roku). Ostatní německé střední školy neměly státní, zemská a obecní stipendia.

5.3.2 Německý ústav pro vzdělání učitelek (do r. 1922)

Vývoj názvu:

1870 – 1876 k. k. Lehrerinnenbildungsanstalt in Brünn (C. k. ústav pro vzdělání učitelek v Brně)

1876 - 1909 K. k. deutsche Lehrerinnenbildungsanstalt in Brünn (C. k. německý ústav pro vzdělání učitelek v Brně)

1909 - 1918 K. k. Lehrerinnenbildungsanstalt mit deutscher Unterrichtssprache in Brünn (C. k. ústav pro vzdělání učitelek s německým vyučovacím jazykem v Brně)

1918 - 1922 Deutsche Staatslehrerinnenbildungsanstalt in Brünn (Německý ústav pro vzdělání učitelek v Brně)

Ředitelé po 1918:

1913 - 1922 Emil Adolf Richter

Specifika školy

Ústavu chyběli systemizované učební síly pro řadu předmětů, proto museli být využíváni pomocní učitelé. Německý ústav pro vzdělání učitelek dostával stejné státní dotace na učební pomůcky a knihovny jako Německý učitelský ústav.

Škola neměla vlastní tělocvičnu.

Historie

Před 1918

Německý ústav pro vzdělání učitelek byl založen rok před německým mužským učitelským ústavem, v r. 1870. Od r. 1871 byl trvale spojen s Vyšší dívčí školou (Höhere Töchterschule), v jejíž budově ústav před první světovou válkou sídlil. Bylo to v malé uličce zvané za první republiky Na rejdišti. (V roce 1967 zanikla výstavbou Janáčkova divadla.) Vedení obou škol bylo společné, společně sdílely i učební pomůcky.¹⁷ Pět tříd obecné školy spadající pod Vyšší dívčí školu sloužilo chovankám učitelského ústavu jako cvičná škola. Ústav měl dále k dispozici mateřskou školu v ulici Na Kiosku (Am Kiosk), dnešním Moravském náměstí.

S počátkem 1. světové války se škola přesunula do stísněných podmínek dívčí obecné a měšťanské školy u sv. Jakuba. Důvodem bylo zřízení špitálu v budově Vyšší dívčí školy. V r. 1915 však musel být i dům u sv. Jakuba uvolněn pro vojenské účely a Německý ústav pro vzdělání učitelek se proto přemístil do dívčího penzionátu Spolku výdělečně činných žen (Frauenerwerbverein) na dnešní třídě Kapitána Jaroše. Cvičnou školu měl v blízké budově chlapecké obecné školy na Nové ulici (Neugasse, dnes Lidická).

¹⁷ Vyšší dívčí škola zde nebyla nic jiného než dívčí obecná a měšťanská škola včetně jednoletého učitelského kurzu. Rozdíl oproti jiným měšťanským školám byla povinná výuka francouzštiny. Podle Neuhöfera (1930, str. 170) byla tato škola pro dívky v lepších německých kruzích velmi oblíbená a bylo skoro nepředstavitelné, že by německé dívky navštěvovaly jinou školu. Později však dívkám tento způsob vzdělávání nestačil, o čemž svědčí zřízení lyceijního kurzu při Ústavu pro vzdělání učitelek koncem 19. stol. Obec proto zřídila dívčí lyceum.

Po 1918

Po převratu čelí škola i nadále problémům se školní budovou. V roce 1919 byl zrušen špitál v ul. Na rejdišti a Ženský výrobní spolek se vzdal budovy svého penzionátu. Německý ústav pro vzdělání učitelek se tedy měl vrátit do původní budovy Na rejdišti, kterou ale město zatím využilo ve prospěch nově vzniklých českých měšťanských škol. Město Brno jednalo se zemskou školní radou o jiném sídle Německého ústavu pro vzdělání učitelek. Ředitel ústavu požadoval celou budovu školy u sv. Jakuba, ale musel se spokojit pouze s několika místnostmi. Ústav proto využíval také posluchárny Německé techniky.

1919/20 byly znovu zavedeny dvanáctihodinové kurzy o metodách výchovy hluchoněmých, slepých a slabomyslných dětí a vstoupily v platnost nové učební plány.

Ministerstvo nařídilo zřízení jednoročního kurzu pro vzdělávání učitelů měšťanek. Z důvodu nedostatku místa se tento kurz konal v budově Vyšší zemské reálné školy. 5. 3. 1920 popisuje kronika ojedinělou událost v životě školy. Do školy nepřišel žádný chovanec ani žádná chovanka, neboť se konala stávka jako vyjádření protestu proti rušení německých škol. Stávku pořádali němečtí rodiče.

1922 ústav na základě ministerského výnosu zaniká. Ředitel E. A. Richter byl pověřen vedením 1. německé reálky. Hned v následujícím roce však nastoupil na roční dovolenou za účelem literární činnosti. Po návratu pak působil ve funkci ředitele Německého učitelského ústavu s koedukací. Škola se proti svému zrušení stavěla a považovala jej za neoprávněné. Ředitel E. A. Richter ve školní kronice (1922) zapsal pateticky: „Tak skončil Německý ústav pro vzdělání učitelek unaven cestu trápení, kterou nastoupil začátkem války. Bez domova, štván – nejen protivníky německého národa, nýbrž neméně vlastními krátkozrakými ratolestmi, které za své vzdělání a svůj chléb vděčí pouze tomuto ústavu – krok za krokem zbavován jakékoli možnosti rozvoje, pozbyl nakonec síly k odporu.“¹⁸

¹⁸ So aber hat nun die Deutsche Staatslehrerinnenbildungsanstalt in Brünn ihren Leidensweg, den sie mit Kriegsbeginn begonnen, wandermüde geendigt. Ohne eigenes Heim, gehetzt – nicht nur von den Gegnern des deutschen Volkes, sondern nicht minder von ihren eigene kurzsichtigen Sprößlingen, die Bildung und Brot nur ihr allein verdanken – und nach und nach jeder Entwicklungsmöglichkeit beraubt, musste sie schließlich ihre Widerstandskraft einbüßen.

Finance, dary, stipendia

Chovanky ústavu využívaly několika státních stipendií, a to až do maturitní zkoušky. Na oplátku se zavázaly k šestileté školní službě v rozsahu platnosti Organizačního statutu učitelství ústavů. Podobný princip platil pro zemská stipendia ve vztahu ke školní službě na Moravě. Kromě toho čerpaly některé chovanky z mnohem lépe dotované nadace Valentin-Falkenstein (500 K), kterou dalo k dispozici město. Stipendia, která chovanky využívaly v r. 1927/28 – příloha 3.

5.3.3 Německý učitelství ústav s koedukací

Vývoj názvu:

1922 - 1938 Deutsche Staats-Lehrerbildungsanstalt mit Koedukation in Brünn
(Německý státní učitelství ústav s koedukací v Brně)

Ředitelé:

1922 - 1924 Robert Neumann

1924 - 1928 Emil Ad. Richter

1928 – 1942 Rudolf Karzel

Specifika školy

Škola neměla tělocvičnu a tělocvik se konal v nedostačujících prostorách dvora. Stejně tak chyběl internát, požadovaný již Německým učitelství ústavem. Chovanky se mohly ubytovat v penzionátu Ženského výrobního spolku.

Žáci chodili na hospitace do obecných a měšťanských škol a do pomocné školy, příležitostně do ústavu slepců apod. Na škole probíhaly kurzy výchovy slepých dětí a kurzy výchovy slabomyslných dětí.

Historie

Ústav vznikl výnosem ministerstva školství 13. července 1922 spojením dvou dosavadních německých učitelství ústavů. Převzal školní budovu po zrušeném Německém státním učitelství ústavu v Legionářské ul. 45 (původně Alejní ul., dnes třída Kapitána Jaroše). Majetek obou bývalých ústavů přešel do majetku nově zřízeného ústavu, přičemž duplikáty učebních pomůcek byly převedeny 4. české realce a duplikáty učitelství knihovny získal Český ústav pro vzdělání učitelů.

Vedením byl pověřen bývalý ředitel Německého učitelského ústavu Robert Neumann. Učitelství sbor doplnili vyučující bývalého Německého ústavu pro vzdělání učitelek. Přesto vyvstala otázka, co s „nadbytečnými“ učiteli. Někteří z nich odešli na jiné německé školy v Brně (Dívčí reformní reálné gymnázium, Vyšší zemská reálka, 1. německá reálka, Židovské reformní reálné gymnázium), jiní do důchodu. Odchody do důchodu se neobešly bez komplikací.¹⁹ V letech 1922 – 1926 probíhaly opravy a rekonstrukce školní budovy. Záhy po vzniku ústavu bylo zavedeno elektrické osvětlení.

Finance, dary, stipendia

Škola měla k dispozici státních zemská a do r. 1926 také obecní stipendia. Dále stipendium Falkensteinské a příležitostně stipendia Haupt-Buchenrode, Rückertské a nadaci Patek-Chmeliček. Každoročně byly chovanky ústavu podpořeny ze dvou nadací bývalého Německého ústavu pro vzdělání učitelek (Jubilejní nadace a nadace Heinricha Sonnecka).

Žákovský fond a podpůrný fond sloužily chovancům (a chovankám), kteří toho byli „hodni a potřebni“. Možnosti fondů však byly, jak se uvádí ve výroční zprávě, skromné, neboť příjmy fondů pramenily pouze z výtěžků školních slavností a sbírek rodičovské rady.

5.3.4 Německé „klasické“ gymnázium

Vývoj názvu:

1884 – 1901 Erstes deutsches k. k. Gymnasium in Brünn (První německé c. k. gymnázium v Brně)²⁰

1901 – 1909 Erstes deutsches Staatsgymnasium in Brünn (První německé státní gymnázium v Brně)

1909 – 1930 Deutsches Staatsgymnasium in Brünn (Německé státní gymnázium v Brně)

1930 - 1938 Deutsches Masaryk-Staatsgymnasium in Brünn (Německé Masarykovo státní gymnázium v Brně)

¹⁹ Dokládá to případ profesora (a okresního školního inspektora R. Reidla), který vznesl proti přeložení do trvalého důchodu námitku, která ještě o tři roky později (1926) nebyla vyřízena, takže profesor po celou dobu dále učil.

²⁰ Před rokem 1884 se škola jmenovala většinou pouze gymnázium, úplné státní gymnázium (vollständiges Staatsgymnasium) apod.

1939 – 1941 Deutsche Oberschule für Jungen (Německá vyšší škola pro chlapce)

1941 – 1945 Deutsches Staatsgymnasium (Německé státní gymnázium)

Ředitelé po 1918:

1910 - 1926 Stanislaus Schüller

1926 – 1931 Franz Ingrisch

1931 - 1933 Rudolf Monser (zatímní vedoucí ústavu)

1933 - ? Anton Altrichter

Specifika školy

Toto tzv. první německé gymnázium bylo svým zaměřením „klasické“. Jako nejstarší existující střední škola v Brně si německé gymnázium zakládalo na své dlouholeté historii. Školu navštěvoval v letech 1865 – 1869 pozdější československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Na počest svého zřejmě nejslavnějšího žáka, který byl ovšem ze školy vyloučen, bylo gymnázium v r. 1930 nazváno Masarykovo. Na ústavu působil v letech 1906 – 1909 budoucí zemský školní inspektor Karl Reichenbach. a mezi válkami zde studoval jazykovědec Paul (Pavel) Trost.

Historie

Před 1918

Škola vznikla jako jezuitské gymnázium již v roce 1578. Dlouho sídlila v jezuitských kolejích na dnešní Jezuitské ulici. Budovy koleje byly po zrušení jezuitského řádu proměněny na kasárna a v roce 1904 zbourány. Gymnázium několikrát změnilo působiště a řešilo přetrvávající problémy s umístěním. V r. 1860 se začalo se stavbou budovy na rohu Joštovy ul., kde gymnázium sídlilo i v době prvorepublikové (v protější budově se nacházela Německá technika). Budova byla vyhovující až na tělocvičnu ve vlhkém podzemí. V místě školy se nacházel církevní chlapecký seminář.

Po 1918

V roce 1925/26 byla ve foyer školy odhalena pamětní deska na paměť prezidenta Masaryka.

U příležitosti 350 let od vzniku školy se konala slavnost, hojně navštívená bývalými žáky. Během hlavních oslav zaznělo z úst řečníků ocenění humanistického vzdělání. Jak je vidět, o klasická gymnázia a klasickou vzdělanost se bojovalo i při slavnostních příležitostech. Oslavy výročí probíhaly ve velkém stylu a dosvědčovaly význam, který škola ve městě měla. Prezidentská kancelář zaslala jménem prezidenta Masaryka stručný pozdrav, své blahopřání zaslal i rektor Vídeňské univerzity.

V roce 1931 se Franz Ingrisch stal zemským školním inspektorem a odešel z funkce ředitele školy.

Během 1. světové války se budova státního gymnázia změnila v lazaret a škola byla odkázána na střídavé vyučování v budově reálného gymnázia. Ještě před skončením války v r. 1918 však byl dům opět uvolněn a začalo se v něm vyučovat.

V roce 1939 se gymnázium stalo čistě chlapeckou školou. Žákyně musely přejít na německé dívčí gymnázium.

Finance, dary, stipendia

Vybraní žáci klasického gymnázia dostávali podporu díky žakovskému fondu, rodičovské radě a stipendiím. Stipendia ústavu v r. 1923/24 jsou v příloze 4.

5.3.5 Německé reálné gymnázium

Vývoj názvu:

1878 – 1897 K. k. zweites deutsches Obergymnasium in Brünn (C. k. druhé německé vyšší gymnázium v Brně)

1897 – 1909 K. k. II. deutsches Staats-Gymnasium in Brünn (C. k. II. německé státní gymnázium v Brně)

1909 – 1918 K. k. Staats-Realgymnasium mit deutscher Unterrichtssprache in Brünn (C. k. Státní reálné gymnázium s německým vyučovacím jazykem v Brně)

1918 – 1938 Deutsches Staats-Realgymnasium in Brünn (Německé státní reálné gymnázium v Brně)²¹

1939 – 1945 Zweite deutsche Oberschule für Jungen (Druhá německá vyšší škola pro chlapce)

²¹ Zejména v prvních letech po převratu zůstávalo vžitě označení „druhé německé státní gymnázium“. Na titulních stránkách výročních zpráv stálo v závorce pod oficiálním názvem školy.

Ředitelé po 1918:

1908 – 1921 Karl August Schwertassek

1921 – 1922 Hans Mayer (zatímní vedoucí ústavu)

1922 – 1927 Friedrich Kolm (1926 – 1927 jako zatímní vedoucí ústavu)

1927 – 1937 Richard Schramm

1937 – 1938 Stephan Reif (zatímní vedoucí ústavu)

1938 – 1944 Friedrich Andreasch

Specifika školy

Reálné gymnázium v Brně změnilo dvakrát své zaměření. Bylo založeno jako reálné gymnázium, potom se v 70. letech 19. stol. stalo gymnáziem klasickým a začátkem 20. stol. opět reálným gymnáziem.

V době vzniku muselo obhajovat právo na svou existenci, jak vyplývá z článku v úvodu první výroční zprávy. Ředitel školy J. Parthe v něm obsáhle líčí, proč jsou reálná gymnázia jako typ školy užitečná a potřebná a vyvrací argumenty odpůrců. Během první republiky (zejm. ve 20. letech) se však tento typ školy stal „módou“. V roce 1930 bylo reálné gymnázium nejnavštěvovanější brněnskou německou střední školou.

Historie

Před 1918

R. Neuhöfer (1930, str. 168n) uvádí, že když se 1. reálka v r. 1871 odstěhovala ze Starého Brna, odčinil stát starobrněnským tuto ztrátu zřízením státního reálného gymnázia, které již delší dobu požadovali. Okolnosti v době vzniku gymnázia popisuje Alois Pilz ve výroční zprávě z r. 1921/22.: V 70. letech 19. stol byl obecně velký zájem o studium na středních školách, zejména na reálkách. Tři brněnské střední školy však již nestačily nápor studentů pojmout.²² Bylo proto založeno další gymnázium, o jehož vznik se významně zasloužil tehdejší ředitel učitelského ústavu Josef Parthe, který se také stal jeho prvním ředitelem. Původní sídlo gymnázia bylo

²² Na německé reálce, založené 1851, bylo ve školním roce 1870/71 zapsáno 1008 studentů. Podobný zájem byl o obecní nižší reálku (Kommunal-Unterrealschule, vznik 1857), která musela být z tohoto důvodu v r. 1871 rozšířena na vyšší reálku (Oberrealschule). Rovněž třídy německého státního gymnázia byly přeplněné.

v nevyhovujících podmínkách ve starém zemském domě na Dominikánském náměstí.

Koncem 70. let 19. stol. došlo v celé monarchii ke zvýšení zájmu o klasické humanitní vzdělání. Reálné gymnázium se změnilo na klasický typ a získalo úřední název „Druhé státní německé gymnázium v Brně“. Změna zaměření školy se projevila výrazným přírůstkem žáků. Zesílil požadavek lepšího umístění školy a stavba nové budovy se stala nezbytností. Pro stavbu ústav zakoupil pozemek Zimmermanovských domů v Silniční ulici (Straßengasse, dnes Hybešova) a část přilehlé zahrady ve Skeneově ulici (Skenegasse, dnešní Nádražní). V nově postavené budově sídlilo gymnázium od r. 1883. Protože se v 90. letech začalo více dbát na tělesnou výchovu, zakoupila škola vlastní hřiště.

Od roku 1900 škole znovu ubývalo žáků. S ohledem na dobové poměry se proto ústav v r. 1909/10 změnil na Německé státní reálné gymnázium. Počet žáků začal opět narůstat.

Gymnázium využilo Marchetových reforem a stalo se v r. 1908 reálným gymnáziem typu A.

Po 1918

Prostředí hlučné Silniční ulice bylo nevyhovující, přesto škola své umístění nezměnila. V prvních deseti letech po vzniku republiky byla v budově zřízena chemická učebna a chemický kabinet.

V letech 1926/27 a 1927/28 studoval na škole menší počet žáků než v předchozích letech. Podle ředitele Richarda Schramma, který napsal zprávu o vývoji školy v letech 1918 – 1928, byl důvodem nástup slabších válečných ročníků. Toto vysvětlení není nelogické. Ve prospěch ředitelovy domněnky mluví, že i v dalších dvou letech (tzn. do r. 1930) studovalo na reálném gymnáziu méně žáků než před r. 1926. Nepotvrzuje ji ale fakt, že klasické gymnázium v letech 1926 - 1930 navštěvovalo více žáků než v letech předchozích.

Bývalý učitel reálného gymnázia senátor Johann Polach měl při své návštěvě školy přednášku, v níž zdůraznil postavení starých jazyků ve výuce. Přednáška byla přijata příznivě. Také na reálném gymnáziu se tedy bojovalo o „klasickou vzdělanost“.

Ještě v r. 1937/38 se škola snažila omezit jakoukoliv politickou činnost žáků, ale nedařilo se jí to. Zápis z kroniky z r. 1937/38 uvádí: „S obsazením Rakouska se

zostřilo napětí mezi Čechy a Němci... I škola pocítila tento boj navzdory veškeré snaze nezapojovat se do politických rozepří.²³ V květnu 1938 zakázala škola mj. shromažďování všeho druhu, cvičení v tělocvičných spolcích, účast v průvodech, nošení oděvů, které by mohly provokovat, jakoukoliv politickou diskuzi na půdě školy.

Ředitel Friedrich Andreasch převzal po smrti zemského školního inspektora Franze Ingrische v r. 1938 provizorně funkci zemského školního rady až do nástupu Johanna Dostala téhož roku. Od r. 1939 byla škola chlapecká.

Finance, dary, stipendia

Finanční podpora rodičovské rady hrála na reálném gymnáziu zvláště významnou roli. V letech 1918 – 1928 mělo reálné gymnázium 5 stipendií na podporu chudých žáků spravovaných školou. Kromě toho využívali někteří žáci také jednotlivá seminární a studijní stipendia. Stipendia pro rok 1932/33 – viz přílohu 5

5.3.6 Německé dívčí reformní reálné gymnázium

Vývoj názvu:

1901 – 1913 Städtisches Mädchenlyzeum in Brünn (Městské dívčí lyceum v Brně)

1913 – 1922 Städtisches Mädchenlyzeum in Verbindung mit reformrealgymnasialen Oberklassen in Brünn (Městské dívčí lyceum v Brně spojené s vyššími třídami reformního reálného gymnázia)

1922 – 1925 Deutsches städtisches Mädchen-Reformrealgymnasium mit lyzealen Oberklassen in Brünn (Německé městské dívčí reformní reálné gymnázium v Brně s vyššími třídami lycea)

1925 – 1933 Deutsches städtisches Mädchen-Reformrealgymnasium in Brünn (Německé městské dívčí reformní reálné gymnázium v Brně)

1933 – 1938 Städtisches deutsches Mädchen-Reformrealgymnasium in Brünn (Městské německé dívčí reformní reálné gymnázium v Brně)

1939 – 1945 Deutsche Oberschule für Mädchen (Německá vyšší škola pro dívky)

²³ Mit dem Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich verschärfte sich die Spannung zwischen Deutschen und Tschechen in der tschechoslowakischen Republik.... Die Schule verspürte diesen Kampf trotz aller Bemühungen sie vom politischen Kampfe fernzuhalten.

Ředitelé po 1918:

1906 - 1925 Pauline Klekler

1925 – 1926 zatímní vedoucí Isabella Eckardt a (v době nemoci) Emmerich Wettach

1926 – 1934 Franz Prosenc

1934 - 1937 Eduard Stříž

1937 – 1942 Mader

1942 – 1945 Emil Strecker

Specifika školy

Vydržovatelem školy bylo město Brno, náklady na platy učitelského sboru však hradil stát. Město poskytovalo školní budovu a hradilo věcné výdaje typu topení, osvětlení, úklid apod. a platy zaměstnanců-neučitelů. Město rovněž vybíralo státem regulované školné.

Historie

Před 1918

V roce 1901 bylo z rozhodnutí města Brna a s povolením moravské zemské školní rady založeno šestitřídní dívčí lyceum. Dočasné sídlo mělo až do roku 1910/11 v obecním domě na Panské ulici (Herrengasse). Když byla v roce 1911 vystavěna nová budova pro německou zemskou reálku na Kounicově ulici, získalo lyceum její starou budovu na Husově ulici (Husstraße). Škola se rychle rozvíjela. Významně se o to zasloužil první ředitel, Ottokar Hans Stoklaska a zejména od r. 1906 jeho nástupkyně, Pauline Klekler.

Původní lycea nebyla typem školy, připravujícím pro další studium. V Brně byl proto pro nadané dívky otevřen dvouletý kurz při německém lyceu, který připravoval k maturitě na reálném gymnáziu. Stalo se tak v roce 1910 z rozhodnutí městské rady. S maturitním vysvědčením mohly dívky pokračovat ve studiu na univerzitě nebo vysoké škole.

Tzv. „normální status“ z r. 1912 umožnil lyceím, aby ke svým nižším ročníkům přidávala vyšší třídy reformního reálného gymnázia a brněnský ústav toho využil. Od roku 1917 měla škola také právo konání gymnazijní maturitní zkoušky.

Po 1918

V roce 1922 byl postátněn učitelský sbor gymnázia. Od r. 1922/23 se Německé městské dívčí lyceum změnilo na reformní reálné gymnázium typu B a získalo povolení přidat ke gymnaziálním vyšším třídám 5. a 6. třídu lycea jako vedlejší větev. Od r. 1925, po zrušení lyceí jako typu školy v roce 1922, bylo dívčím reformním reálným gymnáziem.

5.3.7 Německé spolkové židovské reformní reálné gymnázium

Vývoj názvu:

1920 – 1922 Öffentliches Jüdisches Privatreformrealgymnasium in Brünn (Veřejné židovské soukromé reformní reálné gymnázium v Brně)

1922 – 1929 Jüdisches Privat-Reformrealgymnasium in Brünn (Česky: „Židovské reformní reálné soukromé gymnasium v Brně“. Název uveden ve třech jazycích – německy, hebrejsky a česky.)

1930 – 1938 Spolkové židovské reformní reálné gymnasium v Brně (Německy: „Jüdisches Vereins-Reform-Realgymnasium in Brünn“. Název uveden ve třech jazycích – česky, hebrejsky a německy.)

1938/39 Spolkové židovské reformní reálné gymnasium v Brně (Název uveden pouze česky a hebrejsky.)

1939 – 1945 - ?

Ředitelé:

1921 – 1925 Josef Lamm

1925 – 1939 Eduard Drachmann (často jako zatímní vedoucí, 1929 – zatímní vedoucí Josef Lamm)

1939 – 1945 ?

Specifika školy

Židovské gymnázium se odlišovalo nepovinnou (později povinně volitelnou) výukou novohebrejštiny.²⁴ Formální dohled nad školou vykonávalo kuratorium, v čele s předsedou. Ústav musel při svém vzniku odolávat obavám, zda nebude podněcovat

²⁴ Zde se promítá národnostní pojetí židovství. Novohebrejštiny se měla používat v Palestině, v novém židovském státě. Výuka starohebrejštiny by signalizovala spíše náboženské pojetí, neboť její znalost umožňuje čtení náboženských textů v originále.

národnostní nesnášenlivost a protistátní myšlenky. V první výroční zprávě školy se totiž zdůrazňuje, že gymnázium nevzniklo ze vzdoru či z touhy někomu ublížit a že své žáky chce vychovávat k úctě k ostatním národům v republice a k vědomí povinnosti vůči státu. V období mezi válkami bylo brněnské židovské gymnázium jedinou židovskou střední školou v českých zemích (Klenovský 2002).²⁵

Úsilí o vznik i trvání školy se muselo vyrovnávat s mnohými překážkami. Jak uvádí výroční zpráva z r. 1929/30, škola však měla zásluhou židovských radních velkou podporu ze strany města mj. ve formě subvencí.

Zvláštní změnu, kterou neprošla žádná jiná brněnská německá střední škola, prodělalo židovské reformní reálné gymnázium v roce 1929/30, kdy začalo postupně měnit vyučovací jazyk z německého na český. Podle výroční zprávy z r. 1929/30 mělo toto opatření přispět ke zvýšení životaschopnosti žáků. Motivy tedy byly spíše praktické – zvýšit možnost uplatnění absolventů gymnázia – než národnostní.²⁶

Ve válečných letech navštěvovaly školu židovské děti, které byly z jiných škol vyloučeny. Věra Holznerová uvádí: „Po ukončení septimy v náchodském gymnáziu jsem už nesměla školu dokončit, jediná možnost byla židovské spolkové gymnázium v Brně. Tam jsem tedy chodila do oktávy, což byl také poslední rok této výborné školy, pak byla zakázána. V té oktávě nás bylo 29, holocaust přežil jen jeden spolužák a tři spolužačky, jsem jedna z nich.“ (Životní osudy některých obětí 2004).

Historie

Ústav byl založen v roce 1920 spolkem „Jüdische Schule für Mähren“ (Židovská škola pro Moravu) jako soukromé reformní reálné gymnázium s německým vyučovacím jazykem.²⁷ Vedením byl pověřen profesor německého reálného gymnázia Josef Lamm. Zpočátku působili na gymnáziu především externí vyučující (učitelé jiných brněnských německých středních škol).

Díky ochotě židovské náboženské obce dostala nově vzniklá škola přechodně k používání ceremoniální sál chrámu v Tempelgasse (dnes Spálená). Vnitřní vybavení zapůjčilo město. 9. září 1920 bylo zahájeno vyučování, 26. listopadu však

²⁵ Spolková židovská gymnázia byla ještě v Užhorodě a v Mukačevu (Neuhöfer 1935).

²⁶ Blíže k tématu brněnských Židů a jejich národnosti viz Grossmann 2002.

²⁷ Kromě gymnázia zřídil spolek také židovskou obecnou školu.

ministerstvo vyučování pozastavilo. Vyučování mohlo pokračovat až po splnění všech podmínek daných ministerstvem, což bylo 7. ledna 1921.

V následujícím školním roce (1921/22) sídlila škola v ulici U městského dvora (dnešní Šilingrovo náměstí) v budově bývalé Ruprichovy obchodní akademie. Také tyto prostory včetně vybavení velkoryse poskytlo město Brno. Jak se škola postupně rozrůstala, bylo potřeba opatřit gymnáziu samostatnou budovu. V r. 1924/25 ji získalo na Hybešově ulici. Počátkem 30. let byly za podpory náboženské obce provedeny dlouho uvažované stavební úpravy. Nadstavbou školní budovy získal ústav nové třídy, kreslírnu a místnosti pro sbírky učebních pomůcek, přestavba staré části budovy spočívala mj. v rozšíření chodeb. Všechny úpravy směřovaly k dosažení většího prostoru a většího množství světla.

Finance, dary, stipendia

Tak jako ostatní gymnázia, také židovské gymnázium využívalo podpory rodičovského sdružení. Heřman Grün, referent pro nadace při náboženské obci, přidělil ústavu několik stipendií a nadací. Jejich konkrétní názvy však nejsou ve výroční zprávě uvedeny.

5.3.8 Německá zemská reálka

Vývoj názvu:

1857 – 1886 Kommunal-Oberrealschule in Brünn (Vyšší obecní reálka v Brně)

1887 – 1924 Deutsche Landes-Oberrealschule in Brünn (Německá vyšší zemská reálka v Brně)

Ředitelé po 1918:

1918 – 1919 Gustav Knöpfer (zatímní vedoucí)

1919 – 1924 Robert Frieb

Historie před 1918

Rostoucí přeplněnost c. k. Vyšší reálky v Brně (zejména jejích nižších ročníků) přiměla v roce 1857 tehdejší ministerstvo kultu a vyučování požádat představené města Brna o zřízení komunální (obecní) nižší reálné školy. Jejího zřízení se ujala městská část Staré Brno a umístila ji do prostor starobrněnské radnice. Na žádost

města převzal školu počínaje školním rokem 1886/87 do správy moravský zemský sněm, město však nadále neslo věčný náklad a náklady na budovu. Po celou dobu své předpřevratové existence měla škola dost žáků, otázka školní budovy byla proto stále aktuální. V průběhu let se škola nacházela v domě na Husově ulici, v Městském domě (Stadthof) na Františkově (dnes ulice Bašty) a opět v domě na Husově ul.²⁸ Od r. 1911 potom v nově postavené budově na Kounicově ul. vedle sokolského stadionu, kterou nechalo postavit město. Tato budova byla po všech stránkách vyhovující, chyběl pouze byt pro ředitele.

Historie po 1918

Ředitel Robert Frieb byl v r. 1921 jmenován ředitelem 2. německé reálky a současně pověřen rovněž vedením Německé zemské vyšší reálky až do doby jejich sloučení. V roce 1922/23 měly obě školy společný státní učitelský sbor, administrativně však ještě existovaly jako samostatné ústavy. K definitivnímu sloučení školy s 2. německou reálkou došlo v roce 1923/24.

5.3.9 1. německá reálka

Vývoj názvu:

1918/19 – 1934 I. deutsche Staatsrealschule in Brünn (I. německá státní reálka v Brně)

1935 - 1939 Deutsche Staatsrealschule in Brünn (Německá státní reálka v Brně)

1940 – 1945 Deutsche Gregor-Mendel-Oberschule für Jungen (Německá střední škola Gregora Mendela pro chlapce)

Ředitelé po 1918

1916 - 1918 Eduard Maschke

1919 Alois Machatschek (zatímní vedoucí)

1919 - 1921 Ludwig Kott

1922 Alexander Werner (zatímní vedoucí)

1922 – 1923 Emil Adolf Richter (zatímní vedoucí)

1923 - 1932 Ludwig Kott

1933 Eduard Stříž (zatímní vedoucí)

²⁸ Tento dům reálka „zdedila“ po Vyšší dívčí škole (Höhere Tochterschule), která přesídlila na Koliště. Jistou dobu zde měla své sídlo i Vyšší průmyslová škola, než se přestěhovala na nám. 28. října.

1934 – 1938 Robert Frieb

1938 - 1945 ?

Specifika školy

Po Masarykově gymnáziu nejstarší německý ústav v Brně, kde v letech 1854 – 1868 učil přírodopis objevitel základů genetiky Johann Gregor Mendel.

Poté, co byla v Brně v roce 1907 založena druhá německá reálka, označovala se škola jako „První německá reálka v Brně“. Po jejím zrušení v r. 1934 opět pouze „Německá reálka v Brně“.

V první polovině 20. let se škola se potýkala s problémy ve vedení. Týkaly se činnosti ředitele Kotta. V r. 1923 vznesl poslanec Schollich.²⁹ interpelaci o „neslýchaných poměrech na moravských středních školách“. Žádá v ní urychlení vyšetřování stížností proti inspektorovi Karlu Zirngastovi, které popisuje kapitola 4.1.2, a proti řediteli 1. německé reálky Ludwigu Kottovi. Příslušná část interpelace zní: „Právě tak jest obviňován ředitel první německé státní reálky v Brně, Ludvík Kott, z nečestných a trestných činností, jichž se dopustil jako ředitel zemské reálky v Lipníku a ve stejném úřadě na první německé státní reálce v Brně. Když se ředitel Kott dověděl o těchto obviněních, místo aby žaloval, raději se písemně zavázal, že ihned půjde na dovolenou a více se nevrátí na své místo, načež mělo býti odvoláno oznámení již podané ministerstvu školství a národní osvěty. Uvedené ministerstvo nevzalo však odvolání na vědomí, provedlo zdánlivé šetření, v němž byl vyslechnut pouze obžalovaný, nikoli však žalobci a svědkové, a konečně bylo řediteli Kottovi nařízeno, aby dne 1. září 1923 znovu svoji službu nastoupil.“ (Interpelace z r. 1923).

V odpovědi na tuto interpelaci ministerstvo školství uvedlo, že provedlo důkladné šetření Kottovy činnosti a neshledalo žádná pochybení. Na to vznesl Říšský spolek německých učitelů středních škol další stížnost, která se tentokrát týkala hospodaření s majetkem školy. Ani v této oblasti však neshledalo ministerstvo nic závadného.

V roce 1932 odešel ředitel Kott na vlastní žádost.

Na 1. reálce působili Eugen Medritzer, pozdější ředitel druhé brněnské reálky, a Eduard Striž, pozdější ředitel německého dívčího gymnázia v Brně.

²⁹ Tento poslanec se často zabýval otázkou německého školství v Československu. Mj. žádal vládu, aby podala zprávu o tom, kolik německých škol od převratu zrušila a z jakého důvodu. Ve svých projevech často napadal československou vládu.

Historie před 1918

V roce 1809 byla založena první reálka ve Vídni a již v roce 1811 následovalo povolení ke zřízení obdobné školy v Brně. Dalších 40 let však trvalo, než k němu skutečně došlo. Jako provizorium existovala v této době dvouletá nástavba reálného typu. IV. třída tzv. „normální školy“ se rozdělila na dvě oddělení, ve kterých se vyučovaly předměty potřebné k výkonu průmyslového povolání.

V r. 1851 se tyto dvě třídy oddělily a přidáním dalšího ročníku vznikla samostatná trojtřídní nižší reálka, která se postupně rozšířila na vyšší reálku. Do r. 1870 šestitřídní, potom sedmitřídní škola nesla od r. 1871 název Vyšší státní reálná škola v Brně. Pobočka na předměstí Křenová zřízená v r. 1876 byla 1880 zrušena.

Hned při otevření měla škola 700 žáků, po pěti letech dokonce téměř tisíc. V letech 1858 – 1859 proto město postavilo novou budovu v romanizujícím slohu na místě vyhořelé sladovny na Jánské ul. Zde sídlila škola i v době prvorepublikové.

Během války byla budova částečně přeměněna v kasárna, ale alespoň horní patro zůstalo k dispozici pro potřeby školy. V roce 1917 vojsko tuto budovu vyklidilo.

Historie po 1918

V r. 1923/24 navštívil školu ministerský rada Rudolf Neuhöfer. V r. 1927/28 byly provedeny některé opravy budovy.

14.9. 1937 zemřel ředitel Frieb. Vzpomínka zveřejněná ve výroční zprávě jej popisuje jako laskavého prostého člověka, který v ostatních učitelích neviděl podřízené, nýbrž kolegy a který rád viděl, když bylo mladým lidem dopřáno užívat mládí.

Finance, dary, stipendia

Stipendia školy a jejich určení:

- Studijní nadace 1. německé státní reálky v Praze – chování „dobré“ a žádná známka horší než „dobře“
- Studijní nadace z podnětu 50letého výročí existence ústavu – žáci vyšší reálky, kteří jsou toho „hodni a potřebni“ („würdige und dürftige Schüler“)
- Nadace Egona Klaubera - žáci III. třídy, kteří jsou toho „hodni a potřebni“
- Fondy Karla Žaara – žáci potřebující zotavení
- Podpůrné fondy - žáci, kteří jsou toho „hodni a potřebni“

5.3.10 2. německá reálka

Vývoj názvu:

1907 – 1910 K. k. Zweite deutsche Staats-Oberrealschule in Brünn (C. k. Druhá německá vyšší státní reálka v Brně)

1910 – 1934 Zweite deutsche Staatsrealschule in Brünn (Druhá německá státní reálka v Brně)

Ředitelé po 1918:

1907 - 1919 Eugen Medritzer

1919 - 1921 Johann Zupanec (zatímní vedoucí)

1921 - 1934 Robert Frieb

1934 Eduard Böhm (zatímní vedoucí)

Specifika školy

Škola neměla vlastní tělocvičnu a hřiště, proto využívala prostory jiných škol. Mnoho žáků také navštěvovalo žákovská oddělení Německého tělocvičného spolku v Brně (Deutscher Turnverein Brünns).

Přehled maturitních zkoušek v r. 1918/19

Tabulka 8 – Maturitní zkoušky na 2. německé reálce v Brně

	Počet žáků (veřejní)	Počet žáků (externí či privatisté)
Přihlášeno k maturitní zkoušce	28	13
Nebylo připuštěno k ústní zkoušce	3	-
Maturovalo s vyznamenáním	5	1
Jednohlasně	11	4
Většinou hlasů	7	4
Udělení odloženo na půl roku (neuznáno způsobilými)	1	1
Udělení odloženo na 1 rok (neuznáno způsobilými)	1	3

Historie před 1918

2. reálka byla založena jako 4třídní škola v r. 1907 městskou částí Staré Brno a sídlila na Mendlově náměstí. Za vedení prvního ředitele Eugena Medritzera došlo k rozšíření na 7 tříd. Důvod založení byl ovšem podle R. Neuhöfera (1930, str. 154) poněkud pochybný. Za Rakouska bylo zvykem při založení české školy zřídit současně jako kompenzaci německou školu stejného typu. Protože v r. 1907/08 zahájila svou činnost druhá česká reálka, byla také založena další reálka německá.

V té době však byly v Brně již dvě německé reálky (zemská a první) a další ústav byl de facto zbytečný.

V r. 1914/15 používala 2. reálka budovu učitelského ústavu, potom se vrátila do svých prostor, které ale mohla používat jen v omezené míře.

Historie po 1918

Škola utrpěla během první světové války újmy, které způsobily nemožnost výuky praktických cvičení v laboratořích a omezení výuky tělocviku. Pravděpodobně šlo o poškození školní budovy. V roce 1919 byla škola nucena vyklidit prostornou a dobře vybavenou budovu na Mendlově náměstí, kterou získal český ženský učitelský ústav. 2 třídy se přestěhovaly do budovy německého „klasického“ gymnázia a 5 tříd do budovy německé Vyšší zemské reálky na Kounicově ul.

Ke sloučení s Vyšší zemskou reálkou došlo v r. 1923/24. Ústav, který sloučením vznikl, se jmenoval 2. německá reálka. Počet žáků však soustavně klesal. Z tohoto důvodu byla škola ministerským výnosem z r. 1934 zrušena. Z. Veselá cituje Věstník čsl. profesorů 1934/35 (s. 185n), kde se II. německá reálka v Brně objevuje ve výčtu škol zrušených z úsporných důvodů. (Veselá 1972, str. 96).

Zrušení školy předcházelo v r. 1934 přestěhování z vlastní budovy na Kounicově ul. do budovy 1. reálky na Jánské ul. a předání části učebních pomůcek 3. československému státnímu reálnému gymnáziu (na pokyn ministerstva).

Finance, dary, stipendia

V roce 1918/19 měla škola k dispozici následující stipendia:

- Nadace z fondu přebytků pokut za daňové delikty
- Nadace I. Moravské spořitelny v Brně
- Nadace korunního prince Rudolfa
- Nadace Falkensteiner

Na škole fungoval žakovský fond. Ve školním roce 1918/19 získalo z prostředků fondu 16 žáků rýsovací potřeby a 24 žáků rýsovací prkna. Fungovala i knihovna pro chudé žáky s více než 2 000 svazky. 189 žáků (více než $\frac{3}{4}$ celkového počtu) si z ní v roce 1918/19 vypůjčilo učebnice.

5.3.11 Německá státní průmyslová škola

Vývoj názvu:

1875 – 1885 K. k. Staatsgewerbeschule zu Brünn (C. k. Státní průmyslová škola v Brně)

1885 – 1918 K. k. deutsche Staatsgewerbeschule zu Brünn (C. k. německá státní průmyslová škola v Brně)

1918 – 1929? Deutsche Staats-Gewerbeschule in Brünn (Německá státní průmyslová škola v Brně)

1930 - 1939? Zweite (Deutsche) Staatsgewerbeschule in Brünn (Druhá (německá) státní průmyslová škola v Brně)

1939? – 1945 Deutsche Höhere Gewerbeschule in Brünn (Německá vyšší průmyslová škola v Brně)

Ředitelé po 1918

1908 – 1926 Johann Swěceny

1927 - 1937? Alfred Kolben

1938? – 1945 Johann Řehak (Rzehak)

Specifika školy

V době založení se škola skládala z Vyšší průmyslové školy a Mistrovské školy se stavebním a strojním oddělením. Byla vůbec prvním ústavem, který spojoval vyšší průmyslovou školu a mistrovskou školu. Postupem času se struktura školy vyvíjela, takže v roce 1919/20 měla tuto strukturu:

- Vyšší průmyslová škola:
 - stavební průmyslovka
 - elektrotechnické oddělení
 - strojní oddělení
- Strojní mistrovská škola
- Stavební mistrovská škola
- Speciální kurzy

Někteří z učitelů vedli kurzy pořádané německým oddělením Zemského úřadu pro podporu průmyslu (např. kurz účetnictví a kalkulace (Kalkulation) pro malíře, natěrače a zlatníky v Brně).

Výroční zpráva z roku 1938/39 zveřejnila následující text:

„Se začátkem školního roku 1938/39 vstoupil ústav do zatím nejvýznamnějšího období své existence. Adolf Hitler, vůdce Velkoněmecké říše, vrátil mateřské zemi v ohromném a krásném vítězném tažení okrajové oblasti Čech a Moravy, jež byly od Versailleského diktátu pod cizí nadvládou. Řadu svých velkých historických činů korunoval zřízením protektorátu. Současně s tímto jedinečným činem se také rozptýlení Němci (Inseldeutschen) navrátili domů a jejich německé školy se od nynějška těší ochraně velké sjednocené vlasti.“³⁰ (s. 4) Obdobně vyznívají další texty z téže zprávy, ilustrující vztah školy k německé okupaci:

„Oči shromážděných učitelů a žáků zářily radostí a nadšením, když ředitel srdečnými slovy vyjádřil nehynoucí dík školy Adolfu Hitlerovi... 17. března měli brněnští Němci jedinečnou příležitost pozdravit v branách města vroucně milovaného Vůdce Velkého Německa (Großdeutschlands).“³¹ (s. 4) Výroční zpráva německé průmyslovky je jedinou výroční zprávou německé střední školy v Brně z období po r. 1939, kterou jsem získala. Nemohu proto posoudit, zda je takový text ojedinělý, nebo zda se podobná vyjádření vyskytovala i ve zprávách ostatních škol.³²

Historie před 1918

Německá průmyslovka vznikla 1873 jako odborná stavební škola podle vzoru vídeňské průmyslovky, která se zase inspirovala školou ve Stuttgartu. Tradice průmyslového školství tedy přišla do Brna z německého prostředí. Při otevření měla škola jen 4 učitele, 11 řádných žáků a sídlila na Dominikánské ulici. Nedostačující prostory vyměnila v r. 1876 za dům na Husově ulici, kde dříve sídlila německá zemská reálka a později dívčí lyceum. Záhy ani tato budova nestačila a škola si

³⁰ „Mit dem Beginn des Schuljahres 1938/39 trat die Lehreinrichtung in die seit ihrem Bestande geschichtlich bedeutsamste Periode ein. Adolf Hitler, der Führer des Großdeutschen Reiches, brachte in einem geradezu wunderbar anmutenden Siegeszuge die seit dem Versailler Diktat unter der Fremdherrschaft stehenden deutschen Randgebiete von Böhmen und Mähren in das Mutterland zurück und krönte schließlich die Reihe historisch gewordener Großtaten mit der Schaffung des Protektorates. Im Zuge dieser einzigartigen Leistung kehrten auch die Inseldeutschen ins Reich heim und ihre deutschen Schulen erfreuen sich nunmehr des Schutzes des großen geeinten Vaterlandes.“

³¹ Aus der Augen der versammelten Lehrer und Schüler leuchteten Freude und Begeisterung, als der Direktor in herzlichen Worten den unauslöschlichen Dank der Schule an Adolf Hitler verdolmetschte.... Am 17. hatte das Brünner Deutschtum die einzigartige Gelegenheit den heißgeliebten Führer Großdeutschlands in den Mauern der Stadt zu begrüßen.

³² Helga Lindtová, žákyně německého dívčího gymnázia po r. 1939, vzpomíná: „Za Hitlera učitelé učili, co museli, ale neradi, nebyli to nacisti.“

musela pronajímat prostory v domě v ulici Na Hradbách (dnes Rooseveltova), v budově 1. německé reálky na Jánské ul. a v německém reálném gymnáziu.

Po založení české průmyslovky v r. 1885 přidala škola ke svému dosavadnímu názvu slovo „deutsch“. Vyučování bylo koncem 19. stol ztíženo tím, že škola sídlila ve třech od sebe dosti vzdálených budovách. Situaci pomohlo vyřešit město Brno, které škole bezplatně přenechalo pozemek na nám. 28. října, za podmínky, že bude osvobozeno od jakéhokoli dalšího financování školy. V roce 1890 byla postavena hlavní budova, následovaly ještě další úpravy a rozšíření.

Od roku 1929/30 se česká průmyslovka nazývala „První státní průmyslová škola“ a německá průmyslovka „Druhá (německá) státní průmyslová škola“.

Historie po 1918

I po založení republiky si škola zřejmě udržela svou dobrou pověst (i za hranicemi ČSR) a prestižní postavení, jak o tom svědčí honosný sborník k 50letému výročí vzniku školy z r. 1923 s mnoha fotografiemi technického vybavení. Jelikož spojovala v podstatě několik typů škol, jednalo se o skutečně velký ústav. V roce 1923 měla škola (resp. všechny školy patřící ústavu) 43 učitelů, 4 asistenty a 728 řádných žáků.

Sborník uvádí, že po založení republiky se ústav těšil podpoře ze strany státní správy, díky níž mohl provést některé rekonstrukce a vybavit školu potřebným technickým zařízením. Jak uvádějí Mates aj.(1987), nejčastějším problémem průmyslových škol byl stav budov a jejich vybavení. Zde byla německá průmyslovka v Brně výjimkou, neboť měla novou velkou budovu a soudě podle jubilejního památníku i solidní vybavení. Na druhou stranu, ve 30. letech se jí finančních prostředků pravděpodobně nedostávalo, neboť v roce 1932 žádalo ministerstvo školství od ministerstva financí zvýšení částky zejména na průmyslovou školu v Praze I, v Košicích a na německou průmyslovku v Brně (Mates aj. 1987).

V r. 1926 odešel do trvalého důchodu ředitel Swęceny, který více než 40 let působil v oblasti průmyslového vzdělávání. Na brněnské průmyslovce byl činný 38 let.

26. září 1938 musela být škola vyklizena pro vojenské účely a vyučování bylo přerušeno. 14. listopadu se vedení školy podařilo zahájit nouzový provoz v budově německé reálky na Jánské ulici. 20. ledna 1939 vojsko uvolnilo velkou část zabrané budovy a vyučování mohlo pokračovat.

V průběhu roku 1939 se konaly oslavy se zdůrazněním nacionálně-socialistické obětavosti, vítání německých vojsk, vítání Adolfa Hitlera, přednášky...

Finance, dary, stipendia

Stipendia, která německá průmyslovka využívala v r. 1923 viz v příloze 6.

V průběhu roku 1938/39 dostalo 11 žáků podporu ze státních prostředků a 17 žáků ze soukromých prostředků.

5.4 Další brněnské německé střední školy

5.4.1 Německá průmyslová textilní škola

Nebylo by to Brno, aby v něm neexistovala také specializovaná textilní škola. Byla založena 1860 jako Moravská vyšší tkalcovská škola, od r. 1921 se nazývala Státní škola pro textilní průmysl (Deutsche staatliche Lehranstalt für das Textilgewerbe), od r. 1929/30 Druhá (německá) státní průmyslová textilní škola (Zweite (deutsche) Staatsgewerbeschule). (Česká textilní průmyslová škola se přejmenovala na „První státní textilní průmyslovou školu“). Škola sídlila na Francouzské ulici a měla české i německé oddělení, byla utrakvistická. Za první republiky byla jediná svého druhu na evropském kontinentě a studovali na ní i žáci ze zahraničí. K ústavu patřila kompletní továrna s dílnami a textilní pokusný ústav s dobrou pověstí. Absolventům jiných středních škol nabízela abiturientské ročníky. Organizace školy byla následující: dvouleté odborné školy (pro tkalcovství, textilní průmysl apod.) a na ně navazující dvouleté vyšší školy (tzv. inženýrské), zakončené maturitou. Na vyšší školu mohl být přijat pouze absolvent odborné školy stejného zaměření.

5.4.2 Německá státní obchodní akademie

(Deutsche staatliche Handelsakademie)

Založena 1895 jako Německá vyšší obchodní škola (později Německá obchodní akademie císaře Františka Josefa). Od r. 1897 sídlo na Husově 10 (budova vedle dívčího lycea).

5.4.3 První soukromá německá obchodní škola W. Rupricha

(Erste autorisierte Privat-Handelsschule W. Ruprich)

Existovala v letech 1890 – 1921 a sídlila na náměstí U městského domu (Stadthofplatz, dnes Šilingrovo nám.). Byla to chlapecká škola.

5.5 Související instituce

5.5.1 Ženský výrobní spolek (Frauenerwerbverein)

Deutscher Frauenerwerbverein in Brünn - překládá se jako Německý ženský výrobní spolek v Brně – provozoval od r. 1871 odbornou školu pro ženská povolání (dříve tzv. „rodinná škola“), pokračovací školy, ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk (od r. 1927), kurzy a od r. 1901 veřejnou obchodní školu (Deutsche öffentliche Handelsschule des Brünnner Frauenerwerbvereines). Obchodní škola byla zprvu určena dívkám, později měla i koedukované oddělení.

Historie před 1918

Autoři článku, zveřejněného na stránkách Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, píší: „Ženský výrobní spolek v Brně byl založen v roce 1873. Jeho hlavním cílem bylo pozvednout hospodářské postavení ženy odborným vzděláním ve vlastních školách, aby se stala výdělečně činnou. Tomuto cíli pak měly napomáhat přednášky, šíření spisů o živnostenské činnosti žen, pořádání výstav, zakládání zaopatřovacích a penzijních pokladen pro ženy a dívky a především vyučování.“ (Švanda – Vrána, 2007). V roce 1897 byla dokončena stavba hlavní budovy spolku na Schmerlingstraße (dnešní třídě Kapitána Jaroše) a o pár let později penzionát za školní budovou. V roce 1904 byl penzionát slavnostně otevřen.

Historie po 1918

Spolek pokračoval ve své činnosti i po převratu. Švanda a Vrána uvádějí: „Spolek se těšil nadále přízni vlivných mecenášů. Činnost obchodní školy byla rozšířena i na chlapce. Rozšířila se také pedagogická funkce penzionátu: Chovanky byly vzdělávány nově i ve hře na klavír, housle, mezi praxi ústavu patřily společné návštěvy divadelních představení, koncertů. Do vybavení penzionátu náležel i „čtyřlampový radioaparát“, který zprostředkoval přednáškové programy různých vysílacích stanic. Nezapomínalo se ani na sporty jako bruslení, sáňkování, lyžování nebo tenis. Zánik spolku přišel po druhé světové válce.“ (Švanda – Vrána, 2007)

V roce 1927 otevřel Brněnský ženský výrobní spolek Ústav pro učitelky domácích nauk.

5.5.2 Německá lidová vysoká škola

Německá lidová vysoká škola (později Německá Masarykova lidová škola - Deutsche Masaryk-Volkshochschule) byla večerní školou pro pracující. Vyučoval na ní však nezanedbatelný počet učitelů německých středních škol. Ředitel Hugo Iltis byl učitelem německého „klasického“ gymnázia v Brně. Škola považovala sama sebe za velice významnou kvůli osvětě a povznesení německých obyvatel Brna.

Základ posluchačů tvořili v Brně zaměstnanci v odvětví obchodu a průmyslu, přičemž počet žen převažoval nad počtem mužů. Rozvoj Německé lidové vysoké školy dokládá stoupající počet posluchačů. V roce 1921 to bylo 840, v roce 1925 už 2 445 posluchačů, tj. více než 8 % dospělých německých obyvatel Brna.

Posluchači platili kurzovné. Bezplatně jim potom byla k dispozici knihovna a čítárna, které se nacházely v budově dívčího gymnázia na Husově ulici (Hus-Straße). Kurzovné neplatili nezaměstnaní, pro něž měla škola zvláštní přednášky.

Zvláštní důraz se při výuce kladl na pestrou formu a srdečný, až kamarádský vztah mezi učiteli a posluchači, i mezi posluchači navzájem. Upřednostňovala se názornost – fotografie, filmy, ukázkové předměty, exkurze, výlety... Vyučovací formy byly přednáška a tzv. pracovní společenství (Arbeitsgemeinschaft), tj. rozhovor mezi učitelem a menší skupinou posluchačů (Iltis, 1924).

Historie

Německá lidová vysoká škola v Brně vznikla stejně jako tisíce lidových vysokých škol v Německu v poválečných letech, konkrétně 1920. Při svém vzniku se potýkala jednak s nepochopením ze strany „širokých lidových vrstev“, jednak s nepřízní německé univerzity v Brně. Pod záštitou Společnosti pro vědu a umění (Gesellschaft für Wissenschaft und Kunst) založil Hugo Iltis Německou lidovou vysokou školu v Brně. Škola využívala prostory v přízemí budovy Německého státního gymnázia na Komenského náměstí. Prostory byly stísněné zejména poté, co v r. 1923 otevřela paralelní třídu 4. česká reálka, sídlící rovněž v budově německého klasického gymnázia. Německá lidová škola usilovala dlouho o stavbu vlastní budovy.

Postavena byla v r. 1931 na Janáčkově náměstí podle návrhu architekta Heinricha Bluma. Finance poskytla nadace Arnolda Skuteckého.

6 Vzájemné vztahy a spolupráce německých středních škol v Brně

V Brně se nacházelo v průměru kolem 10 německých středních škol v širším pojetí (včetně škol odborných a učitelských ústavů). Spjoval je vyučovací jazyk a vědomí příslušnosti k menšině, která se i v dobách první republiky považovala za elitní. Společně školy vystupovaly při slavnostních příležitostech (uvítání prezidenta republiky, gratulace zemskému školnímu inspektoru) a když šlo o hájení jejich zájmů. Výroční zpráva státního gymnázia 1921/22 popisuje brněnskou návštěvu prezidenta Masaryka, při které jej ředitelé německých středních škol a jim podobných ústavů společně prosili, aby vzal tyto školy pod svou ochranu. Učitelé německých a českých středních škol se setkávali výjimečně při slavnostních příležitostech jako byly oslavy výročí škol, slavnostní bohoslužby československého Červeného kříže apod.

Prakticky byly německé školy ve vzájemném spojení především skrze vyučující, kteří někdy vyučovali na dvou a více školách současně. Existovaly různé způsoby, jak se učitel dostal k výuce na jiné škole. Nejčastěji tam byl nadřizenými úřady „přidělen do služeb“ (zur Dienstleistung zugewiesen) na menší počet hodin týdně, případně působil jako vedlejší učitel. Nebyly řídké případy zastupování nemocného či dočasně z výuky uvolněného (beurlaubt) učitele. Působení na jiné škole vycházelo buď z potřeb školy (dočasná výpomoc) nebo učitele (doplnění učební povinnosti).

Frekvenci vzájemných kontaktů dvou německých gymnázií s ostatními ústavu lze sledovat na schématech v příloze 7. Vychází z výročních zpráv škol, kde jsou zaznamenány údaje o tom, na kterých dalších školách kromě mateřského ústavu učitelé učili, či na které školy byli přiděleni. Znázorňují tedy propojení německého „klasického“ gymnázia a německého reálného gymnázia s ostatními školami v Brně. Není-li v názvu uvedeno jinak, jedná se vždy o školy německé. Výjimečně se jednalo o vysoké školy; učit na národních školách učitelé středních škol nesměli. Šipka ukazuje počet učitelů, kteří učili v letech 1918 – 1938 na dvou a více školách současně. Směr šipky znázorňuje, kde byl učitel „doma“. Pokud jeden učitel působil postupem času na více školách, započítává se každé působiště jednou. Nepřekvapí, že nejvíce spojení nacházíme mezi klasickým a reálným gymnáziem, neboť jsou si typově nejbližší. Obě dvě tato gymnázia vysílala poměrně velký počet učitelů na

dívčí reformní reálné gymnázium. Znatelný je rozdíl v množství učitelů, kteří učili na židovském reformním reálném gymnáziu. Z reálného gymnázia to bylo 9 učitelů, z klasického gymnázia pouze dva. Z reálného gymnázia vzešli i dva ředitelé židovského gymnázia Josef Lamm a Eduard Drachmann. Tato dvě gymnázia byla tedy skrze učitele ve větším vzájemném kontaktu. Propojení mezi odbornými školami a gymnázii sice existovalo, ale v malé míře. Pouze jeden učitel učil v letech 1918 – 1938 na české střední škole.

Ostatních středních škol se „přidělování do služeb“ a činnost na jiných školách samozřejmě také týkaly. Tak učili např. učitelé německého učitelského ústavu na reálkách. Objevuje se i propojení s Ženským výrobním spolkem, jehož učitelka učila ženské ruční práce na ženském učitelském ústavu. Zvláštní kategorii tvoří učitelé, kteří svůj předmět vyučovali všechny žáky/žákyně německých středních škol v Brně. Jednalo se o tělocvik dívek, ženské ruční práce. Žáci reálného a „klasického“ gymnázia měli společně výuku evangelického náboženství. Obě dvě německé reálky měly (alespoň v r. 1918/19, ale zřejmě i později) společnou výuku evangelického a židovského náboženství. Důvod spojování je evidentní - malý počet žáků/žákyně, kteří se předmětu účastnili. Zvláštní postavení měl Nahum Schornstein, který učil židovské náboženství na většině brněnských německých středních škol.

Hodně byly německé školy propojeny vzájemným zapůjčováním prostor. Výuka evangelického náboženství pro žáky gymnázií se konala v prostorách „klasického“ gymnázia, výuka tělocviku dívek v prostorách dívčího reformního reálného gymnázia. Německá technika (se sídlem na Komenského náměstí, naproti „klasickému“ gymnáziu) poskytla svůj sál pro oslavu 350letého výročí založení německého „klasického“ gymnázia a své posluchárny Německému ústavu pro vzdělání učitelek, když jejich původní sídlo po válce využívaly české školy. Německé vysoké škole však Německá technika svou podporu odmítla. Neposkytla svému zaměstnanci H. Iltisovi příspěvek na studijní cestu za účelem výzkumu lidového školství, nepomohla s přípravnými pracemi a neposkytla jí ani své, večer volné, prostory. (Iltis 1924). Německá technika využívala učebnu pro modelování německé průmyslovky pro výuku modelování.

Zcela nejčastější bylo pronajímání tělocvičen a hřišť. Novostavba Vyšší zemské reálky, kterou postavilo město Brno, byla v tomto ohledu dobře vybavena. Její tělocvičnu využíval např. ústav pro vzdělání učitelek nebo 2. reálka. Pro výuku

tělocvik se dále využívalo hřiště německého reálného gymnázia na Žlutém kopci, přestože mělo nevýhodnou polohu. Tělocvik tam vyučovala např. 2. reálka. V případě nouze pomohly německým středním školám v Brně německé tělocvičné spolky jako Friesen nebo Brüner Turnverein (Brněnský tělocvičný spolek), který provozoval známou „tělocvičnu pod hradem“ pod Špilberkem. Z důvodu nevyhovující vlastní tělocvičny ji využívalo blízké „klasické“ gymnázium.

Vzájemné poskytování prostor mezi německými a českými školami se vyskytovalo jen v malé míře. Příkladem může být Německá průmyslovka, která poskytla dočasně učebny českému oddělení Textilního učebního ústavu (Lehranstalt für Textilindustrie) a od roku 1936/37 propůjčovala provizorně některé místnosti 3. české průmyslovce. 4. česká reálka zase sídlila v budově německého „klasického“ gymnázia.

Z aktivit, pořádaných společně brněnskými německými středními školami, byly nejhojněji zastoupeny sportovní soutěže (v plavání a v lehké atletice, v míčových hrách). Jednalo se buď o závody mezi německými školami v Brně, ale také mezi moravskými německými školami nebo mezi všemi středními školami v Brně – tedy i českými. Nepříliš často, ale přece jen se v Brně uskutečňovaly i společné akce pro rodiče žáků všech německých středních škol. Například v roce 1933/34 měl známý liberecký pedagog a bojovník za práva německých škol Gottfried Preißler přednášku na téma: „Cíle a cesty školské reformy v Československu“.

Němečtí žáci se – především ale až ve 30. letech – zúčastňovali aktivit, pořádaných československými organizacemi. Leteckého dne pro mládež (pořádal Moravskoslezský Aeroklub), soutěže o stříbrný věnec Lidových novin (pořádal Československý svaz profesorů), dne Vojáci dětem (pořádal Svaz československého důstojnictva), volby prezidenta Edvarda Beneše čestným členem Svazu československého studentstva apod.

7 Výuka na německých středních školách v Brně po formální stránce

Středních školám v Československu stanovil výnos z r. 1931 jednotnou formu názvu: a) čestný název, b) vydržovatel, c) vyučovací jazyk, d) typ, e) kategorie, f) místo. Čestný název se uděloval po osobách celostátního významu s úzkým vztahem k pojmenovanému ústavu. Příklad: „Masarykovo státní československé reálné gymnázium v Plzni“. (Neuhöfer 1931)³³ Po okupaci se německé střední školy v protektorátu oficiálně přejmenovaly na „vyšší školy“ (höhere Schulen) po německém vzoru.

Po formální stránce měly německé střední školy prakticky stejnou organizaci jako české střední školy. Rozdíl byl ve vyučovacím jazyku, u židovského gymnázia také v organizaci školního roku a týdne. Německé školy stejně jako české slavily výročí významných československých osobností typu A. Dvořák, Tomáš Garrigue Masaryk a dny slovanské vzájemnosti. České školy zase naopak slavily výročí J. W. Goetha. Pořádat oslavy „vynikajících mužů“ a vzájemnosti národů (Neuhöfer 1935, s. 276) bylo doporučením ministerstva školství.

7.1 Školní rok

Školní rok trval od začátku září do konce června a dělil se na dva semestry. Ke zkrácení školního roku docházelo výjimečně. Například když bylo potřeba ubytovat masu žáků, které přijely na Výstavu současné kultury v Brně.

Vyučování probíhalo i v sobotu, na židovském gymnáziu místo v sobotu v neděli. Bylo obecným nařízením, že na čistě židovských školách má probíhat vyučování i ve dnech katolických a evangelických svátků a v neděli. Židovské gymnázium mělo některé další volné dny odlišné. Např. chanukové prázdniny místo vánočních. Svátky pro židovské žáky byly řízeny zvláštním výnosem školské rady (Katschinka 1924). V ředitelských dnech volna – k dispozici byly dva během školního roku - se nejčastěji konaly školní výlety.

³³ V případě, kdy to jazykově nebylo možné, byla zřejmě povolena výjimka. Brněnské „klasické“ německé gymnázium se i po roce 1931 nazývalo „Deutsches Masaryk-Staatsgymnasium in Brünn“, neboť není možné německy říct „Masaryk- deutsches Staatsgymnasium“.

První den školy proběhlo čtení školního řádu a vyřízení potřebných poplatků. Kromě toho se žáci na základě povolení od rodičů zapsali do volitelných předmětů a případně odevzdali žádosti o uvolnění z výuky některého předmětu.

Vyučovací hodina trvala 50 minut. Mezi hodinami byly přestávky v délce 5 až 15 minut. Pokud počet hodin týdně nepřesáhl 30, vyučovalo se v celku od 8 do 13 hodin, odpoledne byla „zůstavena odpočinku, hrám, přípravě na následující den a nepovinným předmětům“. (Neuhöfer 1931, s. 25) Žáci tedy sice chodili do školy i v sobotu, na druhou stranu se nesetkávali např. s vyučováním od 7 do 15 hodin, jak to dnes bývá na středních školách běžné. Navíc podle pokynů nadřízených úřadů učitelé nesměli zadávat takové domácí práce a úkoly, které by žáci museli psát ve dnech volna. Dny volna měly zůstat (v rámci boje proti přetěžování žáků) volné a sloužit odpočinku. Samo vydání takových pokynů ovšem vypovídá o tom, že k přetěžování žáků docházelo. V r. 1926/27 posunulo reálné gymnázium pokusně začátek vyučování na půl devátou při současném zkrácení přestávek a pozdějších dopoledních hodin. V dalším roce v tomto pokusu nepokračovalo.

7.2 Počet žáků ve třídách

Maximální počet žáků ve třídě určovaly ministerské výnosy. V případě, že byl počet zapsaných žáků větší, mohla škola otevřít paralelní třídu, tzv. pobočku.

Na starých jezuitských gymnáziích bývalo ve třídách až 100 žáků. Teprve nařízení z r. 1857 výslovně stanovilo, že překročí-li počet žáků 50, je třeba třídu rozdělit. V takto vzniklých třídách se však nedostávalo učitelů nebo tam učili mladí nezkušení suplenti.

Po roce 1918 vedl nedostatek učitelů k hranici 60 až 65 žáků. (Neuhöfer 1931a). Ustanovení z r. 1926 dovolovalo vytváření paralelních tříd, jestliže v I. a II. třídě přesáhl počet žáků 60, ve III. a IV. 55 a v V. – VIII. 50 žáků. Na učitelských ústavech se paralelní třídy neotevíraly, neboť počet žáků v ročníku nesměl přesáhnout 40 (Neuhöfer 1935). Existence paralelních tříd dávala možnost přidělit všem profesorům náležitý počet hodin a umožňovala vznik hodin přespočetných nebo zaměstnání další učitelské síly. Žáci se měli do paralelních tříd rozdělovat stejnoměrně podle počtu, nadání i schopností.³⁴ Zemský úřad však mohl vzhledem ke

³⁴ Šlo tedy o opačný postup, než jaký byl zvolen v době ČSSR, kdy se děti pokusně rozdělovaly do paralelních tříd A, B, C, atd. podle školních výsledků a schopností.

zvláštním místním poměrům povolit např. aby v jedné třídě byly pouze žákyně nebo pouze žáci přespolní (Neuhöfer 1931a).

Nařízením zemské školní rady byl v roce 1940 stanoven maximální počet žáků ve třídě takto: I. – II. třída 50 žáků, III. – V. třída 40 žáků, VI. – VIII. třída 30 žáků.

Zpráva o historii německého reálného gymnázia v Brně v letech 1918 – 1927 obsahuje údaje o počtu žáků v jednotlivých třídách (příloha 8). Průměrný počet žáků ve třídě na začátku školního roku byl:

Tabulka 9 – Průměrný počet žáků ve třídě na něm. reálném gymnáziu v Brně

třída	I.	II	III	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
průměrný počet žáků	40	36	33	30	33	32	29	25

Vyšší průměrný počet žáků v V. třídě je způsoben tím, že dosavadní paralelní třídy byly z důvodu úbytku žáků v V. třídě sloučeny do jedné. (viz přílohu 8). Tento úbytek zapříčinily odchody žáků na odborné školy a také to, že na konci čtvrté třídy neměli žáci možnost tzv. opravných zkoušek bez povolení učitelského sboru.

Když Neuhöfer v r. 1930 píše, že při počtu pěti až sedmi žáků ve třídě se sice příjemně vyučuje, ekonomicky však je to neúnosné, je vidět, jak se názor na optimální počet žáků ve třídě během první republiky proměnil. V roce 1918 ještě Johann Wende píše, že vyučovat méně žáků než 30 je pro učitele, zvláště na nižším stupni střední školy, příliš snadné. Čím více žáků musí učitel řídit, tím více se prý rozvíjí jeho síla a jeho učitelské umění. Velké třídy jsou podle něj lepší i pro žáky, neboť taková třída je rozmanitější a lépe zrcadlí skutečný život. A koneckonců pro silně obsazené třídy hovoří i ekonomické důvody. (Autor zastával tyto názory, když argumentoval proti přílišné přísnosti ve známkování a vylučování žáků ze studií.)

7.3 Klasifikace

Obecné diskuze o známkování, zejm. o jeho mírnosti či přísnosti, pronikly pochopitelně i do prostředí německých středních škol v Brně. Úbytek žáků v průběhu studia byl značný. Valenta (In Váňová aj. 1992) uvádí, že maturitu úspěšně zvládlo cca 40% původních primánů. (Jde pravděpodobně o údaj ze všech středních škol bez ohledu na vyučovací jazyk.) Diskuze o úbytku žáků se vedly už v roce 1918. Stávalo se zřejmě, že učitelé dávali špatné známky, aby dost žáků školu opustilo a oni si usnadnili práci. Wende (1918) proto připomíná, že úspěch nezávisí jen na žákovi, ale

že je výsledkem společné práce učitele a žáka. Vyloučení žáci tak jako tak zpravidla nesměřují do praktického života, kde je učitelé chtěli vidět, nýbrž na jednodušší odborné a obchodní školy, s menší námahou dosáhnou maturity a tvoří konkurenci absolventům všeobecně vzdělávacích středních škol na pracovním trhu. Wende vyjadřuje poměrně moderní názor, že s trochou trpělivosti a lásky je možné provést žáka i náročnější střední školou, a tak ho povznést na vyšší kulturní úroveň. A čím vyšší je kulturní úroveň jednotlivců, tím vyšší je celková úroveň národa. Nezastává sice názor, že by školou měli projít všichni žáci, kteří na ni nastoupili, nicméně „...není dobrý vojevůdce, který přivede k cíli jen polovinu oddílu a druhou polovinu, či ještě více, nechá ležet cestou.“ (Wende 1918, s. 3)³⁵ Při pohledu na průměrný počet žáků ve třídě reálného gymnázia (příloha 8) je evidentní, že velký úbytek žáků zde byl po celou dobu první republiky. Opačný názor, tedy že soudobá střední škola je příliš mírná, zastává Paul Deutsch. Ve svém článku reaguje na Wendeho článek. Mluví o gymnáziích, která podle něj nechávají projít i žáky, kteří nemohou nebo nechtějí podávat patřičné výkony. Jeho názor je deterministický: Žák se pro gymnaziální studium buď hodí nebo nehodí. Používá přirovnání k srdeční vadě. Nikdo nenechává člověka se srdeční vadou běžet závod, ale ve školství se to děje. Slabí žáci stejně nakonec ve vyšším ročníku nestačí, případně ztroskotají při vysokoškolském studiu (Deutsch 1918). Názory obou německých autorů jsou příkladem diskuze, která v prostředí německých středních škol probíhala.

Na všeobecně vzdělávacích středních školách se používala následující klasifikační stupnice:

- 1 – velmi dobře (sehr gut)
- 2 – dobře (gut)
- 3 – dostatečně (genügend)
- 4 – nedostatečně (nicht genügend)

Klasifikační stupnice na učitelských ústavech a na průmyslových školách byla pětistupňová:

- 1 – výtečně (vorzüglich)
- 2 – chvalitebně (lobenswert)
- 3 – dobře/uspokojivě (gut/befriedigend)

³⁵ ...aber das ist kein großer Feldherr, der nur mit der halben Truppe zum Ziele kommt und die andere Hälfte oder noch mehr unterwegs liegen hat lassen.

- 4 – dostatečně (genügend)
- 5 – nedostatečně (nichtgenügend)

Chování se posuzovalo na stupnici:

- 1 – velmi dobré (sehr gut)
- 2 – dobré (gut)
- 3 – přiměřené (entsprechend)
- 4 – nepřiměřené (nicht entsprechend)³⁶

Od r. 1936/37:

- 1 – zcela uspokojivé (vollkommen befriedigend)
- 2 – uspokojivé (befriedigend)
- 3 – málo uspokojivé (minder befriedigend)
- 4 – neodpovídající (nicht entsprechend)³⁷

Čtyřstupňová stupnice byla některými považována za nedostačující. Vyskytovaly se diskuze o zavedení stupně „kaum genügend“ (sotva dostačující), na jehož základě by bylo možno vykonat opravnou zkoušku, zatímco stupeň „nicht genügend“ by byl definitivní a nebylo by proti němu odvolání. Pro žáka by byla známka „kaum genügend“ signálem, že jeho vysvědčení je prozatímní a o prázdninách si látku musí doplnit. Od r. 1936/37 byla stupnice známek pětistupňová i na všeobecně vzdělávacích středních školách.³⁸

Na konci prvního semestru dostávali žáci semestrální výkaz, na konci druhého semestru výroční vysvědčení. Na reálkách a učitelských ústavech v obou semestrech vysvědčení. (Od roku 1936 se pololetní výkaz nazýval rovněž vysvědčení.) V některých letech a na některých školách bylo zvykem uvádět na pololetním vysvědčení stručnou slovní charakteristiku žáka.

Příklady („klasické“ gymnázium a dívčí gymnázium, 40. léta):

³⁶ v české terminologii „zákonné“, „nezákonné“

³⁷ v české terminologii „nezákonné“

³⁸ V r. 1943 byla na českých školách zavedena šestistupňová klasifikace. Kdy a zda byla zavedena i na německých školách se mi nepodařilo zjistit.

- „tělesně snaživý, ne příliš pilný, následkem přestupu z jiné školy jazykové obtíže“³⁹ (žák jménem Brožovský, pravděpodobně přešel z české školy)
- „temperamentní, nevyrovnané výsledky“⁴⁰
- „temperamentní, kamarádský, studuje se zájmem“⁴¹
- „otevřený, čilá povaha, poddajný, bezvadné chování“⁴²
- „klidná, ochotná a dobromyslná“⁴³

Celkový posudek na vysvědčení byl:

- je výborně způsobilý (ist vorzüglich geeignet)
- je způsobilý (ist geeignet)
- není způsobilý (ist nicht geeignet)

aby postoupil do vyšší třídy.

Kdo měl nejvýše polovinu známek „dobrých“, žádnou „dostatečnou“ a ostatní „velmi dobré“, byl označen za „výborně způsobilého“ postoupit do vyšší třídy (dříve býval tento případ nazýván vyznamenáním). Žák s jednou „nedostatečnou“ mohl dostat povolení k opravné zkoušce po prázdninách (tzv. reparát). Kdo měl dvě nebo více „nedostatečných“, byl „nezpůsobilý“ postoupit do vyšší třídy a musel třídu opakovat (tzv. repetent) (Neuhöfer 1931). Od r. 1936/37 měl celkový posudek na vysvědčeních na středních školách v užším slova smyslu 4 stupně.⁴⁴ Jejich označení nebylo na německých školách v Brně jednotné:

„Klasické“ gymnázium i 1. reálka uvádí ve výroční zprávě z r. 1937/38 celkové hodnocení:

- s vyznamenáním (mit Auszeichnung)
- vyhověl/a (hat entsprochen)
- nedostatečně (nicht genügend)
- zcela nedostatečně (ganz ungenügend)

Reálné gymnázium mělo podle výroční zprávy z r. 1936/37 stupně:

³⁹ „körperlich strebsam, wenig fleißig, infolge Schulübertrittes mit Sprachschwierigkeiten zu kämpfen“

⁴⁰ „lebhaft, ungleichmässig in seinen Leistungen“

⁴¹ „lebhaft, kameradschaftlich, studiert mit Interesse“

⁴² „offenes, frisches Wesen, leicht lenkbar, einwandfreies Benehmen“

⁴³ „ruhig, willig und gutmutig“

⁴⁴ 4 stupně celkového hodnocení existovaly také v roce 1918/19 ve formě: výborně způsobilý (vorzüglich geeignet), způsobilý (geeignet), veskrze způsobilý (im Allgemeinen geeignet), nezpůsobilý (nicht geeignet). Veskrze způsobilý byl žák, který měl na vysvědčení jednu nedostatečnou.

- s vyznamenáním (mit Auszeichnung)
- s úspěchem (mit Erfolg)
- nedostatečně (nicht genügend)
- zcela nedostatečně (ganz ungenügend)

Dívčí gymnázium posuzovalo výkon žáků v r. 1937/38 takto:

- vynikající úspěch (ausgezeichneter Erfolg)
- úspěch (Erfolg)
- nedostačující úspěch (nicht genügender Erfolg)
- zcela nedostačující úspěch (ganz ungenügender Erfolg)

Jména výborně způsobilých žáků (žáků, kteří absolvovali třídu s vyznamenáním) byla ve výročních zprávách zvýrazněna.

Závěrečná klasifikace na brněnských středních německých školách v letech 1919 – 1936. Průměrný podíl žáků, kteří měli na vysvědčení příslušný stupeň klasifikace⁴⁵

Tabulka 10 – Závěrečná klasifikace na německých středních školách v Brně

	klasické gymnázium	reálné gymnázium	židovské ref. reál. gymnázium (1920 – 1929)	dívčí ref. reál. gymnázium	učitelský ústav s koed. (od r. 1922)	1. reálka	2. reálka
výborně způsobilý	27,1	26,8	14,6	35,6	20,1	17,4	17,6
způsobilý	64,6	64,4	67,4	57,9	72,0	70,2	71,9
nezpůsobilý	2,9	3,2	4,0	2,5	3,4	3,8	3,6
součet	94,6	94,4	86,0	96,0	95,5	91,4	93,1

Poměrně překvapivě má nejpřísnější známkování jediná zde zastoupená soukromá škola, a to gymnázium židovského spolku. Nejbenevolentnější bylo dívčí gymnázium, což odpovídá i výpovědím pamětnic. Poměrně přísné ve známkování byly i reálky (zřejmě díky zvýšenému obsahu přírodovědných předmětů) následované, opět trochu překvapivě, učitelským ústavem. Přístup ke známkování v době okupace shrnuje Helga Lindtová slovy: „Byla špatná doba, tak špatné známky nikoho moc nezajímaly.“

7.4 Zkoušky

Kromě běžného zkoušení a přijímacích a maturitních zkoušek existovaly na středních školách následující zkoušky:

⁴⁵ Výsledky nedávají 100%, zbývající počet žáků se po prázdninách podrobil opakovací, případně dodatečné zkoušce.

- Postupné – když žákovi před koncem školního roku hrozila od jednoho učitele z jednoho nebo více předmětů nedostatečná nebo když si učitel nebyl nepříznivým posudkem jist.
- Dodatečné (Nachtragsprüfungen) – když se žák ze závažných důvodů nemohl do konce pololetí nebo roku podrobit zkouškám nutným pro provedení klasifikace.
- Zvláštní – vykonává žák, kterému hrozí z jednoho nebo více předmětů známka o dva stupně horší, než na posledním vysvědčení ze střední školy a jeho celkový prospěch by se tím stal nedostatečný
- Zkoušky privatistů
- Opravné (Wiederholungsprüfungen) – žák nebo privatista kterékoli třídy kromě čtvrté, který měl na vysvědčení z jednoho předmětu nedostatečnou, mohl po prázdninách vykonat opravnou zkoušku.⁴⁶ Výnos z r. 1920 upozorňuje, že opravná zkouška je vždy výjimkou z pravidla a nemá se povolovat žákům „zřejmě nedbalým a nepilným“ (Neuhöfer 1935, s. 287). Pravděpodobně šlo o reakci na situaci, kterou kritizuje V Mytteis v roce 1918, kdy i žáci s dvěma a více nedostatečnými žádali o opakovací zkoušku a ta jim byla povolena a tak byl znevažován úsudek učitele (Mytteis, 1918). V protokolech o opravných zkouškách německého reálného gymnázia v Brně se nejčastěji vyskytují opakovací zkoušky z latiny a z matematiky, případně z francouzštiny.

7.4.1 Příjímání zkoušky

Příjímání zkouška na střední školy se skládala z informační zkoušky – rozhovoru se žákem, jehož cílem bylo obecné zjištění žakovy způsobilosti a inteligence – a z odborné zkoušky. Žák, u něhož vznikly na základě informační zkoušky pochybnosti o způsobilosti ke studiu, se musel podrobit písemné a ústní odborné přijímání zkoušce z vyučovacího jazyka a z počtů. V r. 1933 došlo ke zpřísnění: Informační zkoušky měly být omezeny na zcela výjimečné případy a měly obsahovat i konkrétní otázky z vyučovacího jazyka a z počtů. Všichni ostatní žáci se měli podrobit odborné zkoušce (Neuhöfer 1935).

⁴⁶ Žáku čtvrté třídy musel tuto zkoušku povolit učitelský sbor po uvážení žakovy způsobilosti pro studium ve vyšších třídách.

Za okupace byla součástí přijímací zkoušky na německé střední školy také přijímací zkouška z fyzické zdatnosti. Důvodem bylo, aby absolventi těchto škol byli připraveni tzv. sloužit německému národu.

Při přijímací zkoušce museli žáci mj. doložit věk (min 10 let, případně dosažení věku 10 let během prvního ročníku) a bydliště v ČSR. Žáci přestupující z jiných škol museli doložit vysvědčení a v nutném případě se podrobili přijímací zkoušce. Přijímací zkoušky se konaly zpravidla na přelomu června a července. Ke „vhodnosti“ žáka pro studium na střední škole se vyjadřovala škola (obecná/měšťanská) ze které žák přicházel.

Uchazeči o studium na učitelských ústavech dokládali věk alespoň 15 let (mladší uchazeči byli přijati výjimečně). Dále morální bezúhonnost, fyzický stav vhodný pro výkon učitelského povolání (dokládal školní lékař), odpovídající předchozí vzdělání (dokládalo se posledním vysvědčením a splněním přijímací zkoušky). Přijímací zkouška se skládala z vyučovacího jazyka, z počtů (výroční zpráva německého učitelského ústavu s koedukací z r. 1936/37 uvádí navíc i geometrii) a ověření hudebního nadání. Současně žáci předkládali samostatně vyhotovené a vedením školy ověřené kresby, ukázky písma a dívky rovněž rukodělné výrobky.

Uchazeč o studium na brněnské německé průmyslovce (na vyšší průmyslové škole) musel být starší 14 let. Dále musel doložit, že s úspěchem („mit Erfolg“) absolvoval čtvrtou třídu střední školy, případně roční kurz měšťanské školy, nebo s uspokojivým úspěchem („mit befriedigendem Erfolg“) třetí třídu měšťanské školy. A konečně musel složit přijímací zkoušku z vyučovacího jazyka, počtů a geometrie. Podmínkou přijetí na stavební oddělení vyšší průmyslové školy byla šestitýdenní stavební praxe. Navíc museli uchazeči o přijetí na stavební průmyslovku skládat zkoušku z kreslení a předložit kresby z posledního školního roku. Zajímavý postup byl při přijímání žáků se stejným výsledkem přijímací zkoušky. Při téže výsledku měli přednost žadatelé s delší praxí, mezi nimi žadatelé starší a mezi staršími ti, „jejichž rodiče provozují samostatně podnik příslušného oboru, nebo jsou v něm zaměstnáni.“ (Vondruška 1936, s. 8).

7.4.2 Zkoušky dospělosti

Podmínkou pro studium na univerzitě, technické vysoké škole nebo jiné vysoké škole či jim rovnocenné fakultě byla zkouška dospělosti (maturita) vykonaná na

střední škole v užším slova smyslu. Vysvědčení dospělosti z gymnázií opravňovalo ke studiu na univerzitě, vysvědčení dospělosti z reálků a z vyšších průmyslových škol (za předpokladu dobrého prospěchu a kromě textilní průmyslové školy) opravňovalo ke studiu na technických vysokých školách (Vondruška, 1936). Maturita z obchodní akademie opravňovala ke studiu na vysoké škole obchodní, později i na právnické fakultě. Vysvědčení dospělosti z učitelských ústavů opravňovalo k prozatímnímu vyučování na národních školách do vykonání zkoušky učitelské způsobilosti. Zkoušky dospělosti ze všech středních škol v širším slova smyslu byly předpokladem pro dosažení úřednických míst II. třídy (Neuhöfer 1935). Maturita (zkouška dospělosti) se skládala z písemných prací a z ústní zkoušky, která se konala za předsednictví zemského školního inspektora nebo pověřeného zástupce. Tím byl většinou ředitel jiné střední školy. Blíže k obsahu a průběhu maturit viz Neuhöfer 1935. Témata písemných zkoušek z jazyků jsou v příloze 9. Žáci mohli vykonat tzv. doplňkovou maturitu z předmětů, které se na „jejich“ typu školy nevyučovaly, a tím získat možnost širšího výběru studia na vysoké škole. Zajímavé je, že v Brně skládali absolventi německých reálků (chlapci) doplňkovou reformně-reálnou gymnaziální maturitu na německém dívčím reformním reálném gymnáziu..

Termíny maturitních zkoušek, zkoušek zralosti (Reifeprüfungen) byly tři. Zimní (únor, příp. leden), letní (červen), podzimní (září). Interní kandidáti (tzn. veřejní žáci a privatisté) maturovali převážně v letním termínu (Neuhöfer 1935). Žák, který u maturity uspěl, byl prohlášen „zralým“, žák, který neuspěl, byl reprobován, tzn. nebyl uznán způsobilým, na půl roku nebo na jeden rok. Jako externisté byli označováni kandidáti, kteří nebyli žáky školy a na zkoušku dospělosti se připravovali samostatně. Před vlastní zkouškou dospělosti museli skládat předběžné zkoušky z učiva vyšších tříd příslušné střední školy. Absolventi odborných škol (průmyslových, obchodních...) mohli žádat o úlevy při předběžných zkouškách.

Na učitelských ústavech si mohli doplnit učitelskou zkoušku dospělosti absolventi středních škol a externisté. Pro absolventy středních škol byly zřízeny jednorocní tzv. abiturientské kurzy (později pedagogické akademie) nebo se mohli přihlásit do IV. ročníku učitelského ústavu. Ve školním roce 1928/29 bylo na brněnském učitelském ústavu s koedukací z celkového počtu 35 chovanců IV. ročníku 16 absolventů středních škol. Ve školním roce 1936/37 to bylo 8 absolventů středních škol z celkem 40 chovanců. V podzimním termínu roku 1932 bylo k maturitě na témže

ústavu připuštěno 14 externistů, v letním termínu 1933 143 externistů!⁴⁷ V letním termínu 1934 potom pouze 38 externistů.

⁴⁷ Důvod tak velkého počtu externistů mi není znám. Snad to byla kompenzace toho, že do jednoho ročníku učitelského ústavu smělo být přijato max. 40 chovanců.

8 Výuka na německých středních školách v Brně po obsahové stránce

Úpravy obsahu vyučování směřovaly ke snížení množství učiva, vyloučení bezduchého memorování, využívání učebních pomůcek apod. (Neuhöfer 1935). I ke snížení počtu hodin v r. 1927/28 došlo za účelem zmenšení zátěže žáků a umožnění jejich harmonického rozvoje. Postupem času se stále ve větší míře (zejména ve výuce přírodovědných předmětů) využívala moderní technika (diapozitivy, fotografie, filmy...). Žáci navštěvovali také projekce vzdělávacích filmů mimo školu (např. v kině Kapitol nebo Masarykově lidové vysoké škole (bývalá Německá lidová vysoká škola).

8.1 Učební plány

Obsah vyučování se na všech středních školách v ČSR řídil závaznými a jednotnými učebními plány. Soukromé střední školy se mohly od učebních plánů po schválení zemské školní rady a za předpokladu dosažení žádaných cílů odchýlit (Neuhöfer 1935). Učební plány byly (až na výuku němčiny/češtiny (slovenštiny) společné pro střední školy s československým i německým (i jiným) vyučovacím jazykem. Pro soukromé gymnázium židovského spolku v Brně platil učební plán reformních reálných gymnázií s tím rozdílem, že se ve všech třídách vyučovala novohebrejšтина jako nepovinný předmět (3 hod týdně), navštěvovaný ale všemi žáky (Neuhöfer 1935).

V době vzniku ČSR byl v platnosti v nezměněné podobě učební plán z r. 1908. První změny nastaly již počátkem školního roku 1919/1920 a týkaly se zprvu počtu hodin jednotlivých předmětů, později i učební látky. Nové učební plány položily větší důraz na vyučování mateřského jazyka, moderních cizích jazyků, přírodních věd včetně geografie a filozofie. Omezily povinné vyučování náboženství. Nové učební osnovy 1919 měly za cíl přiblížit reálky gymnáziím a současně byla učební osnova gymnázií přiblížena reálkám (Neuhöfer 1930). Učební plán 1. německé reálky v Brně z r. 1919/20 s doplněním z r. 1921 je v příloze 10. Doplnění spočívalo v navýšení hodin zeměpisu a jeho samostatném známkování. V příloze 11 je učební plán německého „klasického“ gymnázia v Brně z téhož roku. Učební plán učitelského

ústavu s koedukací platný od r. 1919 – příloha 12. Učební plány vydané pro školní rok 1927/28 pro všechny střední školy v užším slova smyslu uvádí příloha 13.

Následující tabulka obsahuje srovnání těchto učebních plánů podle počtu hodin, které věnovaly jednotlivým předmětům. Jedná se o součet týdenních hodinových dotací za celé období docházky na příslušný typ školy.

Tabulka 11 – Srovnání učebních plánů středních škol

Předmět	Gymnázium	Reálné gymnázium	Reálka	Vyšší reálná gymnázia			Reformní reálné gymnázium
				G	Rg	R	
Náboženství	8	8	8	8	8	8	8
Německý jaz.	29	29	27 (28)	29	29	29	30
Českoslov. jaz.	26	26	20 (21)	25	25	25	24
Latina	41	41	-	40	40	23	17
Řečtina	24	-	-	24	-	-	-
Francouzština a nebo angličtina	-	20	18 (21) Franc. 6 (0) Angl.	-	20	18	26 Franc. 8 Angl., ital. nebo slovan. jaz.
Dějepis	18	18	16	18	18	18	18
Zeměpis	13	13	12	13	13	13	13
Matematika	24	24	27	24	24	29	25
Přírodopis	12	12	11 (12)	12	12	12	12
Chemie	6	6	8	6	6	8	7
Fyzika	12	12	13	11	11	12	12
Deskriptivní geometrie (a geometrické kreslení)	-	4	15	4	8	14	12
Úvod do filozofie	4	4	2	4	4	4	4
Kreslení	10	10	20	10	10	19	13
Psaní	1	1	1	1	1	1	1
Tělocvik	16	16	14	16	16	16	16
Počet hodin týdně (součet)	244	244	218	245	245	249	246

Jednotlivé větve vyššího reálného gymnázia (děčínského typu) se poněkud odlišují od příslušných typů škol a to kvůli společnému základu. Markantní je to např. na výuce latiny, která na běžné reálce nebyla, ale zde na reálné větvi je a to proto, že byla v počtu 23 hodin součástí společného základu. Reálná větev vyššího reálného gymnázia má celkově nejvyšší počet hodin týdně (průměrně cca 31 hodin týdně). V Brně se tento typ gymnázia ovšem nevyskytoval. Nejnižší počet hodin měly v absolutní hodnotě reálky, poněvadž byly sedmileté. Průměrný počet hodin zde byl však stejný, jako na reálné větvi Vyššího reálného gymnázia – cca 31 hodin týdně.

V případě, že docházelo ke sloučení předmětů (dějepis se zeměpisem, přírodopis s chemií apod.), nejednalo se o integrované předměty, tedy propojování poznatků do vyšších celků, jako se tomu děje v současných vzdělávacích programech. Vyučování probíhalo tak, že bylo určeno, že se mají učit například dvě hodiny dějepisu a jedna hodina zeměpisu, ovšem klasifikovat společnou známkou. Učební osnovy měl každý předmět psané zvlášť (Neuhöfer 1934).

Co se týká změn, ke kterým došlo mezi učebními plány německých středních škol v užším pojetí z r. 1919/20 a 1927/28, výraznějšími změnami bylo:

- snížení počtu hodin řečtiny na „klasických“ gymnáziích
- snížení počtu hodin latiny na „klasických“ a reálných gymnáziích
- zavedení výuky „československého jazyka“

Od r. 1930 se postupně zaváděly opět nové učební plány (a od r. 1933 nové učební osnovy) v duchu středoškolské reformy. Účelem bylo vytvoření jednotného základního dvouletého stupně na všech typech středních škol a jeho přiblížení k paralelním třídám měšťanské školy. Vzhledem k tomu, že i nadále existoval i na nižším stupni rozdíl ve výuce latiny a deskriptivní geometrie mezi gymnázií a reálkami, vlastně se podle mého názoru o jednotný nižší stupeň nejednalo. Podrobný přehled těchto učebních plánů je k dispozici v Neuhöferově Středním školství (1935). Díky nim získali absolventi reformních reálných gymnázií od r. 1937 stejná práva jako absolventi reálných gymnázií při přijímání na filozofickou fakultu a nemuseli už skládat doplňující zkoušku dospělosti z latiny, jak ji zavedl výnos z r. 1928.

Učební osnovy podrobně popisovaly učební látku pro jednotlivé třídy a předměty. Způsob vyučování a správné metody byly popsány v Instrukcích pro vyučování na gymnáziích (z r. 1900) a reálkách (z r. 1899) (Neuhöfer 1931). Že se nejednalo o postupy příliš moderní je nasnadě, vzhledem k tomu, že byly staré přes 30 let.

Za protektorátu byl obsah vyučování přísně regulován. Jako příklad lze uvést nařízení říšského protektora z r. 1940 o rozvržení učební látky na německých vyšších školách (tzn. bývalých středních školách), které uděluje učitelům povinnost okamžitě zaslat zprávu o tom, jaký obsah, kdy a ve které třídě budou vyučovat. Obsah vyučování se musí řídit směrnicemi obsaženými v textu „Výchova a vyučování na vyšší škole“ a musí být jednotný pro celou školu. Ředitel školy má povinnost návštěvami hodin kontrolovat, zda se rozvržení obsahu vyučování dodržuje.

Z dalších nařízeních: Členové Hitlerjugend měli dvě odpoledne (středa a sobota) týdně bez domácích úkolů. Díla židovských autorů měla být citována pouze výjimečně. Židovští vědci, umělci, spisovatelé apod., pokud od nich není možné odhlédnout, měli být uváděni s co největší zdrženlivostí a na negativní stránku židovského charakteru muselo být vždy upozorněno. Mělo se poukázat na rozvratný vliv židovské rasy v umění, vědě a literatuře.

8.2 Nepovinné předměty

O nepovinných předmětech mluví již Bonitz-Exnerův zákon, ale dosti obecně a nejasně. Zákon z roku 1926 upravoval výuku nepovinných předmětů na středních školách (kromě reálků, pro které platil zákon starší, podobný tomuto). Podle tohoto zákona muselo ředitelství žádat zemský školní úřad vždy během prvních čtyř týdnů v každém školním roce o povolení nepovinných předmětů. Na učitelských ústavech se nemají navrhnout nepovinné předměty, které nejsou chovancům vzhledem k budoucímu povolání nutně zapotřebí. Zákon z r. 1926 zvýšil odměny učitelům nepovinných předmětů (tzv. vedlejším učitelům), školy proto přemýšlely, jak snížit celkové náklady. Vhodná příležitost se naskytla, když se výuky nepovinných předmětů ujali učitelé, kterým chyběl počet hodin do splnění učební povinnosti a učili tím pádem nepovinné předměty bez nároku na zvláštní odměnu. Zvláště na německých středních školách, kde byl častý přebytek profesorů a počet hodin klesal tak, že jim hrozilo přeložení na odpočinek, byl tento jev častý (Neuhöfer 1930). Neuhöfer (1931) proto upozorňuje, že vyučování nepovinným předmětům nesmí plynout z personálních potřeb a žáci k nim nesmí být jakýmkoli způsobem nuceni. Neuhöfer (1931) vypočítává následující nepovinné předměty pro střední školy v užším slova smyslu a učitelské ústavy:

- Těsnopis (Na německých ústavech byl těsnopis více rozšířen, než na českých.)
- Zpěv (Povinný předmět na učitelských ústavech.)
- Hudba (Na mužských učitelských ústavech byla povinná hra na housle, na ženských učitelských ústavech byla pouze nepovinným předmětem.)
- Kreslení (Povinný předmět ve všech třídách reálků a učitelských ústavů a v nižších třídách gymnázií všech typů.)

- Výchovné ruční práce (Výtvarné práce) (Školní reformátoři volali po převratu po zavedení ručních prací na střední školy tak úporně, „že se zdálo, že by nejráději viděli ze středoškolských žáků povstávat samé knihaře, truhláře a zámečníky.“ (Neuhöfer 1931, s. 102) Nadšení provázející první pokusy záhy vyprchalo a v r. 1930 se ruční práce vyučovaly pouze na malém počtu středních škol.)
- Ženské ruční práce (Povinné pouze na ženských učitelských ústavech. Neuhöfer vyjadřuje nespokojenost s tím, že nejsou v nabídce jako nepovinný předmět na všech středních školách.)
- Praktická cvičení vědecká (chemická, fyzikální, přírodopisná) (Zajímavá z dnešního pohledu byla diskuze ohledně praktických cvičení. Objevily se obavy, zda je střední škola povolána k tomu, aby uváděla žáky do praktické vědecké práce a předjímal tak univerzitní studium. Na střední škole prý nemůže jít o vlastní tvořivou vědeckou práci. Dnes jsou snahy téměř opačné (trend projektové vyučování apod.)
- Pěstování moderních jazyků (československý, německý, maďarský, francouzský, anglický, italský, slovanské jazyky)
- Ostatní nepovinné předměty: modelování, rýsování a deskriptivní geometrie, šerm, psaní na stroji, náboženství (Náboženství se od r. 1919 učilo povinně v prvních pěti třídách středních škol a v prvním ročníku učitelských ústavů.)

Rozdíl mezi českými a německými ústavy byl v tom, že se vyskytoval jen nepatrný počet německých škol, kde se nepovinným předmětům vůbec nevyučovalo nebo kde jejich počet nepřekračoval číslo tři. Tento úkaz nesouvisel podle Neuhöfera (1931) s větší vědyčtivostí německých žáků, nýbrž byl tu velký počet případů, kdy se nepovinným předmětům vyučovalo v mezích učitelské učební povinnosti.

Existovaly i další nepovinné předměty, a to vždy pro školu, kde se jim nevyučovalo jako předmětům povinným. Např. latina ve vyšších třídách reálek apod. Na učitelských ústavech se nepovinně vyučovalo výchově smyslově a intelektově postižených dětí

8.3 Výuka jazyků

8.3.1 Klasické jazyky

Po celou dobu první republiky se živě diskutovalo o postavení klasických jazyků ve vyučování středních škol (v užším pojetí). Zástupci německých škol obhajovali jejich význam více než čeští učitelé, neboť v německém prostředí bylo a je historicky vžité přesvědčení, že německá kultura vychází z antiky a z klasické vzdělanosti. „Jasněji než kdy dřív mají osvícení lidé před očima věčný význam antiky pro evropský svět a pro nás Němce zvláště.“⁴⁸ Mezi specifickými odpověďmi německých středoškolských učitelů na anketu z r. 1919 uvádí L. Podlahová (1998) názor, že antická kultura jako důležitý základ německé kultury musí zůstat součástí výuky, latina má být zachována jako podklad všech jazyků již od první třídy gymnázia. I ve druhé anketě (1929) němečtí účastníci zásadně obhajovali místo latiny ve výuce jako nezbytný předpoklad evropské vzdělanosti (Podlahová 1998). E. Lieben (1918) zastává názor, že výuka řečtiny s její přísnou formální jazykovou stavbou podporuje učební kázeň. Zvládnutí a schopnost interpretce antických děl je podle názoru J. Sturma (1932) základem vrůstání do kultury. Němečtí autoři se však většinou shodovali, že cíl výuky latiny na „klasickém“ gymnáziu a na reálném gymnáziu je jiný. Objevoval se názor, že na reformním reálném gymnáziu by se latina raději neměla vyučovat vůbec, než aby se vyučovala v takové podobě, jako doposud.

Úprava učebních osnov v r. 1933 zahrnovala snížení počtu hodin latiny na „klasickém“ gymnáziu a přesunutí části výuky latiny z nižšího stupně do vyššího. Posunutí výuky latiny až do III. ročníku vedlo k jiným didaktickým postupům při jejím vyučování. Jak uvádí F. Frankl ve výroční zprávě německého reálného gymnázia v Brně, na německých školách se tím otevřela možnost využívat při výuce latiny znalosti češtiny. Tyto dva jazyky totiž mají mnoho podobností. Ne vždy se odstranění latiny z I. ročníku setkalo s pozitivním ohlasem. J. Sturm (1932) jej vnímá jako nástroj ke snazšímu prosazení jednotné školy, jejíž realizaci zatím výuka latiny v I. ročníku gymnázií bránila. Autor však s myšlenkou jednotné školy nesouhlasí.

⁴⁸ „Klarer denn je steht vor dem Auge aller Einsichtigen die ewige Sendung der Antike für die europäische Welt und für uns deutsche im besonderen.“ (Sturm 1932, s. 32)

8.3.2 Jazyk německý a moderní jazyky

Klíčovou roli měla i výuka mateřského jazyka většiny žáků, tedy němčiny. Moderně zní stanovení cíle výuky tohoto předmětu na nižším stupni: Důkladné procvičování správného mluvení, čtení a psaní a znalost k tomu nezbytných předpokladů z jazykovědy (Rebhann a Hevler 1929). Gramatika tu stojí jasně jako předpoklad, ne jako hlavní cíl výuky. Součástí vyučování němčiny byla povinná četba (společná ve škole a domácí) a – dnes méně obvyklá – mluvní cvičení, ovšem až v VII. a VIII. ročníku. Příklady témat mluvních cvičení na německém reálném gymnáziu v Brně (1930/31): Kleist: Katuška z Heilbronn; Rozkvět romantické hudby v Německu; Vývoj konstrukce automobilu; Goethe: Spříznění volbou; Shakespeare: Jindřich IV.; Euripides; Brentano: O statečném Kašparovi a krásné Aničce; Dostojevský; Strindberg a jeho vliv na naturalismus; moderní francouzské romány; lidová píseň, Nestroy jako herec. Podle uvedených témat lze soudit, že mluvní cvičení se podobala dnešnímu tzv. referátu – ústnímu pojednání na odborné téma. Součástí obsahu literárního vyučování byla i (po válce u nás opomíjená) pražská německy psaná literatura: Hugo Salus, Rainer Maria Rilke, Max Brod, Franz Werfel...

V rámci vyučování němčině se psaly rovněž písemné práce (domácí a školní). Témata byla poměrně náročná, některá z nich se dnes objevují spíše ve výuce vysoké školy. (Např. Sled myšlenek v Klopstockově ódě „Obě múzy“, Jaké cíle a požadavky romantismu lze vyčíst ze Schlegelovy básně „U Wartburgu“?, Analýza dějové výstavby v Schillerově Marii Stuartovně). Jiná byla spíše snadná (Život ve velkoměstě. Jeho výhody a nevýhody, Jakému druhu umění dáváš přednost?). Co do náročnosti byla témata písemných prací na německém učitelském ústavu v Brně obdobná - jak obtížná (Vývoj Waltera von der Vogelweide, Světonázor nejstarších německých literárních děl, Sousoší Laokoon), tak snadnější (Proč chci být učitelem, Mé nejranější dětské vzpomínky, Příroda malířka). Navíc se objevuje vlastivědná tematika – zejm. brněnské pamětihodnosti (Kostel Sv. Jakuba, Co vidí řeka Morava na své cestě?, Brněnská radnice).

V písemném projevu se na německých školách užíval německý kurent. (Na českých školách se kurent užíval při vyučování němčiny.) V roce 1941 bylo zrušeno výhradní používání tzv. německého písma (tedy kurentu) a postupně zaváděno normální písmo jako jediné používané.

Moderní jazyky se povinně vyučovaly na reálkách, reálných gymnáziích a reformních reálných gymnáziích (a na dívčích lyceích). Na českých reálných gymnáziích se jako cizí jazyk preferovala francouzština, na německých angličtina (Váňová aj. 1992). Brněnské německé reálné gymnázium bylo v tomto ohledu netypické. Povinně vyučovalo francouzštinu; angličtinu pouze jako nepovinný předmět.

8.3.3 „Jazyk československý“

Do r. 1923 nebyla čeština (slovenština), nazývaná v německém prostředí „tschechoslowakisch“, „čechoslovakisch“, „tschechoslovakisch“, „tschechisch“, nebo „böhmisch“ povinným vyučovacím předmětem. To neznamená, že se nevyučovala. Školy mohly volit mezi druhým zemským jazykem (češtinou/němčinou) a jiným živým (tzn. moderním) jazykem. Věstník ministerstva školství z r. 1919 uvádí, že jako živý jazyk se zpravidla vyučuje druhý zemský jazyk, není však zásadních námitek vůči tomu, aby byl zaveden jiný živý jazyk místo druhého jazyka zemského nebo vedle něho. (Pro „klasická“ gymnázia se toto ustanovení týkalo nepovinné výuky živého jazyka, pro reálná gymnázia, reformní reálná gymnázia a reálky se týkalo výuky druhého živého jazyka.)

8.4 Tělocvik

Tělocvik se ve výročních zprávách věnuje dost velká pozornost. Na brněnských německých středních školách (zřejmě nejen tam) provázely tělocvik problémy s místem, kde jej provozovat. Řešení spočívalo ve využívání možností jiných škol nebo tělocvičných spolků (tělocvik chlapců státního gymnázia v tělocvičně Brněnského tělocvičného spolku (Brünner Turnverein), tělocvik žáků židovského gymnázia v tělocvičně reálného gymnázia...). Někdy ale nebylo řešení situace možné. „Klasické“ gymnázium muselo ukončit pořádání tzv. herních odpolední (Spielnachmittage), protože městem zapůjčené hřiště bylo prodáno a škola nedostala žádnou náhradu. S podobnými obtížemi se potýkalo i reálné gymnázium, jehož hřiště na Žlutém kopci mělo nevýhodnou polohu a bylo bez oplocení. Místo pro konání sportovních her si tak muselo i nadále pronajímat.

Kromě výuky tělocviku a herních odpolední bylo na středních školách zvykem pořádat závody, výlety a pochodová cvičení (Turngänge). Ministerský výnos z r.

1921 vyzval ředitele k zavedení kurzů plavání jako volitelného předmětu, a to zejména na učitelských ústavech. (Budoucí učitelé potom mají schopnost plavat využít ve prospěch svých žáků. Jak, to už výnos neříká.) Postupem času přibývaly k plavání další sporty jako bruslení a lyžování (např. ve Wilsonově lese). Z kolektivních sportů byla na německých školách hodně oblíbená odbíjená a „Schlagball“, předchůdce baseballu. Schlagball je starý sport, který byl v Německu oblíben ještě po válce. V 50. letech se občas objevoval ve výuce tělocviku na německých školách. Dnes se tato hra prakticky nehraje. (Bonk 2007).

Mnoho žáků navštěvovalo žákovská oddělení Německého tělocvičného spolku v Brně (Deutscher Turnverein Brünns).⁴⁹ Účast v tělocvičných spolcích byla problematická, protože se často spojovala s politickými zájmy. Docházelo k případům, kdy učitelé žákům členství ve spolcích zakazovali. Ministerstvo svým výnosem z r. 1922 nabádá učitele, aby žákům účast na aktivitách tělocvičných spolků nezakazovaly, pokud tyto nebudou podněcovat k náboženské, národní nebo politické nenávisti. V r. 1937/38 bylo reálné gymnázium nuceno účast v tělocvičných spolcích zakázat a zřejmě nebylo samo, chybí však prameny pro doložení tohoto faktu.

8.5 Knihy

8.5.1 Školní knihovny

Nejhojnějšími učitelskými pomůckami byly na středních školách knihy. Uchovávaly se v žákovské a učitelské knihovně, které byly obsáhlejší, než jsme zvyklí dnes. Kromě toho mívaly ústavy také tzv. podpůrné knihovny obsahující učebnice pro chudé žáky. Jak uvádí Neuhöfer (1935), profesorská knihovna měla být opatřena zvláště základními vědeckými svazky z jednotlivých oborů, pedagogickou a metodickou literaturou. Co se týká časopisů, škola by jich neměla odebírat příliš. Žákovská knihovna má obsahovat knihy dobrých autorů, zvláště takové, o nichž se mluví ve škole. Vedle krásné literatury také knihy vědecké. A vždy několik exemplářů knih pro povinnou četbu. Doporučuje se opatřovat i cizojazyčné knihy, aby si žáci zvykali na četbu v cizích jazycích. Knihovna „klasického“ gymnázia navíc disponovala

⁴⁹ V meziválečném Brně fungoval Deutscher Turnverein (jeho členy byli hlavně židovští sportovci) a Brüner Turnverein. (zdroj: Jiří Špunar: Sportovní židovské kluby v novodobých dějinách. Bakalářská práce. Masarykova univ. 2007)

vzhledem ke své dlouhé historii cennými rukopisy. Když byly u příležitosti oslav výročí školy vystaveny, přijeli se na ně podívat i mimobrněňští zájemci a výstava byla označena za „vědeckou událost“.

Z údajů německých středních škol v Brně vyplývá, že učitelská knihovna měla až na výjimky více svazků než žakovská. (Výjimkou byla např. 2. reálka v Brně, kde měla žakovská knihovna o cca 300 svazků více než učitelská.) Počty svazků v učitelské knihovně se pohybovaly většinou v tisících, žakovské většinou ve stovkách.⁵⁰

8.5.2 Učebnice

Učebnice na všech středních školách v ČSR musely být učebnice schválené neboli aprobované ministerstvem školství. Nebylo nutné, aby se na všech středních školách používaly tytéž učebnice. Navíc pokud učitelé nevyhovovala žádná zákonem schválená učebnice, mohl ministerstvu navrhnout jinou a počkat na její potvrzení. Autory učebnic byli většinou učitelé středních škol. Ve 30. letech byl učebnicím vytýkán především příliš velký rozsah. (Neuhöfer 1935). Učitelům se naopak vytýkalo, že učebnice v dostatečné míře nepoužívají. Učebnice měly nahradit časově náročné a únavné diktování.⁵¹

Ředitel „klasického“ gymnázia Anton Altrichter byl autorem učebnice dějepisu, která se na německých středních školách v Brně běžně používala. Svou učebnici dějepisu pro nižší třídy středních škol napsal jednoduchým vyprávěcím stylem podle hesla, že učebnice má obsahovat pouze základní poznatky. Jedná se o souvislý text přístupný dětem. Styl není odborný, slova, která by mohla být nesrozumitelná, vysvětluje na okraji textu. Učebnice začíná slovy: „Stará, prastará je půda našich zemí. Měla rozličné osudy.“⁵²

⁵⁰ Počet svazků učitelské knihovny „klasického gymnázia“ se ve 30. letech blížil 20 000 a celková hodnota knihovny byla téměř 200 000 Kč. Žakovská knihovna měla 3 000 svazků a hodnotu necelých 30 000 Kč. Učitelská knihovna reálného gymnázia měla kolem 6 000 svazků, žakovská něco přes 1 000. Učitelský ústav s koedukací měl knihovny zhruba poloviční než „klasické“ gymnázium.

⁵¹ Které však bylo podle ministerského výnosu již z r. 1923 tak jako tak nepřipustné! (Neuhöfer 1935)

⁵² „Alt, uralt ist der Boden unserer Länder. Er hat mannigfaltige Geschicke gehabt.“ (Altrichter 1925, s. 1)

9 Finance na německých středních školách v Brně

Brněnské německé střední školy, o nichž pojednává blíže kapitola 4.3, patřily mezi školy státní, až na gymnázium židovského spolku placené výhradně z peněz nestátních, a zemskou reálku (Stát poskytoval zemským školám podporu.) Městské dívčí reformní reálné gymnázium mělo postátněný učitelský sbor. S ohledem na finanční situaci nejen škol ale i žáků samých se šetřilo. Ministerstvo školství nabádalo např. k šetření papírem a materiálem při výuce ručních prací. Od žáků se mají požadovat jenom nejnútnejší učební pomůcky (Katschinka 1922). Svou finanční situaci školy vylepšovaly dalšími cestami.

9.1 Žákovský fond

Zdrojem, ze kterého mohla škola podporovat potřebné (a „výtečné“) žáky a nakupovat pro ně některé školní potřeby, byla tzv. Schülerlade (doslova žákovská truhla), což překládám jako „žákovský fond“. Žákovský fond měl jisté základní jmění uložené v bance a hotovost.

S jakými prostředky takový fond hospodařil, ukazuje např. hospodaření žákovského fondu „klasického“ gymnázia v r. 1921/22. (Údaje v korunách.) Příjmy: 9 800,29 – Výdaje: 2 687,21 – Aktivní zůstatek: 7 113,08 – Základní jmění: 53 700 – na něm lombardský úvěr – 21 230,15. Nebo hospodaření žákovského fondu německého učitelského ústavu s koedukací v roce 1928/29: Příjmy: 2 532,33 Kč (dary: 2 044, úroky 488,33). Výdaje: 3 375,57 Kč (výlety 25, různé 3 350,57).

Zdroje ze žákovské pokladny sloužily mj. na: knihy, psací potřeby, boty a oblečení, snídaně, prádlo, kancelářské potřeby, lázeňské a prázdninové pobyty, přímá podpora v hotovosti, studentský zdravotní spolek. Třídní učitel navrhoval, komu podporu ze žákovského fondu udělit. Někde se na rozhodnutí o přidělení podílelo i rodičovské sdružení. Těžko posoudit, jaké konsekvence z těchto faktů vyplývaly.

Zdrojem financí pro žákovské fondy byly zprvu kromě darů hlavně sbírky mezi žáky, které probíhaly o Vánocích a o Velikonocích a které byly v r. 1922 zakázány.⁵³ Stinné stránky sbírek mezi žáky byly podle ministerstva zřetelné zvláště v době, kdy se zostřovaly sociální rozdíly mezi občany a kdy rodiče měli velké výdaje na učebnice a další učební pomůcky. Místo sbírek ministerstvo školám doporučilo

⁵³ Stejně jako jakýkoli druh reklamy mezi žáky. (Neuhöfer 1935)

pořádat za účelem získání finančních prostředků školní akademie, kde program zajišťovali bezplatně sami žáci. (Katschinka 1922). Žákovské fondy zůstaly tedy odkázány na žákovské akademie, dary a úroky ze základního jmění. Tím pádem byly jejich příjmy malé. (Výtěžek akademie na státním reálném gymnáziu byl v roce 1928/29 5 000 Kč, v roce 1930/31 3 000 Kč.) Obsahem akademií byla nejčastěji pěvecká a taneční vystoupení, které se žáky nacvičovali profesori a členové rodičovských sdružení.

V případech nouze, kupříkladu když došlo ke zdražení nebo se vyskytla velká potřeba nových učebnic, vyhlásily školy mimořádné sbírky mezi rodiči, bývalými žáky a přáteli školy. Tyto sbírky mohly mít i skutečně vysoký výtěžek. Velká sbírka vyhlášená v r. 1920/21 vynesla německému reálnému gymnáziu v Brně 55 000 K (!)

9.2 Rodičovská sdružení

Významnou materiální, finanční a částečně i organizační pomocí byly školám rodičovské rady (Elternräte), nazývané později rodičovská sdružení (Elternvereinigungen). Ve výročních zprávách brněnských německých středních škol se pravidelně objevují poděkování za jejich neúnavnou činnost pro blaho školy. Ředitel německého reálného gymnázia v Brně uvádí ve zprávě o historii školy v letech 1918 – 1928, že nebýt pomoci rodičovské rady (vzniklé po převratu), škola by nebyla schopna z vlastních zdrojů pokrýt nutné výdaje. Zvláště v poválečných letech byl význam rodičovských rad velký, ale ani později nebyly příspěvky rodičovských sdružení zanedbatelné. Rodičovské sdružení „klasického“ gymnázia zajistilo v roce 1932/33 oblečení k Vánocům pro 86 žáků, teplou snídani každý den v zimním období pro 46 žáků, příspěvek či plné proplacení pobytu v prázdninovém táboře pro 23 žáků, studijní podporu pro 10 žáků atd. Celkové náklady 30 667, 10 Kč (!). K sociální podpoře žáků skrze rodičovská sdružení viz kapitolu 10.6.

Členy sdružení rodičů byli zřejmě zámožní rodiče některých žáků. Mezi předsedy sdružení byli advokát, továrník, ředitel... Bylo otázkou prestiže přispívat škole a podílet se na jejím chodu.

V pozdějších letech vstoupil do popředí vedle péče o sociální blaho žáků ještě i význam rodičovských sdružení jako nástroje spolupráce mezi školou a rodiči, tak jak to ministerstvo požadovalo ve svém výnosu z r. 1930, kterým zakládání rodičovských sdružení doporučuje. Zaměřila se na ni např. 1. německá reálka v Brně

v r. 1935/36. Kromě tradičních přednášek pro rodiče a rodičovských schůzí, které měly vysokou návštěvnost, organizovala v tomto roce ještě zvláštní setkání rodičů.

9.3 Školné

Na státních školách vybíral stát od žáků školné. Byl to jediný příjem, které stát ze středních škol měl. (Pro představu: V roce 1921/22 vybralo německé reálné gymnázium v Brně na školném 59 000 K.)

Až do r. 1921 platily předpisy o školném na středních školách (v užším slova smyslu) z r. 1909, a to včetně jeho výše (!). (Ve městech nad 25 000 obyvatel 40, v ostatních 30 K pololetně.) To způsobilo státu velkou škodu. Chudí nadaní žáci byli osvobozeni od školného nebo získávali stipendia, hrazená právě z výtěžků školného. Přesto však již od r. 1909 mnozí požadovali, aby se školné odvíjelo od příjmů rodičů, což se také stalo v r. 1922. Nehledě na to, zda žák vůbec o osvobození od školného usiloval, či ne, podle příjmu rodičů byl buď osvobozen nebo platil odstupňovanou částku (Neuhöfer 1930). Veřejný žák byl od placení školného osvobozen, pokud rodiče neměli příjem vyšší než 20 000 K ročně.

Školné se platilo následovně:

Roční příjem (K)	Výše školného ročně (K)
20 000 – 40 000	100
40 000 – 60 000	200
60 000 – 100 000	400
100 000 – 200 000	800
200 000 – a více	1 200

Mimořádní žáci (hospitanti) a privatisti platili až do příjmu 60 000 K školné 200 K a dále podle uvedené škály. Žáci, jejichž rodiče nebo opatrovníci bydleli mimo území Československé republiky, platili školné minimálně 300 K, nebyli-li na základě příjmu povinni platit školné vyšší (Katschinka 1922). Tento systém přinesl podle Neuhöfera (1930) komplikace. Mnozí rodiče byli novým nařízením pobouřeni a neváhali se odvolávat k soudu. Upozorňovali, jak nevhodné je, aby žáci znali hmotnou situaci svých spolužáků. Učitelé se domáhali, aby byli zproštěni nepříjemného úkolu posuzování příjmů rodičů svých žáků. (Zvláště v menších městech mohlo být neúnosné, když učitel znal majetkové poměry velké části obyvatel.) Školné odvozené z výše příjmu tvořilo další dodatek k dani z příjmu, což bylo nezákonné atd. V r. 1926 došlo k úpravě, která se de facto vrátila

k předpřevratovému systému. Všichni žáci středních škol v užším slova smyslu platili jednotné školné 400 Kč za rok, od kterého mohli být z poloviny nebo úplně osvobozeni. Osvobození povolovala na žádost žákova a na návrh učitelského sboru zemská školní rada. Podmínkami osvobození byl průkaz nemajetnosti a prospěch ve studiu. Kdo si nepřál, aby se nahlíželo do jeho majetkových poměrů, žádost o osvobození si nepodával. (Neuhöfer 1930). Valenta (In Váňová aj. 1992) považuje jednotné školné za méně demokratické. Osobně se přiklání spíše k názoru R. Neuhöfera, že zavedení jednotného školného bylo dobrým krokem. R. Neuhöfer (1930, s. 138) uzavírá svou stať o školném slovy: „Nejlépe by ovšem bylo, kdyby se stát mohl školného zřici vůbec, čímž by byl ztělesněn ideál, že přístup k vzdělání má být bezplatný.“

Na průmyslových školách se platilo školné 100 Kč ročně (Vondruška 1936, s.8)). Dost vysoké školné se platilo na obchodních akademiích – 400 Kč ročně (Mates aj. 1987). Ať už bylo školné v jakékoli výši, platilo, že nebylo-li zaplacen včas, byl žák ze školy vyloučen. Na učitelských ústavech se školné neplatilo.

Obecně panuje názor, že díky poměrně vysokému školnému na středních školách kopíroval školský systém sociální stratifikaci společnosti. Je zajímavé zjistit, kolik žáků školné skutečně platilo. Na německých středních školách bylo docela velké procento žáků od placení školného zcela osvobozeno. Další část žáků byla osvobozena od poloviny školného, těch ale bylo podstatně méně

Průměrný podíl žáků německých středních škol v Brně (v procentech), kteří byli zcela osvobozeni od placení školného:

Tabulka 12 – Žáci osvobození od placení školného

klasické gymnázium	reálné gymnázium	židovské ref. reál. gymnázium	dívčí ref. reál. gymnázium	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
54,9	52,4	26,4	34,3	73,9	70,6	57,8

Na reálkách byly od placení školného osvobozeny téměř tři čtvrtiny žáků, na dvou největších gymnáziích to byla zhruba polovina žáků! Není to ale vlastně nic výjimečného. Valenta (In Váňová aj. 1992) udává, že celkově bylo na středních školách od školného osvobozeno průměrně 50% žáků. Na vývoji podílu osvobozených žáků na „klasickém“ a reálném gymnáziu je znatelná změna systému placení školného v r. 1922. Nejvíce žáků totiž bylo na obou školách osvobozeno ve

školním roce 1922/23 (viz příloha 18). Kromě školného platili žáci další poplatky (příspěvek na učební pomůcky, příspěvek na inkoust, na sportovní hry, zápisné, pojištění proti úrazu, poplatky za duplikát vysvědčení atd.).

9.4 Stipendia

Druhým způsobem podpory kromě osvobození od placení školného byla stipendia pro chudé a nadané žáky. Kromě výše a způsobu uložení peněz se od sebe stipendia lišila tím, pro koho byla určena a podle toho, kdo rozhodoval o rozdělení peněz. Zpravidla záleželo na vyznání žáků, na jejich bydlišti, sociálním postavení nebo věku (Katschinka 1922). Viz také přílohu 4 – 6.

Chovanci učitelských ústavů obdrželi stipendia, když se zavázali, že budou alespoň 6 let vykonávat učitelské povolání (Neuhöfer 1935). Problémy průmyslových škol v oblasti stipendií zmínil ve svém referátu Ernst Rosa. (Referát je zachycen v úvodním článku časopisu *Das deutsche gewerbliche Unterrichtswesen* (1934)). Od ostatních škol se průmyslové a odborné školy odlišují tím, že nemají téměř žádné vynikající žáky (Vorzugsschüler). To je třeba změnit, poněvadž žáci pak nemají nárok na stipendia.

10 Učitelé německých středních škol

Učitelem se v ČSR mohl stát pouze bezúhonný československý státní občan s úplnou způsobilostí pro výkon učitelského úřadu. Výnos z r. 1940 zakazoval učitelskou činnost osobám židovského původu na školách s právem veřejnosti s výjimkou čistě židovských škol.

Platové podmínky, za kterých učitelé v Československu, tedy i němečtí učitelé brněnských škol, pracovali, se po převratu zlepšily. Zvláště finanční poměry tzv. suplentů (učitelů bez splněných zkoušek učitelské způsobilosti či v čekatelské době) byly před převratem bídny.

Pro bližší informace ohledně výpočtu platů a ověřování kvalifikace učitelů viz např. Neuhöfer (1935). Více k problematice vzdělávání učitelů středních škol v ČSR viz např. Váňová aj. (1992).

10.1 Typy učitelů

V průběhu prvorepublikové doby se objevují následující typy učitelů středních škol:

- ředitel (Direktor)
- stálý vedoucí (ständiger Leiter)
- zatímní vedoucí (provisorischer Leiter)
- definitivní profesor na systemizovaném místě (definitiver Professor auf dem systemisierten Posten)
- definitivní přidělený profesor (definitiver zugewiesener Professor)
- profesor ad personam (Professor ad personam)
- zatímní profesor (provisorischer Professor)
- suplující profesor (supplierender Professor)
- výpomocný učitel (Hilfslehrer)
- vedlejší učitel (Nebenlehrer)
- smluvní učitel (Vertragslehrer)

Na průmyslové škole navíc pracovali:

- garant oboru (přednosta oboru) (Fachvorstand)⁵⁴

⁵⁴ Odpovídal za chod příslušného oboru po stránce pedagogické i administrativní, dohlížel na laboratoře, navrhoval rozdělení výuky atd. (Mates, Průcha, Svatoň 1987).

- asistent (Assistent)
- dílenský mistr (Werkmeister)

Učitelé na učitelském ústavu se dělili na skupiny:

- cvičný učitel (Übungsschullehrer)
- učitel hudby nebo tělocviku (Musik- oder Turnlehrer)
- hlavní učitel (profesoři) (Hauptlehrer (Professor))

Dělení profesorů na zatímní, suplující a definitivní se odvíjelo podle toho, zda měl příslušný učitel či kandidát předepsané zkoušky a kdy je vykonal.⁵⁵ „Zatímním profesorem“ se nazýval učitel během tzv. „čekatelské doby“, která trvala tři až šest let podle stupně vzdělání. Měl však už splněné zkoušky. Kandidát s nedokončenými zkouškami se nazýval „suplující profesor“, měl menší plat než zatímní profesor a mohl být přijat jen výjimečně za nedostatku řádně aprobovaných (definitivních) učitelů. Po absolvování čekatelské doby byl zatímní profesor jmenován profesorem ad personam. Byla to pozice bez určení služebního místa. V případě potřeby byly na výpomoc při vyučování povinných předmětů najaty externí učitelské síly – tzv. výpomocní učitelé, kteří byli placeni podle počtu odučených hodin. Externí učitelé pro nepovinné předměty se nazývali vedlejší učitelé (Neuhöfer 1931). Funkci externích vedlejších a pomocných učitelů zastávali často učitelé, kteří náleželi jinému ústavu nebo učitelé v důchodu.

Instituce smluvních učitelů se objevila v prvních popřevratových letech a způsobil ji hlavně nedostatek řádně kvalifikovaných učitelů v některých oborech (kreslení, tělocvik, chemie). Postupem let jich ubývalo.

Pro třídního učitele (Klassenvorstand) bylo někdy zvykem používat latinského označení „Ordinarius“.

Příklad údajů o učitelích z výroční zprávy (Výroční zpráva německého reálného gymnázia 1918/19):

⁵⁵ Označení profesora před r. 1919 bylo „skutečný učitel“ (wirklicher Lehrer). Jako zatímní učitel (provisorischer Lehrer) byl označován učitel, který zastupoval profesora pověřeného funkcí okresního školního inspektora. Pro zatímní a suplující učitele se používal termín „suplent“. V r. 1919 došlo ke změně označení a současně přestali na středních školách existovat asistenti jako zvláštní učitelská kategorie. Zůstali pouze na odborných a vysokých školách (Neuhöfer 1935).

Anton Derbeck, Professor (VIII. Rangklasse): Deutsch in I.b, VII., Latein in I.b, III.b (19 Stunden) und außerdem bis 24. November 1918 Deutsch in III.b, IV.b, Ordinarius in I.b, Verwalter der Lehrerbücherei, Nebenlehrer für Stenographie (2 Stunden)⁵⁶ Učitel tedy mohl vyučovat jeden předmět z titulu profesora a jiný předmět jako vedlejší učitel.

Tabulka převzatá z ročenky říšského spolku německých středoškolských učitelů (Jahrbuch des Reichsverbandes 1933, s. 204) uvádí počty jednotlivých typů učitelů na německých gymnáziích a reálkách:

Tabulka 13 – Typy učitelů na německých gymnáziích a reálkách

školní rok	pomocní učitelé	smluvní učitelé	suplující profesori	provizorní profesori	profesoři ad personam	profesoři	stálí vedoucí	ředitelé
1919/20	115	5	30	269	61	986	-	81
1920/21	102	5	34	171	185	986	-	83
1921/22	92	16	38	197	185	983	1	75
1922/23	87	8	28	173	199	1 002	-	78
1923/24	85	7	27	135	217	1 001	2	72
1924/25	82	3	24	103	228	999	2	61
1925/26	80	-	15	73	238	949	2	58
1926/27	85	-	13	57	243	933	4	51
1927/28	87	-	17	50	237	957	4	52
1928/29	85	-	11	46	232	928	-	68
1929/30	88	-	9	54	214	925	-	67
1930/31	95	-	4	54	208	925	-	67
1931/32	108	-	6	86	190	937	-	66
1932/33	111	-	4	92	179	922	-	59

Úbytek suplujících profesorů byl způsoben zřejmě dostatkem aprobovaných učitelských sil. Tento dostatek mohl mít příčinu mj. v zániku některých německých středních škol. Tzv. stálí vedoucí se vyskytovali okrajově.

Průměrný věk učitelů německých gymnázií a reálék (Jahrbuch des Reichsverbandes 1933, s. 204).

Tabulka 14 – Průměrný věk učitelů německých gymnázií a reálék

školní rok	průměrný věk
1919/20	40,8
1920/21	40,9
1921/22	41,0
1922/23	41,7
1923/24	42,2

⁵⁶ Anton Derbeck, profesor (VIII. hodnostní třída): Němčina v I.b, VII., Latina v I. B (19 hodin) a mimoto až do 24. listopadu 1918 Němčina ve III.b, třídní učitel v I.b, správce učitelské knihovny, vedlejší učitel pro těsnopis (2 hodiny)

1924/25	42,8
1925/26	42,9
1926/27	43,0
1927/28	43,9
1928/29	44,5
1929/30	44,9
1930/31	45,5
1931/32	45,9
1932/33	46,3

Průměrný věk učitelů gymnázií a reálků se od založení republiky zvyšoval. Od 40 let ve školním roce 1919/20 až po 46 let ve školním roce 1932/33.

Národnost učitelů německých středních škol v Brně není ve výročních zprávách uvedena. Usuzovat podle křestních jmen a příjmení není spolehlivé. Nicméně nezdá se, že by zde učilo větší množství českých učitelů, spíše naopak. Nabízí se vysvětlení, že důvodem byla jazyková bariéra, dá se ale předpokládat, že většina vzdělaných brněnských Čechů ovládala němčinu na slušné úrovni. Ještě v roce 1910 přitom na německých školách učitelé české národnosti učili. Článek ve věstníku Říšského spolku německých učitelů středních škol z r. 1910 označuje tento jev za nepotěšitelný. Neněmečtí učitelé mají vlastní školy, německé školy by proto měly být těchto „učitelských individuů“ („Lehrindividuen“) ušetřeny (Mitteilungen 1910, s. 141 – 145). Důvod minimálního výskytu českých učitelů na německých školách se zakládal zřejmě spíše na izolaci německé a české komunity v Brně a celkovém postoji německých učitelů k českým než na jazykové bariéře.

Výjimečně vyučovali někteří učitelé brněnských německých středních škol, kteří ovládali český jazyk, příležitostně na českých školách. (Jedním z nich byl např. inženýr chemie Johann Nevole, učitel německého reálného gymnázia).

10.2 Systemizace

V ČSR byl počet středoškolských učitelských míst tzv. systemizován, což znamená, že byl stanoven jejich počet, aby se předešlo libovlnnému navyšování počtu státních zaměstnanců (Neuhöfer 1935). Učitelé středních škol byli na tato systemizovaná místa dosazováni ministerstvem školství (Neuhöfer 1931). Na systemizovaná místa byli dosazováni jak definitivní, tak zatímní profesori.

Učitel bez trvalého působiště měl povinnost hlásit se na veškerá uvolněná trvalá místa. Když se uvolnilo na střední škole systemizované místo, vypsal na uvolněné místo konkurz, trvající 4 týdny. O přijetí kandidáta rozhodoval profesorský sbor (Neuhöfer 1935). Ministerstvo odmítlo požadavky učitelů po přesnějších instrukcích, kterými by se měli při rozhodování o výběru kandidáta řídit s tím, že důvěřuje jejich zralému úsudku. Primární má být kvalifikace učitele, zkušenosti a věk však jsou rovněž důležitým faktorem. (Katschinka 1919). Po nástupu do služby museli učitelé (i němečtí) skládat přísahu věrnosti ČSR. Podlahová (1998, s. 67) uvádí, že se toto opatření nesetkávalo s jednoznačně kladnou reakcí německého učitelstva. Také proto jsou v posledním zákoně formulovány sankce – v případě nesplnění povinnosti složit slib pozbýval učitel dokonce místo a nárok na plat. V r. 1940 se podle výnosu ministerstva služební přísahy staly bezpředmětnými vzhledem k zániku Československé republiky v r. 1939. Nový slib začínal slovy: „Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen...“ (Věstník min. školství a národní osvěty 1940, s. 80). K přidělení do služby viz kapitolu 5.

Příklad dopisu zemské školní rady, který určuje trvalé působiště a přiděluje do služby:

Dr. Alfred Grimm,

státní profesor podle §70 při státním německém reálném gymnáziu v Liberci

Pan ministr školství a národní osvěty určil Vám vynesáním ze dne 16. července 1937, č. 95141 /37-II/3 na Vaši žádost státní reálné gymnázium v Liberci za trvalé působiště, a to s právní platností od 1. září 1937.

Ukládáme Vám povinnost, podle potřeby vyučovati i na měst. něm. dívčím reformním reálném gymnáziu a na státním německém koedukovaném ústavu učitelském v Liberci bez nároku na zvláštní odměnu až do nejvyšší výměry učební povinnosti...

Kromě běžných dovolených (Beurlaubung) o prázdninách či z důvodu nemoci čerpali učitelé brněnských německých středních škol často delší dovolenou zpravidla na dobu jednoho semestru nebo celého roku. Během dovolených přesahujících tři měsíce učitel většinou nepobíral plat a povolovalo je ministerstvo na návrh zemské školní rady (Neuhöfer 1935).

Důvody delších dovolených na německých středních školách v Brně byly nejčastěji:

- zdravotní důvody
- vědecké důvody
- literární a akademická činnost
- výuka na jiných školách (např. na německé technice)
- vedení jiných škol (Josef Lamm, Eduard Drachmann – židovské gymnázium)
- činnost v oblasti lidového vzdělávání (Hugo Iltis)
- práce v zemské školní radě
- funkce školního inspektora
- výkon veřejné funkce (Johann Polach - senátor)

Variantou dovolené bylo snížení učební povinnosti (Ermäßigung der Lehrpflicht), přičemž důvody snížení byly obdobné jako důvody dovolených.

V anketě z r. 1929 se čeští i němečtí učitelé shodli na tom, že dlouhodobá dovolená je pro učitele potřebná. Většina učitelů žádala půlroční dovolenou po pěti letech služby a roční dovolenou po deseti letech (Podlahová, s. 116).

Nepříliš časté byly studijní cesty (např. osmidenní studijní cesta učitele tělocviku na německém učitelském ústavu v Brně Hugo Gadzeka do Rakouska v r. 1928/29).

Ve věku 60 let mohli středoškolské učitelé žádat o přeložení do trvalého důchodu (dauernder Ruhestand). Před dosažením tohoto věku mohli být do trvalého důchodu přeloženi pro nemoc nebo neschopnost služby.

10.3 Učební povinnost

Služební povinnost učitele se podle Neuhöfera (1931a. s.16) skládá z výchovy a z vyučování mládeže. Tedy z jejího „mravního povznesení“ a „vědního vzdělání“. Vyučování jako hlavní úkol učitele je možné měřit na vyučovací hodiny a stanovit tzv. učební povinnost, počet hodin výuky týdně. Bylo možné ji snížit a v nutných případech i zvýšit. Hodiny překračující učební povinnost se nazývaly „přespočetné“ a náležela za ně zvláštní odměna. Od 50. let 19. stol. se rozlišovala výše učební povinnosti filologů a ostatních učitelů. Filologové měli předepsáno max. 17 hodin týdně, ostatní 20. Vládním nařízením z r. 1928 byla učební povinnost stanovena na středních školách v užším slova smyslu následovně:

- ředitelé: 8 týdenních hodin
- učitelé gymnázií a reálků: 21 týdenních hodin naukových předmětů nebo 25 týdenních hodin předmětů jiných.

- učitelé učitelských ústavů (a učitelky domácích nauk): 25 týdenních hodin (Neuhöfer 1931a). Rozdělení předmětů na naukové a nenaukové uvádí příloha 14.

10.4 Spolky

Českoslovenští učitelé středních škol byli organizováni v „Ústředním spolku československých profesorů“. Němečtí učitelé měli svůj „Reichsverband deutscher Mittelschullehrer in der Tschechoslovakischen Republik“ (Říšský spolek německých učitelů středních škol). Spolek vydával v Liberci věstník pod názvem „Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen“.

Říšský spolek německých učitelů středních škol vznikl po zániku Spolku německých učitelů středních škol (Verein deutscher Mittelschullehrer), který sídlil v Praze. Spolek vznesl začátkem 20. let žaloby proti zemskému školnímu inspektoru Zirngastovi a řediteli 1. německé reálky Kottovi. Odpovědným redaktorem a vydavatelem věstníku Říšského spolku byl Gottfried Preissler z Liberce. Za Brno byl členem redakce učitel Karl Mendl. Ve věstníku se prakticky nevyskytují příspěvky českých učitelů. Kromě „Mitteilungen“ vydával spolek Ročenku středních, odborných a obchodních škol s německým vyučovacím jazykem v Československé rep. (Jahrbuch der Mittel-, Fach-, Gewerbe- und Handelsschulen mit deutscher Unterrichtssprache in der Čechoslovakischen Republik). Obsahem ročenky byl seznam škol zpravidla se stručnou poznámkou k její historii a seznam učitelů, kteří na ní k danému datu vyučovali. U každého učitele jsou uvedeny některé osobní a profesní údaje (země původu, datum jmenování def. profesorem apod.)

Kromě centrálního Říšského spolku německých učitelů středních škol existovaly další spolky, které se týkaly německých učitelů středních škol v Brně:

- Deutscher Landeslehrerverein in Mähren (Německý spolek zemských učitelů na Moravě) - Založen 1883 pod názvem Deutschmährischer Lehrerbund. Účelem bylo sdružovat německé učitele na Moravě a zastupovat zájmy německé školy a učitelského stavu. Dalšími činnostmi byly rozvoj pedagogiky, další vzdělávání učitelů, podpora nezaměstnaných členů spolku... Spolek spravoval různé fondy, z nichž každý měl jiný účel. Předsedou byl Josef Manda (Schematismus 1929). Součástí spolku byl výbor na ochranu práv, jehož předsedou byl od r. 1916 Otto Katschinka (Katschinka 1922).

- Deutscher Turnlehrerverein in Brünn (Německý spolek učitelů tělocviku v Brně) - Spolek např. pořádal závody v lehké atletice pro žáky středních škol.
- Verein Deutsche Mittelschule in Mähren (Spolek Německá střední škola na Moravě) - Spolek byl založen 1899 a měl centrum v Brně. Jeho předsedou byl Karl Mendl, redaktor časopisu „Mitteilungen“.

Z věstníku Říšského spolku vyplývá, že Rakousko, Prusko a země Německého spolku (Deutscher Bund) byly i v době prvorepublikové vzorem, na který se německé školy v ČSR orientovaly. Sami učitelé také často byli absolventi rakouských a německých univerzit a po studiu působili v německy mluvících zemích. Toto zaměření směrem k německy mluvícím zemím tu bylo nejen krátce po převratu, ale i v roce 1929 se objevují hlasy (Preißler 1929) mající za to, že německé školství v Československu je ve srovnání s německými školami sousedních států nemoderní a zpátečnické. Německé školy v ČSR se blíží více československým školám, než německým školám za hranicemi a jejich kvalita klesá. Důvodem je údajně československá školská politika, která je více expanzivní, než intenzivní.

10.5 Učitelé brněnských německých středních škol

Po smrti některého učitele většinou vyšla ve výroční zprávě školy krátká vzpomínka. Charakterizovala jej např. jako „otce a přítele žáků“, „muže vědy“, „vynikajícího učitele a vychovatele“, „vědce evropského věhlasu“ apod. I z několika řádků se dalo vyčíst něco o oblibě toho kterého učitele a o jeho vztahu k žákům. Buď se učitel pouze „těšil zasloužené úctě“, nebo „byl milován“.

10.5.1 Osobnosti

Z mnoha osobností mezi učiteli německých středních škol v Brně, jejichž úplný výčet by přesahoval rámec této práce, uvádím některé:

Nejen pedagogem a organizátorem lidového školství, nýbrž také genetikem a přírodovědcem byl **Hugo Iltis**, vědec židovského původu, autor první biografie Georga Mendela. Původně učitel na „klasickém“ i reálném gymnáziu, později ředitel Německé lidové vysoké školy. Za lidové školství bojoval, psal o něm a přednášel. Byl zastáncem dobrých česko-německých vztahů. V r. 1922 se mu podařilo zorganizovat společnou česko-německou oslavu památky G. Mendela. Po nástupu

Hitlera emigroval za pomoci Alberta Einsteina do USA. Zemřel v r. 1952 ve Virginii (Mareček 2004).

Na židovském gymnáziu vyučoval kreslení **Otto Ungar**, malíř, který ve svých kresbách často zachycoval okolí Brna. Po deportaci do Terezína v r. 1942 se spolu s dalšími tajně pokoušel výtvarně zachytit život ghetta. Za tuto činnost byl zatčen a deportován do Osvětimi. Zemřel krátce po osvobození na celkové vyčerpání (Pařík 2006).

Nadaným malířem byl rovněž konstruktér a technik **Alfred Kolben**, ředitel brněnské německé průmyslovky, bratr zakladatele firmy ČKD (Českomoravská-Kolben-Daněk) Emila Kolbena. Po začátku okupace spáchal společnou sebevraždu se svou sestrou. (Pařík 2007).

Evropského věhlasu dosáhl vědec **Wilhelm Weinberger**, učitel německého „klasického“ gymnázia. Jeho oborem byla klasická filologie, historie starověku, paleografie.

Po dobu deseti let byl ředitelem reálného gymnázia **Richard Schramm**, z důvodu vysokého vzdělání a rozsáhlých odborných znalostí člen všech zkušebních komisí středního školství.

První zástupce brněnského starosty **Otto Katschinka** nebyl sice učitelem, byl však spjat s německými středními školami svými soubory zákonů, které vydával pravidelně pod názvem Das Lehrerrecht in Mähren (Učitelské právo na Moravě), později Schule und Lehrer in Mähren (Škola a učitelé na Moravě). Byly určeny především německých učitelům a v praxi oblíbenou pomůckou. Moravský zemský výbor je nakupoval každoročně v 11 – 12 exemplářích. Tvořil základ úřednické práce školských úřadů, když se zabývaly německými školami a německými učiteli a někdy se používal i jako učebnice pro učitele a žáky středních škol (Katschinka 1922).

10.5.2 Vztah učitelů a žáků

Těžko dnes posoudit, jaký byl vztah žáků a učitelů na německých středních školách v Brně. Co se týká tohoto vztahu obecně, vyskytovaly se jistě problémy. Neuhöfer (1935, s. 280n) cituje v knize Střední školství výnos již z r. 1904: „Ale z pozoruhodné strany docházejí mne také stížnosti na drsné a bezcitné jednání se žáky při vyučování.“ a z r. 1932: „Prostředky k udržování kázně buďtež tedy voleny tak, aby zbytečně nepotlačovaly osobitosti žáků a jich nesnižovaly.“ Lze

předpokládat, že se takové projevy v praxi vyskytovaly, když je výnos jmenovitě zapovídá. Záleželo vždy i na konkrétní škole. Pamětnice Helga Lindtová např. vzpomíná, že učitelé na německém Masarykově (tzn. „klasickém“) gymnáziu měli vůči žákům větší odstup než učitelé německého dívčího gymnázia. Doslova říká: „Zdalo se mi, že učitelé neměli moc velký zájem nás učit.“ Naproti tomu na dívčím gymnáziu panovala příjemná atmosféra a byl i dobrý kolektiv. Také vybrané zápisy z památníku Kitty Neradové, žákyně německého dívčího gymnázia, dokládají spíše vřelý vztah mezi učiteli a žáky této školy (příloha 15).

11 Žáci německých středních škol v Brně

„Názvu student (studující) se pro žáky středních škol úředně neužívá. Na učitelských ústavech slují žáci úředně chovanci (chovanky).“ (Neuhöfer 1931, s. 24)

Pocit sounáležitosti žáků se školou byl znát. Bývalí žáci se do školy rádi vraceli. U příležitosti oslav 350letého výročí německého „klasického“ gymnázia přijeli bývalí žáci ze všech koutů republiky i ze zahraničí. V Rakousku dokonce existoval spolek bývalých žáků německého gymnázia v Brně (Vereinigung der ehemaligen Schüler des Brünner deutschen Gymnasiums). Za účelem setkání bývalých žáků se organizovaly tzv. „Kollegentage“ (dny kolegů), což byly srazy absolventů. V rámci srazu většinou absolventi věnovali své bývalé škole finanční příspěvek.

11.1 Typy žáků

Žáci středních škol se v období první republiky dělili na několik typů:

- veřejní žáci (öffentliche Schüler)
- privatisti (Privatisten)
- mimořádní žáci (außerordentliche Schüler) /hospitanti (Hospitanten)
- externisti (Externisten)

Základní, početně převažující skupinou byli tzv. žáci veřejní, kteří byli přijati na základě přijímací zkoušky, pravidelně zkoušeni v hodinách a známkování. Žáci, kteří navštěvovali pouze některé předměty, byli žáci mimořádní, neboli hospitanti. Možnost hospitací byla primárně určena cizincům nebo žákům, kteří neovládali mateřský jazyk ústavu na který se hlásili. Ministerský výnos z r. 1921 připomíná, že hospitace mají být povolovány pouze výjimečně. Tzv. privatisté byli žáci, kteří byli zapsáni, ale zpravidla do školy nedocházeli a vzdělávali se doma. Ve škole pouze skládali za poplatek zkoušky ze všech předmětů. Potom obdrželi vysvědčení jako veřejní žáci. Tzv. hospitující privatisti navštěvovali některé předměty. Instrukce privatistů na středních školách (českých i německých) byla zrušena v r. 1943. Žák, který nebyl na střední škole zapsán a přihlásil se pouze ke zkoušce z učiva celé jedné třídy nebo několika tříd, se nazýval externista (Neuhöfer 1931). Od privatistů je potřeba odlišit privátní žáky, kteří nebyli zapsáni na žádné střední škole a vzdělávali se doma, případně se vzdělávali na soukromé škole bez práva veřejnosti.

Průměrný počet žáků na brněnských německých středních školách (veřejní žáci + privatisté)⁵⁷

Tabulka 15 – Počet žáků německých středních škol v Brně

klasické gymnázium	reálné gymnázium	židovské ref. reál. gymnázium	dívčí ref. reál. gymnázium	učitelský ústav s koedukací	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
291	423	169	383	126	421	233	496

11.2 Koedukace

Koedukace byla na středních školách zavedena záhy po vzniku republiky. Lépe by však bylo říci, že byla povolena, neboť nepanovala shoda v tom, že by koedukace byla věcí prospěšnou, natož nezbytnou. V anketě z roku 1919 se čeští i němečtí odborníci shodli na tom, že koedukace je „východisko z nouze“ a souhlasilo s ní pouhých cca 15 % respondentů. (Podlahová 1998). Rezervovaný postoj ke koedukaci vyjadřují i slova ředitele německého reálného gymnázia za období 1918 – 1928: „Koedukace nezpůsobovala ústavu žádné obtíže, které by stály za zmínku.“⁵⁸ A ještě v roce 1930 píše R. Neuhöfer, příznivec ženské rovnoprávnosti: „Vždyť podnes jsme toho svědky, že ani otevřené hlavy nedovedou se zhostiti bludu, že rozdílné vlastnosti duševní i tělesné nejsou s to, aby uzpůsobily práci ženinu tak, aby byla rovnorodá práci mužské.“ (Neuhöfer 1930, s. 31) I Neuhöfer však soudil, že z důvodu nepopíratelné odlišnosti žen a mužů je lepší, aby dívky navštěvovaly dívčí střední školy, organizované ovšem stejně jako chlapecké. (Neuhöfer 1930).

Do r. 1897 mohly dívky studovat na gymnáziu pouze ve výjimečných případech jako privatistky. V r. 1897 byla povolena jejich hospitace při vyučování, čímž se v podstatě dostala koedukace do škol.⁵⁹ Zvláště na Moravě nebyly hospitující dívky žádnou zvláštností. Jejich studium nebylo nijak snadné – dvakrát do roka musely skládat zkoušku ze všech předmětů z celého pololetního učiva. Existovala rovněž opatření pro to, aby hospitující dívky nepřišly do kontaktu s chlapci. O přestávkách měly mít vyhrazenou zvláštní místnost a do třídy vstupovaly až spolu s profesorem. Počet zákyň byl omezen (max. 5 až 10%). (Drahotušská 2007) Redakce časopisu *Mitteilungen* se ještě před zavedením koedukace, v r. 1918, domnívala, že dochází

⁵⁷ Počet privatistů byl malý, pohyboval se kolem pěti žáků. Počet žáků průmyslovky zahrnuje počet žáků vyšší průmyslové školy i mistrovských škol.

⁵⁸ „Die Koedukation zeitigte an der Anstalt keine nennenswerten Schwierigkeiten.“ (Výroční zpráva německého reálného gymnázia 1927/28, s.7)

⁵⁹ V téže roce (1897) byl ženám umožněn vstup na filozofické fakulty jako řádným posluchačkám.

k přílišnému rozmachu studia dívek, který „vzbuzuje obavy“. Ve Vídni hrozí „zaplavení“ zdravotních a učitelských oborů dívkami. (Deutsch 1918, s. 41)

Do tohoto klimatu vstoupil popřevratový výnos, díky kterému mohly dívky nastoupit na střední školy jako řádné žákyně. Zprvu mohly studovat na chlapeckých školách pouze, když v místě nebyla dívčí střední škola nebo když tato byla zaplněna. Opatření se dělo na přání provozovatelů dívčích škol, ale rodiče se proti němu stavěli, proto výnos z r. 1921 toto ustanovení zrušil. Co se týká koedukace na učitelských ústavech, výnos z r. 1919 povoloval pro města, kde je pouze jeden učitelský ústav, přijímání dívek max. do počtu 1/3, pro rok 1924/25 byl tento počet omezen na 1/4. Následovaly další změny, až v r. 1929/30 došlo k definitivnímu řešení: při max. počtu přijímaných chovanců 40 směla být přijata polovina chovanek. Při nedostatku chovanek lze počet doplnit chovanci nebo naopak. Tak se stalo, že ženy zatlačily na učitelských ústavech muže do menšiny. Zajímavé bylo, že na československých ústavech převládaly chovanky, na německých ústavech byla pohlaví v rovnováze (Neuhöfer 1930). Za zmínku stojí, že koedukace na průmyslových školách byla možná již v r. 1910, tedy dříve než koedukace na všeobecně vzdělávacích středních školách! Ministerský výnos z r. 1910 totiž umožnil dívkám studovat na všech státních průmyslových školách za stejných podmínek jako chlapci (Festschrift deutschen Staatsgewerbeschule in Brünn, 1923).

V roce 1930 tvořily dívky celkově asi čtvrtinu všech středoškolských žáků. Z těchto dívek navštěvovala jedna třetina dívčí školy a dvě třetiny školy chlapecké, resp. koedukované. Neuhöfer (1930) uvádí, že ve vyšších třídách dívčích škol, zvláště na německých školách, se stává, že je zde více učitelů než žákyň. Brněnské německé dívčí gymnázium tento trend nepotvrzovalo. Jeho návštěvnost byla dobrá.

Průměrný podíl dívek z celkového počtu žáků na německých středních školách v Brně (včetně privatistek, jejichž počet býval malý) v letech 1918/19 – 1937/38⁶⁰

Tabulka 16 – Podíl dívek z celkového počtu žáků

klasické gymnázium	reálné gymnázium	židovské ref. reál. gymnázium (1920 – 1929)	učitelský ústav s koedukací (od r. 1922)	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
16,7	19,9	30,9	50,8	10,0	8,0	?

⁶⁰ U židovského gymnázia počítám za účelem statistik pouze s dobou do r. 1929/30, protože od tohoto roku už gymnázium nespádalo pod německé školy. Co se týká průmyslové školy - zahrnuji pouze údaje z vyšší průmyslové školy (4letá s maturitou). Nezahrnuji mistrovskou školu a kurzy.

Bezprostředně po povolení koedukace začal počet dívek na německých středních školách v Brně rychle stoupat. Na obou státních koedukovaných gymnáziích („klasické“ a reálné) byl průměrný podíl dívek menší než 20 %. Ještě méně dívek studovalo na technicky a přírodovědně zaměřených reálkách. Na německé průmyslovce zřejmě většinou nestudovaly navzdory brzkému zavedení koedukace žádné dívky, neboť výroční zprávy jejich počet neuvádějí. Až výroční zpráva z roku 1938/39 uvádí z celkového počtu 334 0,3 % dívek, to znamená, že průmyslovku v tomto roce navštěvovala pouze jedna dívka. Zato na učitelském ústavu s koedukací byl poměr dívek a chlapců v průměru 1:1.

Podíl dívek v procentech na německých gymnáziích v Brně:

Tabulka 17 – Podíl dívek na německých gymnáziích 1918 - 1934

	„klasické gymnázium“	reálné gymnázium	židovské gymnázium
1918/19	0,4	1,5	
1919/20	2,1	4,4	
1920/21	6,3	8,9	30,9
1924/25	17,1	22,5	26,9
1927/28	21,1	23,7	21,5
1932/33	29,0	22,5	
1933/34	31,0	23,3	

11.3 Žáci s českým mateřským jazykem

Je nutné předeslat, že podmínkou přijetí na střední školu bylo složení přijímací zkoušky z vyučovacího jazyka. Také při přestupu na školu s jiným vyučovacím jazykem musel žák do konce roku složit zkoušku z vyučovacího jazyka nové školy. Dá se však předpokládat, že pro velké množství žáků s českým mateřským jazykem by zkouška z němčiny nebyla velkým problémem. Stejně tak i mnoho německých žáků bylo bilingvních.

Na německých středních školách v Brně studovalo minimum žáků s mateřským jazykem českým, zhruba jedno procento.

Průměrný podíl žáků s českým mateřským jazykem/české národnosti na německých středních školách v Brně v období 1918/19 – 1937/38

Tabulka 18 – Podíl žáků s mateřským jazykem českým

klasické gym.	reálné gym.	židovské ref. reál. gym. (1920 – 1929)	dívčí ref. reál. gym.	učit. ústav s koedukací (od r. 1922)	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
0,7	0,9	4,3	1,2	0,4	1,6	1,0	1,0

Významný je podíl žáků s češtinou jako mateřským jazykem na židovském reformním reálném gymnáziu. To mohlo být způsobeno tím, že jiná židovská střední škola v době první republiky v českých zemích neexistovala. Navíc lze předpokládat, vzhledem k orientaci židovské menšiny na němčinu, že většina obyvatel židovské národnosti německy mluvila i v případech, kdy němčina nebyla jejich mateřským jazykem. Ještě více než čeština byly na židovském gymnáziu rozšířeny další jazyky: maďarština, jidiš, polština.

Jistě by bylo zajímavé srovnat, kolik žáků s německým mateřským jazykem studovalo na českých školách. I takové případy byly. Naďa Otrubová uvádí ve svých vzpomínkách: „Potom si pamatuji na Frantu Neumanna. Jeho otec byl městským zahradníkem. Franta se hlásil k Čechům a chodil zásadně do českých škol. Většina jeho kamarádů chodila na německé školy, ale on si zvolil českou průmyslovku. Nabízeli mu i studium ve Vídni, které odmítl.“

V době okupace vyvstaly nejasnosti ohledně přijímání českých žáků na německé školy. Sdělení říšského protektora z r. 1940 nechává přijímání českých žáků na německé školy na posouzení ředitelů. Předpokladem však bylo dodržování jistých podmínek (stanovených již dřívějším výnosem). Např. nesměl být narušen německý charakter třídy, počet českých žáků ve třídě nesměl přesáhnout jednu čtvrtinu, rodiče museli mít jednoznačně pozitivní vztah k současným státoprávním poměrům atd.

11.4 Náboženské vyznání žáků

Výroční zprávy škol z období první republiky zachycovaly také náboženské vyznání žáků. S výjimkou židovského reformního reálného gymnázia převažovalo vždy náboženství římsko-katolické. Na druhém místě bylo židovské vyznání a s postupem let přibývalo žáků evangelického vyznání, jejichž podíl činil na většině škol kolem 10 %.⁶¹ Minimum žáků bylo bez vyznání, i když i jejich počet se nepatrně zvyšoval. Průměrný podíl žáků katolického vyznání na německých středních školách v Brně v období 1918/19 – 1937/38

Tabulka 19 – Podíl žáků katolického vyznání

klasické gym.	reálné gym.	židovské ref. reál. gym. (1920 – 1929)	dívčí ref. reál. gym.	učit. ústav s koedukací (od r. 1922)	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
63,3	59,6	0,0	56,5	91,3	81,6	85,7	78,2

⁶¹ Například na německém reálném gymnáziu bylo v r. 1918/19 6 % evangelíků a v r. 1937/38 13 %, tedy více než dvojnásobek.

Průměrný podíl žáků židovského vyznání na německých středních školách v Brně v období 1918/19 – 1937/38

Tabulka 20 – Podíl žáků židovského vyznání

klasické gym.	reálné gym.	židovské ref. reál. gym. (1920 – 1929)	dívčí ref. reál. gym.	učit. ústav s koedukací (od r. 1922)	1. reálka	2. reálka	průmyslovka
22,8	28,8	100,0	31,0	0,4	10,3	6,9	8,1

Je zajímavé, že na německém učitelském ústavu s koedukací (a platí to i pro mužský a ženský učitelský ústav, ještě než byly sjednoceny) studovalo velice málo žáků židovského vyznání. Důvod tohoto jevu mi není jasný. Podmínky přijetí stanovené již v r. 1883 a platné i během první republiky uvádějí: „Veřejné ústavy učitelské přístupny jsou žadatelům, kteříž takoveto průkazy podají, buďtež vyznání náboženského kteréhokolivěk.“ (Neuhöfer 1935, s. 256) Stejně tak neznám důvod většího množství žáků židovského vyznání na gymnáziích oproti reálkám.

V průběhu let 1918 – 1938 ubývalo žáků židovského náboženství ve prospěch žáků katolíků (a evangelíků). Dokumentuje to vývoj na německých koedukovaných gymnáziích:

Podíl žáků židovského vyznání (v procentech)

Tabulka 21 – Podíl žáků žid. vyznání na něm. gymnáziích v Brně 1918 - 1938

	„klasické gymnázium“	reálné gymnázium
1918/19	32,0	42,1
1919/20	33,2	44,6
1922/23	26,8	38,4
1927/28	15,8	29,2
1930/31	17,8	24,0
1933/34	21,2	18,2
1937/38	14,9	13,0

Pro německou průmyslovku jsem měla k dispozici údaje také z roku 1939/40. V tomto roce již na škole nestudovali žádní žáci židovského vyznání. V roce 1939 byla žákům židovského vyznání a národnosti zakázána návštěva německých škol jakéhokoli typu. Výnos ministerstva z roku 1942 zakázal návštěvu německých vyšších (= středních) a českých středních škol v užším slova smyslu a učitelských ústavů i tzv. židovským míšencům 1. stupně. Jejich přijetí na odborné, zemědělské a umělecké školy bylo možné pouze výjimečně na základě povolení ministerstva školství (Věstník min. školství a nár. osvěty 1942). Doklad Helgy Lindtové o vyloučení z gymnázia je v příloze 16.

11.5 Cizí státní příslušníci

Obecně studovalo na německých středních školách více cizích státních příslušníků než na českých, což je vzhledem k vyučovacímu jazyku logické. Ve školním roce 1931/32 studovalo na československých ústavech 529 cizinců, na německých, kterých bylo podstatně méně, 1369 cizinců (Neuhöfer 1931). O přijímání žáků cizí státní příslušnosti na střední školu rozhodovaly zprvu zemské školní rady, pokud však rodiče bydleli trvale za hranicemi, pak podle výnosu z r. 1930 rozhodovalo o jejich přijetí ministerstvo školství. Na učitelských ústavech nestudovali žádní cizinci. Jejich studium by ani nebylo smysluplné, protože na národních školách mohli učit pouze učitelé s československým státním občanstvím (Neuhöfer 1931).

Průměrný počet žáků cizí státní příslušnosti se pohyboval v rozmezí 4 – 8 %. Nápadný je vyšší podíl cizinců na celkovém počtu žáků židovského gymnázia, kde se pohyboval mezi 20 – 30 %. Na ústavu zřejmě studovali žáci židovského vyznání, kteří neměli k dispozici židovskou střední školu ve své vlasti. Naopak na průmyslovce studovalo průměrně méně než 3% cizinců.

11.6 Sociální péče o žáky

Díky podpoře rodičovských sdružení, dobročinných spolků a dalších organizací dostávali někteří žáci ve škole obědy, teplé snídaně, oblečení, boty, knihy, příspěvky na lázně a prázdninové tábory. Často škola řešila, což je dnes neobvyklé, základní životní potřeby žáků (strava, oblečení). Pomáhaly také např. Německý spolek v Brně (Deutscher Verein in Brünn), Rakouský pomáhající spolek v Brně (Österreichischer Hilfsverein in Brünn), Kuratorium pro německý kněžský dorost brněnské diecéze (Kuratorium für den deutschen Priesternachwuchs der Diözese Brünn), Organizace židovských žen, dobročinný spolek Philantropia či tzv. americká komise. Někdy poskytl finance pro chudé žáky i orgány státní správy, např. Zemský výbor pro Moravu a Slezsko.

11.6.1 Spolky na podporu chudých žáků

Některé střední školy měly vlastní spolky na podporu žáků bez prostředků. Např. na 2. německé reálce vznikl v roce 1926 Spolek pro sociální péči a podporu („Unterstützungs- und Fürsorgegemeinde der 2. deutschen Staatsrealschule in Brünn“). Mezi činnosti spolku patřilo poskytování učebnic a školních pomůcek

zdarma či za sníženou cenu, úrazové pojištění, provoz studentského zdravotního spolku, vánoční nadílka, prázdninové pobyty, zajišťování stravy...

Již v r. 1879 byl založen Podpůrný spolek pro žáky německé státní průmyslovky v Brně (Unterstützungsverein für Schüler der deutschen Staatsgewerbeschule in Brünn). Podporoval chudé žáky poskytováním stravy, oblečení, knih, finančních příspěvků apod. Členové spolku se dělili na zakládající (jednorázový příspěvek ve výši min. 100 K), podporující (minimální příspěvek ve výši 10 K) a přispívající (minimální příspěvek ve výši 2 K). Spolek měl kromě toho v bankách renty, dluhopisy, válečnou půjčku.

Podobný spolek měla i německá textilní průmyslovka. Naopak „klasické“ i reálné gymnázium uvádějí, že spolek na podporu žáků na škole neexistuje.

11.6.2 Podpůrné knihovny

Zapůjčování učebnic z tzv. podpůrné knihovny (Unterstützungsbücherei), nazývané někdy Bibliotheca pauperum, bylo běžným typem podpory žáků. Podpůrné knihovny nebyly totožné s žakovskými knihovnami (Schülerbücherei). Žakovské knihovny obsahovaly beletrii a odbornou literaturu, podpůrné knihovny obsahovaly učebnice, zpravidla někým ústavu darované. Bylo zákonem stanoveno, že tyto knihovny mají půjčovat učebnice chudým žákům zdarma (Neuhöfer 1935). Od počátku své existence provozovalo podpůrnou knihovnu Německé reálné gymnázium. V roce 1920 měla tato knihovna k dispozici více než 1 500 učebnic. Služeb knihovny využívalo v tomto roce přes 50 % žáků. Ve školním roce 1932/33 opatřila podpůrná knihovna reálného gymnázia 235 žáků celkem 2 126 knihami a podpůrná knihovna „klasického“ gymnázia v r. 1926/27 166 žáků 1 701 knihou. Podpůrná knihovna židovského gymnázia obsahovala v r. 1928/29 965 svazků.

11.6.3 Ubytování

Jinou formou podpory bylo poskytnutí ubytování. Možnost ubytování ve studentských domovech a penzionátech však byla využívána jen v malé míře.⁶² Většina žáků německých středních škol v Brně byla místních. Přespolní nejčastěji dojížděli; někteří mimobrněňští byli ubytováni u soukromých nájemců (často příbuzní žáků). Přímo v budově německého „klasického“ gymnázia se nacházel

⁶² Byl to obecný jev. Mates aj. (1987, s. 39) píše: „Ubytování vyhledávali žáci v naprosté většině v soukromí, pouze omezený počet se jich dostal do internátů.“

církevní chlapecký seminář nabízející ubytování pro některé žáky školy. Školní rada J. Gajdeczka (pozdější učitel matematiky a fyziky na obou brněnských německých gymnáziích) byl v r. 1910 vedoucím Prvního brněnského studentského penzionátu se sídlem na Kapucínském náměstí. Penzionát byl chlapecký a nabízel ubytování, stravu a stálý dohled instruktora. Ubytování pro dívky poskytoval například penzionát Ženského výrobního spolku na Legionářské ul. (před 1918 Schmerlingova, dnes třída Kapitána Jaroše) s kapacitou cca 100 míst. Ubytovat se zde mohly nejen dívky ze škol provozovaných Ženským výrobním spolkem. Penzionát nabízel „láskyplné vedení a výchovu“⁶³, stravu, a vyučování vaření, hudby, cizích jazyků a tance. Dívky se mohly ubytovat také v ženských klášterech, například u řádu Boromejek. Na Cihlářské ulici se nacházel I. německý studentský domov s kapacitou cca 50 ubytovaných. O něco více byl německými středoškoláky využíván dražší Německý studentský domov Manda v Černých Polích s kapacitou kolem 70 ubytovaných. Mohli zde bydlet jak chlapci, tak dívky. Domov provozovalo obecně prospěšné stavební sdružení „Německý studentský domov“.

Absenci vlastního internátu s levným ubytováním a dobrým stravováním nejsilněji pociťoval Německý učitelský ústav s koedukací. Jednalo se o naléhavou potřebu, která se objevila už v době, kdy existoval samostatný mužský učitelský ústav. Situace chlapců byla horší, protože dívky se mohly ubytovat v penzionátu Ženského výrobního spolku. (Nacházel se ve stejné ulici jako učitelský ústav.) Chovanci a chovanky učitelského ústavu využívali rovněž klášterní penzionáty a Studentský domov brněnského průmyslového spolku. Ceny za ubytování ve studentských domovech a penzionátech se ve 30. letech pohybovaly v rozmezí 300 - 500 Kč měsíčně a postupem let se snižovaly.

Chovanci učitelského ústavu zřejmě využívali ubytování ve studentských domovech ve větší míře než žáci gymnázií, kteří dávali přednost podnájmu u soukromých osob. K potvrzení této hypotézy a zjištění důvodů by byla potřeba podrobnější analýza. Stejně tak by bylo zajímavé sledovat, zda v německých studentských domovech bydleli i čeští žáci/chovanci.

⁶³ „Liebevolle Leitung und Erziehung“ (Schematismus 1910, s. 4).

11.6.4 Stravování

Levné stravování mohli žáci středních škol získat v akademické menze (mensa academica). Šlo pravděpodobně o menzu Německé techniky na Údolní ulici. Zajišťovala obědy i večeře pro některé žáky německých gymnázií i německého učitelského ústavu. Tato možnost byla často využívána. Chovanci učitelského ústavu, kteří nebydleli u rodičů, se stravovali nejčastěji v tzv. „kosthäuser“. K. Dierlová uvádí ve svých vzpomínkách, že „Kosthaus“ znamenal byt se stravou. (Osoba, která poskytovala podnájem, zajišťovala žákům i stravování (Dierlová 1977)).⁶⁴ Další možností byla YMCA a učňovský domov (Lehrlingsheim). Několik žáků a žákyň židovského gymnázia se mohlo zdarma stravovat díky Spolku pro bezplatné stravování židovských dětí a spolku „Mensa academica judaica ritualis“. Také Spolky na podporu chudých žáků (Schülerunterstützungsvereine) zajišťovaly v rámci své činnosti jídlo zdarma. Nemuselo to vždy být každodenní stravování, často se jednalo o jedno jídlo týdně. O stravu žáků pečovala i rodičovská sdružení (rodičovské rady). Typicky ve formě podávání teplých snídaní v zimním období. Podvyživené žáky vysílala na ozdravné pobyty na venkov.

Rodičovská sdružení a dobročinné spolky pečovaly také o ošacení vybraných potřebných žáků. K Vánocům či Chanuce se rozdávaly látky na obleky, šaty a kabáty, hotové oblečení nebo peníze na ně.

11.6.5 Zdravotní stav

Instituce školních lékařů nebyla ještě v r. 1935 zavedena, v ojedinělých případech však bylo povoleno konání zdravotních prohlídek. Kromě nich absolvovali žáci i zákonná očkování. V případech epidemií (nejčastěji chřipkových) se školy zavíraly. Kromě této základní péče však měli někteří žáci možnost získat péči navíc, a to zejména díky rodičovským sdružením a Studentskému nemocenskému spolku.

Rodičovská sdružení organizovala a financovala letní (ozdravné) pobyty a tábory na venkově i ve městě Brně (např. ozdravovna na hřišti židovského sportovního spolku Makkabi v Brně-Pisárkách). Kromě toho rodičovská sdružení přispívala i na činnost Studentského nemocenského spolku.

⁶⁴ V jižním Německu a Švýcarsku se výraz „Kosthäuser“ používal pro domy, kde se stravovaly děti ze vzdálených vesnic, pracující v továrně.

Německý studentský nemocenský spolek (Deutscher Studenten-Krankenverein in Brünn) vznikl v r. 1904 pod záštitou místodržícího hraběte Karla Zierotina. V době první republiky jej využívali chudí žáci prakticky všech německých středních škol v širším slova smyslu, ale ne ve velké míře. Jednalo se většinou o méně než 30 žáků ročně. Členové spolku platili finanční příspěvek a členstvím si zajišťovali lékařskou péči a příspěvek na léčebné náklady. Jednalo se o lékařskou a zubařskou péči, poukazy na brýle, lázeňské pobyty. Tyto úkony spolek hradil buď zcela, nebo z poloviny. Čas od času se spolek ocitl ve finanční tísní a musel čerpat finance od soukromých dárců a ze sbírek.

12 Závěr

V letech 1918 – 1945 se na území města Brna nacházelo přibližně dvanáct německých středních škol. Ve sledovaném období došlo jak ke sloučení a zániku škol, tak i ke vzniku nových. Postupně byly zrušeny dvě reálky, dva učitelské ústavy byly sloučeny v jeden, zanikla také soukromá obchodní škola W. Rupricha. Naopak nově vzniklo gymnázium židovského spolku, ze seznamu německých škol však vzhledem ke změně vyučovacího jazyka opět vypadlo. To, že byl zrušen právě učitelský ústav a dvě reálky, odpovídalo celorepublikovému trendu úbytku právě těchto dvou typů německých škol. Důvodem zrušení brněnských škol byl klesající počet žáků, přesto se tento akt (zejména zrušení ženského učitelského ústavu) neobešel bez diskuzí.

Do jisté míry těžily ze zániku německých škol v Brně české střední školy. V případě sloučení německých učitelských ústavů a zániku 2. německé reálky získaly přebytečné pomůcky. Také získaly některé původně německé budovy: penzionát německého Ženského výrobního spolku, budovu 2. německé reálky na Mendlově náměstí, budovu německého ústavu pro vzdělání učitelek Na rejdišti.

Brněnské německé střední školy se v letech 1918 – 1945 těšily podpoře města Brna, díky které měly vesměs vyhovující školní budovy. Bližší pohled na fungování německých středních škol v Brně v letech 1918 – 1945 ukázal, že německé střední školství v Brně nejen že mělo (tak jako v celé republice) oddělené řízení i kontrolu (úřady, inspektoři), ale ani jinak se s českým školstvím v Brně nepropojovalo.

Potvrdila se tak hypotéza, která vznikla na základě faktu, že německá a česká kultura v Brně existovaly odděleně. Naopak docházelo k propojení německých středních škol vzájemně prostřednictvím jednotlivých profesorů „přidělených do služby“, společnou výukou některých předmětů, hromadným pořádáním sportovních závodů a skrze společným využíváním prostor zejména pro výuku tělocviku. V praxi měli tedy žáci různých německých středních škol v Brně příležitost se vzájemně setkávat a rovněž potkávat stejné učitele. Významná byla spolupráce středních škol s oblíbenou Německou lidovou vysokou školou („Deutsche Volkshochschule“) vedenou výraznou osobností Hugo Iltise. Zvlášť silné bylo spojení německého reálného gymnázia s gymnáziem židovského spolku.

Na německých středních školách v Brně nestudovali v období první republiky téměř žádní žáci s češtinou jako mateřským jazykem. Na učitelském ústavu nestudovali prakticky žádní žáci židovského vyznání, ač legislativa výslovně povoluje studium žáků všech vyznání na učitelských ústavech. Někdy i přes polovinu žáků osvobodily brněnské německé střední školy od placení školného. Tento počet ještě stoupl po roce 1922, kdy byla jako školné zavedena jednotná částka. O své žáky školy pečovaly i po stránce sociální, a to často i v oblastech týkajících se základních životních potřeb (jídlo, šaty). Nepostradatelná byla pro školy finanční pomoc rodičovských sdružení. Přispívat na chod školy byla, zdá se, otázka prestiže rodičů. Taková sociální péče, kdy škola například koupí žákovi kabát, je dnes neobvyklá. Také představa „dam z rodičovského sdružení“, které rozdávají žákům na chodbě teplou snídani, působí v dnešní době zvláště.

Učební plány německých škol obecně se od plánů českých škol až na výuku druhého zemského jazyka nelišily. Němečtí středoškolské učitelé více hájili výuku klasických jazyků, neboť zastávali přesvědčení o důležitosti antické kultury pro kulturu německou.

Současně se během zkoumání německého středního školství v Brně objevilo mnoho otázek, které zůstaly nezodpovězeny a mohly by být předmětem dalšího výzkumu. Jsou to například následující otázky: Kolik žen učilo na německých středních školách v Brně? Proč na učitelském ústavu nestudovali žádní žáci židovského vyznání? Bydleli chovanci učitelského ústavu skutečně častěji ve studentských domovech než žáci ostatních středních škol, jak napovídá zběžný pohled do výročních zpráv? Pokud ano, bylo důvodem jejich sociální postavení (učitelské ústavy jako „lidová škola“)? Nasnadě je potom zejména celá skupina otázek týkajících se srovnání německých středních škol v Brně s českými, zejména srovnání všech v této práci sledovaných aspektů (počet jednotlivých typů škol a jejich vývoj, počet žáků osvobozených od školného, náboženské vyznání žáků, koedukace, klasifikace, pozice rodičovských sdružení, mateřský jazyk žáků atd.). Kromě toho například: Co by ukázalo srovnání průměrného věku učitelů na českých středních školách s věkem na německých středních školách? Jaké existovaly v Brně české a německé studentské domovy? Bydleli v nich výlučně žáci té které národnosti? apod.

Autorka během práce pro sebe především objevila oblast, která jako by v literatuře (týkající se jak dějin Brna, tak dějin školství) doposud neexistovala. Cíl práce stanovený v úvodu tak byl splněn až na jeden bod, a to pohled na brněnské německé střední školství v době druhé světové války. Prameny z této doby se autorce nepodařilo získat v takovém rozsahu, jak by si přála. I toto by byl tedy jeden z možných úkolů pro další zkoumání.

13 Resumé

Práce uvádí přehled německého středního školství v Brně v průběhu let 1918 – 1945. Mezi střední školy pro účel této práce spadají také učitelské ústavy a průmyslové a obchodní školy. Cílem je podat konkrétní obraz německého středního školství v Brně v uvedeném období v kontextu celkové školské legislativy. Samotné analýze brněnských škol předchází stručný úvod do středoškolského systému ČSR a problematiky německého středního školství v ČSR. Práce posuzuje brněnské školy z různých hledisek (počet žáků, podíl dívek na celkovém počtu žáků, vyznání a mateřský jazyk žáků, otázka financí a školného, klasifikace...) a pokouší se nastínit jejich historii a vzájemné vztahy. Výchozím materiálem jsou zejména německy psané prameny (výroční zprávy, jubilejní památníky, hlavní a třídní katalogy, kroniky) a dobová literatura týkající se středního školství (převážně od R. Neuhöfera). Text může sloužit jako podklad pro další srovnávací práce (s českými středními školami v Brně, s německými středními školami v Praze apod.)

Summary

The paper gives an account of the German secondary education in Brno during the years 1918-1945. The secondary education, within this paper, comprises training schools for teachers and technical and business schools as well. The purpose of the paper is to give a complete overview of the German secondary education in Brno during the given period of time, in the general context of education legislation. The analysis of the schools in Brno is preceded by a brief introduction to the system of secondary education in the Czechoslovak Republic and to the question of German secondary education in the Czechoslovak Republic. The paper examines the schools in Brno from diverse points of view (number of students, their religion and mother tongue, the percentage of female students, school financing and school fees, marking, ...) and aims to describe the history of the schools and the relations among them. The source materials are primarily composed of documents written in German (school annual reports, anniversary memory books, principal and class registers, chronicles) and literature on secondary education of that period (predominantly by R. Neuhöfer). The work may serve as a basis for comparative works (to be compared with the Czech secondary schools in Brno, German secondary schools in Prague, etc.).

Svoluji k zapůjčení diplomové práce ke studijním účelům. Prosím, aby byla vedena evidence vypůjčovatelů.

V Praze dne 18.7. 2008

14 Použité zdroje

14.1 Tištěné dokumenty

1. ALTRICHTER, A. *Lehrbuch der Geschichte für die unteren Klassen der Mittelschulen: Geschichte des Tschechoslovakischen Staates*. 1. Teil. Brünn: Rohrer, 1925. 92 s.
2. *Bericht über das Schuljahr und Stundenplan des Winterhalbjahres*. Brünn: Deutsche Volkshochschule, 1926.
3. *Brünner Frauenerwerbverein: Öffentliche deutsche Handelsschule für Knaben und Mädchen in Brünn: Jahresbericht 1930/31*. Brünn: Frauenerwerbverein: 1931.
4. BLACHA, V. - VÁVROVÁ, V. *Rozbor vývoje středního všeobecně vzdělávacího školství v letech 1918-1972*. Praha: Ústav školských informací, 1973.
5. *Das deutsche gewerbliche Unterrichtswesen*. Herausgeber P. Fürstenau. Reichenberg: Verein der deutschen Lehrer und Lehrerinnen an gewerblichen Staatslehranstalten, 1912 – 1938.
6. DEUTSCH, P. Vom wahren und vom falschen Wohlwollen. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der tschechoslowakischen Republik*. Jahrgang 17 (1. Juni 1918) Reichenberg: Preissler, 1918. s. 38 – 41
7. Die Besetzung von Lehrstellen an deutschen Mittelschulen mit nichtdeutschen Lehrkräften. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der tschechoslowakischen Republik*. Jahrgang 9 (15. Juli 1910). Reichenberg: Preissler, 1910.
8. DITTRICH, C. F. Geschichte des Gymnasiums. In *Geschichte des deutschen Staats-Ober-Gymnasiums in Brünn, von der Gründung desselben im Jahre 1578 bis zum Jahre 1878: Festschrift zur Jubel-Feier seines 300jährigen Bestandes*. Brünn: Deutsches Staats-Obergymnasiums, 1878.
9. DRACHMANN, E. *K otázkám židovského školství*. Brno: Židovská škola, [192-?].
10. DŘÍMAL, J. - PEŠA, V. et al. *Dějiny města Brna*. 2. díl. Brno: Blok, 1973.

11. *Festschrift zur Erinnerung an den 50jährigen Bestand der deutschen Staatsgewerbeschule in Brünn*. Brünn: Deutsche Staatsgewerbeschule, 1923.
12. *Festschrift zur Erinnerung an die Feier des 50jährigen Bestandes der Landes- (vormals Kommunal-) Oberrealschule in Brünn 1857 – 1907*. Brünn: Schülerlade der Landesoberrealschule, 1907.
13. ILTIS, H. *Die Geschichte der Volkshochschule*. Gablonz u. N.: Böhmer, [1925?]. Zvláštní výtisk z časopisu „Buch und Volk“.
14. ILTIS, H. *Die Volkshochschule Brünn: Gründung-Aufbau-Ausgestaltung*. Brünn: Volkshochschule Brünn, 1924.
15. *Jahrbuch der Mittel-, Fach-, Gewerbe- und Handelsschulen mit deutscher Unterrichtssprache in der Čechoslovakischen Republik*. 4. Jahrgang 1923/24. Reichenberg: Reichsverband deutscher Mittelschullehrer, 1924.
16. *Jahrbuch des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der Tschechoslowakischen Republik*. Hrsg. von Rudolf Heinz. 6. Jahrgang 1932/33. Leitmeritz: Heinz, 1933.
17. *Jahrbuch des Reichsverbandes Deutscher Mittelschullehrer in der Tschechoslowakischen Republik*. Leitmeritz: Druck und Verlagsanstalt, 1928.
18. KASPER, T. *Německé reformně pedagogické hnutí (hnutí mládeže a školská reforma) v Československu v letech 1918 – 1933*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra pedagogiky, 2005. Vedoucí disertační práce Doc. PhDr. R. Váňová, CSc.
19. KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Češi, Němci, Židé v národnostním Československu: pohledy na školství a vědu*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2006. ISBN: 80-7372-134-1.
20. KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2006a. ISBN: 80-7372-143-0.
21. KATSCHINKA, O. *Das Lehrerrecht in Mähren: ein Taschenhandbuch für den Lehrer*. Übersetzungen von A. Jelinek. 3. Auflage. Brünn: Deutschmährischer Lehrerbund, 1919.
22. KATSCHINKA, O. *Sammlung der Gesetze und Verordnungen, betreffend das Schulwesen und die Rechtsverhältnisse der Lehrer in der Tschechoslowakischen Republik*. Unter Mitwirkung von A. Jelinek. Band 2. Brünn: Deutscher Lehrerbund, 1924.
23. KATSCHINKA, O. *Schule und Lehrer in Mähren: eine Sammlung der das Schulwesen betreffenden Gesetze, Verordnungen und Erlässe*. Unter

- Mitwirkung von A. Jelinek. 6. Auflage. Brünn: Teutschmährischer Lehrerbund, 1922.
24. KLENOVSKÝ, J. *Brno židovské: historie a památky židovského osídlení města Brna*. Brno: ERA, 2002.
 25. *Lehrpläne für die deutschen Mittelschulen der Čechoslovakischen Republik*. Zusammengestellt von A. Rebhann und V. Hevler. Prag: Staatliche Verlagsanstalt, 1929.
 26. LIEBEN, E. Zum Lateinunterricht am Gymnasium und Realgymnasium *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen* Jahrgang 17 (15. September 1918). Reichenberg: Preissler, 1918. s. 108 – 110
 27. MATES, P., PRŮCHA, P., SVATOŇ, J. *Vývoj, organizace a řízení středního odborného školství v Československu*. Praha: Ústav školských informací, 1987.
 28. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der tschechoslowakischen Republik*. Jahrgang 9 (15. April 1910). Reichenberg: Preissler, 1910.
 29. MYTTEIS, V. Zur Note „kaum genügend“. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*. Jahrgang 17 (1. Juni 1918) Reichenberg: Preissler, 1918. s. 48-50
 30. NEUHÖFER, R. *Deset úvah o středním školství*. Praha: Česká grafická unie, 1930.
 31. NEUHÖFER, R. *Střední školství v Československu*. Praha: [s.n.], 1931.
 32. NEUHÖFER, R. *Střední školství. Soustavný svod předpisů platných pro střední školy a učitelské ústavy*. Praha: Státní nakladatelství, 1935.
 33. NEUHÖFER, R. *Učebná povinnost středoškolských profesorů*. Praha: Česká grafická unie, 1931a.
 34. OBERSCHALL, A. *Das deutsche und tschechische Schulwesen in der Tschechoslowakischen Republik*. Prag: Verlag der Deutschpolitischen Arbeitsstelle, 1922.
 35. PODLAHOVÁ, L. *Německé školy a učitelé na Moravě v kontextu československého školství*. Olomouc: Univerzita Palackého. Pedagogická fakulta. Katedra pedagogiky s celoškolskou působností, 1998. Habilitační práce.
 36. PREISLER, G. Neue Aufgaben. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in*

der tschechoslowakischen Republik. Jahrgang 28 Reichenberg: Preissler, 1929. s. 131 – 133

37. REBHANN, A. – GERSTER, J. *Lehrbuch der Geschichte für die unteren Klassen der deutschen Mittelschulen in der Čechoslovakischen Republik: Geschichte des Čechoslovakischen Staates.* 1. Teil. Reichenberg: Stiebel, 1923. 105 s.
38. REBHANN, A. - HEVLER, V. *Lehrpläne für die deutschen Mittelschulen der Čechoslovakischen Republik.* Praha: Státní nakladatelství, 1929.
39. s. 141 – 145.
40. *Schematismus des deutschen Schulwesens in Mähren und Schlesien.* Brünn: Deutscher Volksschulverband in Mähren, 1929.
41. *Schematismus des deutschen Schulwesens in Mähren.* Zusammengestellt von A. Türk. Brünn: Deutsch-mährischer Lehrerbund, 1910.
42. STURM, J. Grundsätzliche Bemerkungen zum Lateinunterricht an Gymnasien, Realgymnasien und Mädchenreformrealgymnasien. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen.* Jahrgang 31 (15. února 1932). Reichenberg: Preissler, 1932. s. 32-33
43. TOISCHER, W. Unser Schulwesen nach dem Kriege. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der tschechoslowakischen Republik.* Jahrgang 17, (1. Juni 1918). Reichenberg: Preissler, 1918. s. 33 – 36
44. *Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů.* K vydání upravil R. Neuhöfer. Praha: Státní nakladatelství, 1934.
45. VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K.; VALENTA, J.: *Výchova a vzdělání v českých dějinách: problematika vzdělávacích institucí a školských reform.* IV. díl, I. svazek. Praha: Univerzita Karlova, 1992. ISBN: 80-7066-607-2.
46. VESELÁ, Z. *Česká střední škola od národního obrození do druhé světové války.* Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1972.
47. *Věstník ministerstva školství.* Roč. I. Praha: Ministerstvo školství, 1919.
48. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty.* Roč. XVIII. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1936.
49. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty.* Roč. XIX. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1937.
50. *Věstník ministerstva školství a národní osvěty.* Roč. XXII. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1940.

51. *Věstník ministerstva školství*. Roč. XXIV. Praha: Ministerstvo školství, 1942.
52. *Věstník ministerstva školství*. Roč. I. Praha: Ministerstvo školství, 1943.
53. *Věstník ministerstva školství*. Roč. II. Praha: Ministerstvo školství, 1944.
54. VONDRUŠKA, M. *Průvodce průmyslovými a odbornými školami v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1936.
55. VYŇUCHAL, L. *Výroční zprávy : soupis českých a slovenských výročních zpráv, sborníků i almanachů škol všech stupňů a typů, studentských, učitelských a vzdělávacích spolků ve sbírce oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2007.
56. WENDE, J. Zur Schulreform. Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen: Zeitschrift des Reichsverbandes deutscher Mittelschullehrer in der tschechoslowakischen Republik. Jahrgang 17 (15. Februar 1918). Reichenberg: Preissler, 1918. s. 1-7

14.2 Elektronické zdroje

57. BONK, D. *Historie – anno dazumal bis heute*. [online] 2007-07-08. <http://www.schlagball.com/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=27> [cit. 2008-07-14].
58. DIERLOVÁ, K. *Vzpomínka na učitelský ústav v Českých Budějovicích*. [online] <http://www.kohoutikriz.org/data/w_dierl.php> [cit. 2008-07-14].
59. DRAHOTUŠSKÁ, Z. *Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století*. [online]. Pardubice: Univerzita Pardubice. Fakulta humanitních studií, 2007. <<http://feminismus.cz/download/drahotusska.rtf>> [cit. 2008-07-14].
60. *Encyklopedie dějin města Brna: brněnské ulice*. [online] <<http://www.encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=ulice>> [cit. 2008-07-14].
61. GROSSMANN, D. *Obraz brněnské židovské komunity v její spolkové činnosti (náboženství, sionismus, asimilace)*. [online] Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Katedra historie, 2002. Vedoucí diplomové práce
PhDr. Libor Vykoupil.
<http://jab.wz.cz/brnospolky/spolky_brno_text_grafy.pdf> [cit. 2008-07-14].
62. *Hugo Iltis*. [online] <<http://ldn-knigi.lib.ru/JUDAICA/HugIltis.htm>> [cit. 2008-07-14].
63. *Interpelace dra E. Schollicha a druhů ministrovi školství a národní osvěty o neslýchaných poměrech na moravských středních školách*. [online] Společná

- česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. 1923.
<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T4317_01.htm> [cit. 2008-07-14].
64. LEMBERG, H. Haben wir wieder eine „Tschechei“? oder Wie soll das Kind denn heißen? *Bohemia*. [online] Nummer 34, Heft 1. München: Collegium Carolinum, 1993. <<http://www.collegium-carolinum.de/doku/texte/lemberg-93.pdf>> [cit. 2008-07-14].
65. LUCKMANN, D. Hütte Donawitz (Steiermark) - Innerbetrieblicher Bahnverkehr 1974: allgemeine Vorbemerkungen. *Publikationen zu wissenschaftlichen Filmen*. [online] Serie 10, Nummer 15. Göttingen: Institut für den wissenschaftlichen Film, 1990. <<http://mkat.iwf.de/iwf/res/mkat/others/bp/04000024920110000000.pdf>> [cit. 2008-07-14]. ISSN 0073-8433.
66. MAREČEK, Z. *Vorurteile noch weit verbreitet*. [online] 2004-08-31. <<http://archiv.tagesspiegel.de/archiv/31.08.2004/1330423.pnn>> [cit. 2008-07-14].
67. PAŘÍK, A. *Před 105 lety se narodil malíř Otto Ungar*. [online] 2006-11-26. <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/salom/_zprava/296754> [cit. 2008-07-14].
68. PAŘÍK, A. *Příběh rodiny Kolbenů*. [online] 2007. <http://www.artservis.info/archiv/brezen/pages/vystavy_brezen_zm.htm> [cit. 2008-07-14].
69. SPIELMANN, P. Několik poznámek k tradici vztahů mezi německo-židovsko-českou kulturou v brněnském domově Georga Placzeka. [online] In *Tradice německo-židovské a české kultury v Brně*. 2005-09-22. s. 7 – 16. <http://dumbell.physics.muni.cz/placzek/papers/city_hall.pdf> [cit. 2008-07-14].
70. ŠÍŠMA, P. *Německá technika v Brně*. [online] <<http://www.math.muni.cz/~sisma/dthb/>> [cit. 2008-07-14].
71. ŠPUNAR, J. *Sportovní židovské kluby v novodobých dějinách*. [online] Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sportovních studií. Katedra sportovní edukace, 2007. Vedoucí bakalářské práce PaedDr. Jan Ondráček, Ph.D. <http://is.muni.cz/th/142645/fsps_b/Bakalarska_prace_Spunar.doc?lang=en>
72. ŠVANDA, M. - VRÁNA, F. Budovy na třídě Kpt. Jaroše 7. In *Úřad pro ochranu hospodářské soutěže v novém* [online]. Brno: Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, 2007. s. 7 – 10. <http://www.compet.cz/fileadmin/user_upload/Publikace/UOHS_budova.pdf> [cit. 2008-07-14].

73. *Založení gymnázia a Anton Schlosser - tvůrce Děčínského typu střední školy.* [online] <<http://www.gymnaziumdc.cz/?page=cs/info/history/3>> [cit. 2008-07-14].
74. ZAPLETAL, Tomáš. *Cesta k českému velkoměstu: srovnávací studie o brněnském převratu r. 1918.* [online]. Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav, 2008. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Libor Vykoupil. <http://is.muni.cz/th/20558/ff_b/konecny_tvar-diplomka.doc> [cit. 2008-07-14].
75. *Životní osudy některých obětí. O litomyšlské rodině Sgallových.* [online]. Projekt vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. c2004. <http://www.zmizeli-sousedce.cz/pracestudentu/weby/litomysl/cz/ele_par.htm> [cit. 2008-07-14].f

14.3 Prameny

14.3.1 Výroční zprávy

(*Muzeum Komenského v Přerově*. Oddělení dějin školství. Sbírká výročních zpráv škol všech stupňů, vzdělávacích a podpůrných spolků. Soupis fondů sbírky je dostupný na <<http://www.prerovmuzeum.cz/muzeum/om4-2.php>>):

76. *Bericht über die Schuljahre 1914/15 – 1919/20. Deutsche Staatsgewerbeschule in Brünn.*
77. *Jahresbericht der 2. deutschen Staatsrealschule und der deutschen Landes-Oberrealschule in Brünn 1922/23.*
78. *Jahresbericht der Deutschen Staats-Lehrerbildungsanstalt mit Koëduktion in Brünn über die Schuljahre 1922/23 bis 1925/26.*
79. *Jahresbericht der K. k. Staats-Gewerbeschule zu Brünn.* Brünn: K. k. Staatsgewerbeschule, 1876.
80. *Jahresbericht der Schulen des Frauenerwerbvereines in Brünn.* 1927.
81. *Jahresbericht der Zweiten (Deutschen) Staatsgewerbeschule in Brünn.* Brünn: Zweite (Deutsche) Staatsgewerbeschule, 1939.
82. *Jahresberichte der 2. deutschen Staatsrealschule in Brünn 1916/17, 1918/19, 1919/20, 1920/21, 1933/34.*
83. *Jahresberichte der Deutschen Landes-Oberrealschule in Brünn 1921/22, 1924/25, 1925/26.*
84. *Jahresberichte der Deutschen Staats-Lehrerbildungsanstalt mit Koëduktion in Brünn 1927/28, 1928/29, 1930/31 – 1934/35, 1936/37, 1937/38.*

85. *Jahresberichte der I. deutschen Staatsrealschule in Brünn* 1918/19 – 1922/23, 1924/25, 1927/28, 1930/31, 1932/33, 1935/36 – 1937/38.
86. *Jahresberichte des Deutschen Staatsgymnasiums in Brünn* 1918/19 – 1928/29, 1930/31, 1932/33, 1933/34, 1937/38.
87. *Jahresberichte des Deutschen Staatsrealgymnasiums in Brünn* 1918/19 – 1937/38.
88. *Jahresberichte des jüdischen Vereins-Reform-Realgymnasiums* 1920/21, 1921/22, 1925/26 – 1929/30.
89. *Jahresberichte des Städtischen deutschen Mädchen-Reformrealgymnasiums in Brünn* 1920/21, 1926/27, 1927/28, 1932/33 – 1937/38.

Dopisy

(Archiv města Brna. Fond N – Německé školy. Inv. číslo 7747 – 7755):

Dopisy zemské školní rady ředitelstvím německých vyšších (= středních) škol a učitelských ústavů na Moravě

90. *Ankauf von Büchern für die Lehrbüchereien an deutschen und tschechischen Höheren Schulen und Lehrerbildungsanstalten.* 1941.
91. *Einführung neuer Lehrbücher an den deutschen höheren Schulen des Protektorates Böhmen und Mähren.* 1940 .
92. *Klassenbücher und Aufgabenfreie Nachmittage.* 1940.

Dopisy zemské školní rady ředitelstvím německých vyšších (= středních) škol na Moravě:

93. *Aufnahme tschechisch sprechender Kinder in deutsche Schulen.* 1940.
94. *Aufnahme von tschechischen Schülern in deutsche Schulen.* 1940.
95. *Behandlung jüdischen Schrifttums und jüdischer Kunst im Unterricht.* 1940.
96. *Deutsche Schulen. Aufnahme jüdischer Schüler.* 1939.
97. *Gebrauch der sogenannten deutschen Schrift.* 1941.
98. *Schülerhöchstzahl in den Klassen der deutschen höheren Schulen des Protektorates Böhmen und Mähren.* 1941.
99. *Opis dopisu zemské školní rady v Praze profesoru Alfredu Grimmovi z r. 1937.*

Ostatní prameny

100. *Katalogy o maturitních zkouškách na Německém státním reálném gymnáziu v Brně z let 1878 – 1943. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 7606 – 7663.*
101. *Kronika Německého státního reálného gymnázia v Brně 1927/28 – 1938/39. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 7670 – 7671.*
102. *Kronika Německého ústavu pro vzdělání učitelek 1914/15 – 1921/22. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 9649 - 9748.*
103. *Protokoly o dodatečných a opakovacích zkouškách na Německém státním reálném gymnáziu v Brně. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 7672 – 7739.*
104. *Školní katalogy vyšší průmyslové školy Německé státní průmyslové školy v Brně. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 9852 – 9936.*
105. *Vormerkungen für den Jahresbericht 1943/44 1944/45. Deutsche Textilgewerbeschule in Brünn. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 8744 – 9082.*
106. *Vysvědčení žáků Vyšší německé školy pro chlapce. Archiv města Brna. Fond N – německé školy. Inv. číslo 7747 – 7755.*

15 Přílohy

Příloha 1- Typy škol podle ročenky Říšského spolku

- gymnázium
- reálné gymnázium
- reformní reálné gymnázium
- vyšší reálné gymnázium
- dívčí reformní reálné gymnázium
- reálka
- zemská vyšší reálka
- zemská nižší reálka
- učitelský ústav mužský
- učitelský ústav ženský
- obchodní akademie
- obchodní škola
- průmyslová škola
- textilní učiliště
- technické učiliště
- odborná škola
- hornická škola
- odborný kurz
- rodinná škola
- lesnické učiliště
- vyšší zemská zemědělská škola
- zemědělská škola
- škola péče o domácnost

Příloha 2 - Oznámení o úmrtí učitele Německé textilní průmyslovky v Brně

Obrázek 1 – Úmrtní oznámení

Příloha 3 - Stipendia německého ústavu pro vzdělání učitelek v r. 1928/29

Tabulka 22 - Stipendia německého ústavu pro vzdělání učitelek

Typ a pojmenování	Zvláštní podmínky	Výše základního kapitálu	Způsob uložení	Správce	O rozdělení rozhoduje	Počet příjemců	Ročně částka (Kč)
Jubilejní nadace bývalého Německého ústavu pro vzdělání učitelek	podpora chovank	2 000 Kč	4% stříbrné renty rakouská korunová renta	ředitelství	učitelský sbor	1	80
Nadace Dr. Heinricha Sonnecka bývalého Německého ústavu pro vzdělání učitelek	podpora chovank	1 000 Kč 3 000 Kč	4% rakouská korunová renta 6% moučná půjčka	ředitelství	učitelský sbor	1	220
Stipendijní nadace Haupt-Buchenrode bývalého Německého učitelského ústavu	podpora chovanců	6 200 Kč 375 Kč 271,69 Kč	státní dluhopis 4½% státní půjčka vklad u I. Moravské spořitelny	politický zemský úřad města Brna	učitelský sbor	1	277,20
Nadace Johanna Patka a P. Johanna Chmelička	podpora chovanců německého a českého učitelského ústavu	3 500 Kč 1 300 Kč	4% papírová renta 4% rakouská korunová renta	politický zemský úřad města Brna	učitelský sbor	1	96

Příloha 4 - Stipendia „klasického“ gymnázia v r. 1923/24

Tabulka 23 - Stipendia „klasického“ gymnázia

Typ a pojmenování	Zvláštní podmínky	Výše základního kapitálu	Způsob uložení	Správce	O rozdělení rozhoduje	Počet příjemců	Ročně částka (Kč)
Nadace pro maturanty	Pro jednoho maturanta z posledního ročníku	4 000	předválečné renty	ředitel	učitelský sbor	1	160
Stipendium Fanny Brüchové	pro židovské žáky	5 150	předválečné dluhopisy a československá státní půjčka	ředitel	politická zemská správa	1	210
Stipendium Georga Fröhlicha	pro nemocné žáky	2 100	předválečné renty	ředitel	učitelský sbor	1	84
Nadace v upomínku na Dr. Gustava a Jellu Haasovy	pro zvláště schopné osiřelé žáky	7 500	československá státní půjčka	ředitel	dárce	1	330
Stipendium Stephana Haupta von Buchenrode - nadace	pro žáky nižšího gymnázia	6 300	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel	politická zemská správa	2	120
Stipendium Josefa Kalupy - nadace	-	12 500	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel	představený politické zemské správy	3	160
Nadace Mosese a Rebekky Kornitzerových	pro moravské židovské žáky	3 000	československá státní půjčka	ředitel	učitelský sbor	1	150
Stipendium otce Jakoba Steinera - nadace	pro katolické žáky	5 150	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel	primátor města Brna	1	201,60
Stipendium Franze Steininger - nadace	pro žáky z Brna	44 400	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel	učitelský sbor	2	800
Stipendium Theobalda Suchanka - nadace	pro německé žáky vyššího gymnázia, katolického náboženství a moravské národnosti	4 000	předválečné renty	ředitel	učitelský sbor	1	160
Stipendium Dr. Leopolda Teindla - nadace	pro německé žáky vyššího gymnázia, katolického náboženství a moravské národnosti	23 650	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel	politická zemská správa	4	210
Stipendium Alberta Weisse - nadace	pro katolické žáky	13 500	předválečné renty a československá státní půjčka	ředitel a profesor katolického náboženství	učitelský sbor	2	100

Příloha 5 - Stipendia reálného gymnázia v r. 1932/33

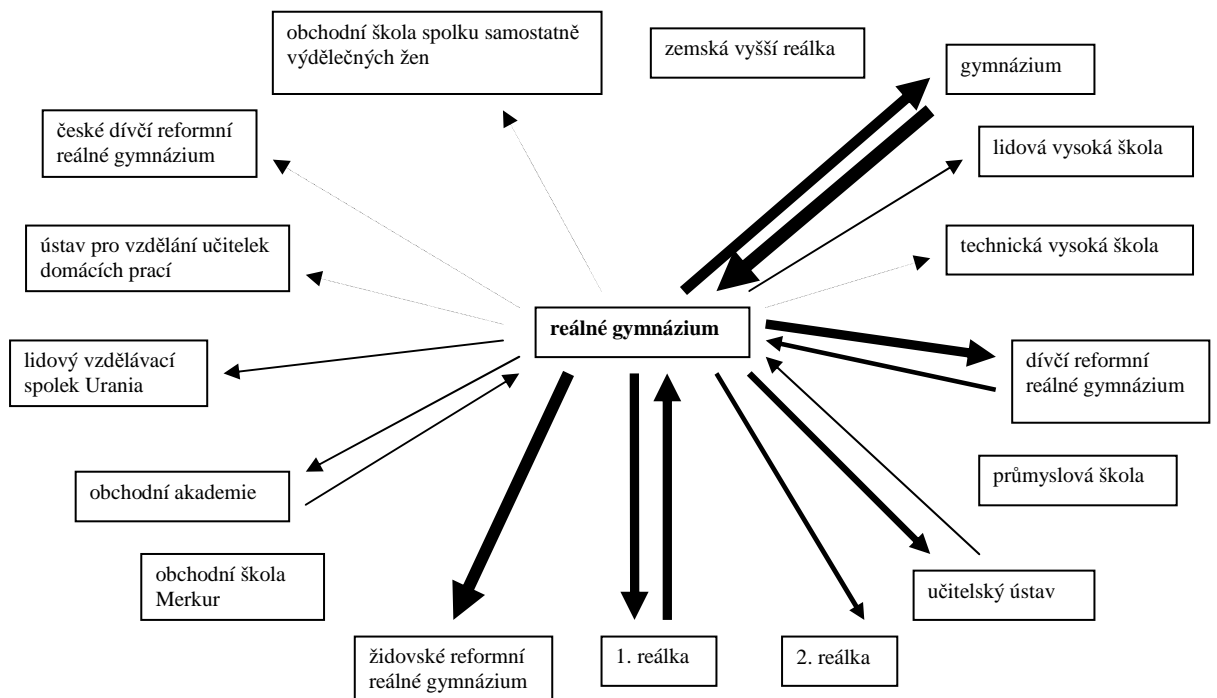
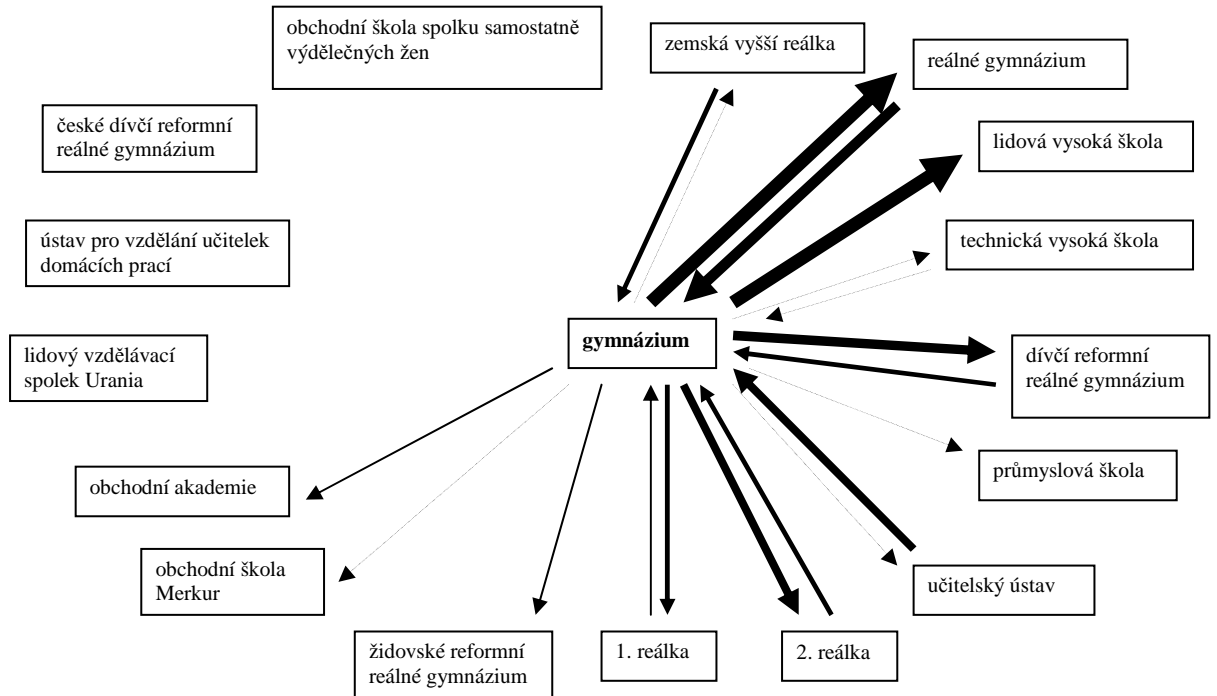
Tabulka 24 - Stipendia reálného gymnázia

Druh a pojmenování	Specifický účel	Výše základního kapitálu	Druh uložení	O rozdělení rozhoduje	Počet příjemců	Částka ročně
Žákovský fond	Podpora učebními pomůckami, oblečením atd.	32 800 Kč <u>400\$</u> 219,45 Kč	<u>Cenné papíry</u> Spořitelní vklad	Výbor, složený z ředitele školy, dvou členů učitelského sboru, předsedy a jednoho člena rodičovské rady	2 5	100 200
Studentská nadace Moritze Kellnera	pro chudé, pilné a mravné žáky, kteří se narodili na Moravě, zejm. v Brně	10 000 Kč	vinkulované cenné papíry	potomci dárce, případně zemský prezident	1 1 1	122,25 122,20 122,20
Studentské nadace notáře Johanna Jordasche	studenti německé národnosti, a sice vnuci a pravnucci sestry dárce, žáci ze Skřípova (Wachtel), Brodka u Konice (Deutsch Brodek), Dešné (Deschna), z německého města nebo jiné německé obce Moravy.	I. <u>10 600 Kč</u> II. 7 100 Kč 107,55 Kč	<u>vinkulovaný cenný papír</u> cenné papíry Spořitelní vklad	učitelský sbor ústavu	1 1	388,65 269
Nadace Emila Schüllera	Nemocní žáci by měli být upřednostněni	<u>8 500 Kč</u> 69,45 Kč	<u>cenné papíry</u> Spořitelní vklad	učitelský sbor ústavu	1	265,50

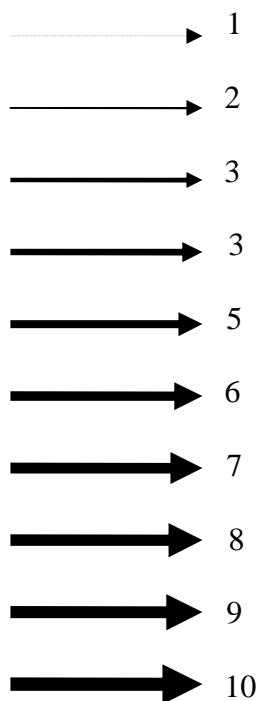
Příloha 6 - Stipendia německé průmyslovky v r. 1923

- Arnoldova nadace (1 místo za 252 Kč ročně pro žáka stavební průmyslovky a 1 místo za 126 Kč pro žáka stavební mistrovské školy)
- Nadace Leopolda Haupt-Buchenrodeho (1 místo za 252 Kč ročně, 1 místo za 168 Kč ročně. Přednost mají příbuzní zakladatele nadace a žáci bydlící na jeho statcích na Moravě)
- Stipendijní nadace Maxe a Johanny Rosenthalových (1 stipendium za 400 Kč ročně pro žáky narozené a sídlící na Moravě)
- Stipendijní nadace Eduarda Wildy (1 místo za 112 Kč ročně)
- Stipendijní nadace Adolfa Prombera (1 místo za 240 Kč ročně pro žáky německé národnosti bydlící na Moravě)
- Jubilejní podpůrné fondy (1 místo za 80 Kč ročně)
- Jubilejní nadace obchodní a průmyslové komory v Olomouci (1 místo za 200 Kč ročně)
- Nadace M. Schwarzeho (2 místa za 84 Kč ročně (1 pro křesťanského a 1 pro židovského žáka)
- Stipendijní nadace Davida Hetscheho (1 místo za 144 Kč pro židovského žáka)

Příloha 7 - Vztahy německých gymnázií v Brně s ostatními školami

Šipka Počet učitelů

Příklad:

dívčí reformní reálné gymnázium gymnázium
3 učitelé dívčího reformního reálného gymnázia učili současně také na klasickém gymnáziu.

gymnázium dívčí reformní reálné gymnázium
6 učitelů klasického gymnázia učilo současně také na dívčím reformním reálném gymnáziu.

Příloha 8 - Vývoj počtu žáků německého reálného gymnázia

Počet žáků na začátku a na konci školního roku. (Výroční zpráva německého státního reálného gymnázia 1927/1928)

Tabulka 25 – Počet žáků německého reálného gymnázia

školní rok	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.	VII.	VIII.
1918/19	44	44	48	46	35	35	27	27	35	-	30	28	19
	40	40	41	42	29	34	25	25	32	-	30	27	19+12
1919/20	37	33	35	34	34	31	28	31	27	-	27	28	27
	36	34	33	33	31	29	26	29	27	-	28	28	27
1920/21	33	37	28	32	30	30	26	26	28	-	27	23	25
	29	31	29	30	33	31	26	26	27	-	26	22	26
1921/22	33	34	27	29	26	27	31	32	37	-	27	22	22
	34	32	29	31	26	27	30	32	38	-	25	22	21
1922/23	35	36	35	31	27	29	27	27	37	-	31	22	22
	33	33	32	30	27	28	26	26	34	-	30	22	22
1923/24	41	42	34	33	34	32	26	30	40	-	36	27	21
	39	40	33	32	33	29	27	28	37	-	35	26	21
1924/25	49	49	36	36	33	35	33	30	34	-	33	31	26
	44	46	36	37	31	33	33	29	34	-	33	31	26
1925/26	36	36	40	39	36	37	31	31	24	25	32	31	31
	35	36	39	38	35	37	29	27	23	24	32	31	31
1926/27	49	-	35	36	37	36	35	34	31	-	45	33	29
	47	-	35	35	37	36	35	32	31	-	44	33	29
1927/28	48	-	44	-	33	34	36	35	38	-	30	41	32
	47	-	41	-	32	34	36	35	37	-	30	39	32

Příloha 9 - Témata písemných mat. zkoušek z jazyků na něm. reálném gymnáziu

1916 – francouzština

- Une promenade en automne
- Vive l'eau!
- Gloire á ceux sont morts pour la patrie!

1916 – angličtina

- A little walk through the wood on a summer day (Description)
- My next holidays. (Relate what you will do and how you will amuse yourself next holidays.)
- Why do we study foreign languages?

1918 – francouzština

- Une promenade en automne
- Celui jouit des avantages d'avoir une patrie en acceptant toutes les changes, forfait á l'honneur et est mauvais citoyen (Souvestre)
- Que la nature vous soit chère! Les champs sont nos meilleurs amis.

1919 – angličtina

- A walk through the wood on a summer day
- My last holidays (Relate what you did and how you amused yourself last holidays.)
- Why do we study foreign languages?

1921 – francouzština

- L'homme developpe-t-il son esprit en faisant des voyages?
- L'utilité des plantes

- L'importance de l'étude de l'histoire universelle.

1922 – němčina

- der Anteil der Schweiz an der deutschen Literatur
- Freiheitsbestrebungen im 19. Jahrhundert (Nationalismus, Liberalismus, Sozialismus)
- Große Männer
- Der Einfluss von Goethes Wilhelm Meister auf den Entwicklungsroman im 19. Jahrhundert.
- Die französische Revolution und ihre Folgen für die Völker Europas
- Die Entwicklung der Technik in den letzten 100 Jahren

1923 - němčina

- Das Wiener Volksstück
- Eines Menschen Leben, was ist's? Doch tausende können reden über den Mann, was er und wie er's getan (Goethe)
- Abschiedsrede eines Abiturienten

1924 - angličtina

- The forest in autumn.
- Why shall we learn foreign languages?
- Time is money.

1925 – němčina

- Deutsche Geschichte im Spiegel der deutschen Dichtung
- Was ist in Herders Wahlspruch: „Licht, Liebe, Leben!“ auch für meine Zukunft wegweisend?
- Wie hat der Aufschwung der modernen Technik das materielle und geistige Wohl der Menschheit beeinflusst?

Příloha 10 - Učební plán 1. německé reálky v Brně z r. 1919/20

Tabulka 26 – Učební plán 1. německé reálky v Brně

Předměty	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	1	1	-	-	8
Německý jazyk (jako vyučovací jazyk)	6	4	4	3	4	3	4	28
Českoslov. jazyk	4	4	3	3	3	3	2	22
Francouzština	-	4	4	4	4	3	3	22
Dějepis	2	2	2	3	3	2	3	17
Zeměpis	2	2	2	2	1 2	1 2	-	10 12
Matematika	4	3	3	4	4	4	5	27
Přírodopis	2	2	-	-	2	3	3	12
Chemie	-	-	-	3	3	3	-	9
Fyzika	-	-	3	2	-	4	4	13
Deskriptivní geometrie	-	2	2	3	3	3	3	16
Filozofická propedeutika	-	-	-	-	-	-	2	2
Kreslení	4	4	4	3	3	2	3	23
Psaní	1	-	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	14
Celkem	29	31	31	33	33 34	33 34	34	226

Příloha 11 - Učební plán „klasického“ německého gymnázia v Brně z r. 1919/20

Tabulka 27 – Učební plán německého „klasického“ gymnázia v Brně

Předměty	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Celkem
Náboženství	2	2	2	1	1	-	-	-	8
Německý jazyk (jako vyučovací jazyk)	5	4	3	3	3	4	3	4	29
Českoslov. jazyk	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Latinský jazyk	6	6	6	6	5	6	5	5	45
Řecký jazyk	-	-	5	4	5	5	4	5	28
Dějepis	-	2	2	2	4	3	3	4	20
Zeměpis	2	2	2	2	1	1	1		11
Matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
Přírodopis	2	2	-	2	2	3	-	2	11
Chemie	-	-	-		2	2	2	-	8
Fyzika	-	-	2	2	-	-	4	4	12
Filozofická propedeutika	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Kreslení	3	3	2	2	-	-	-	-	10
Psaní	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Celkem	30	26	29	29	28	29	29	30	230

Příloha 12 – Učební plán něm. učitelských ústavů s koedukací platný od r. 1919
Neuhöfer (1935)

Tabulka 28 – Učební plán německých učitelských ústavů s koedukací

Předmět	1	2	3	4	Součet (Summe)
Náboženství	1	-	-	-	1
Pedagogika a praxe	-	3	5	10	18
Německý jazyk (jako jazyk vyučovací)	5	5	4	4	18
Českoslov. jazyk	3	3	3	2	11
Zeměpis	2	2	2	2	8
Dějepis a vlastivěda	2	2	2	2	8
Matematika deskriptivní geometrie ^a	4	3	3	2	12
Přírodopis	2-3	2-3	2	1	9
Fyzika s chemií	3-2	3-2	2	2	8
Polní hospodářství	-	-	1	-	1
Krasopis	1	-	-	-	1
Kreslení	3	3	2	2	10
Zpěv a všeob. nauka o hudbě	2	2	2	2	8
Hra na housle	2	2	2	1	7
Ženské ruční práce	-	-	-	-	-
Tělocvik	2	2	2	2	16
Výchovné ruční práce (nepovinné)	-	-	2	2	4
Počet hodin týdně	32	32	34	34	132

Příloha 13 - Učební plány německých středních škol platné od r. 1927/28
(Rebhann a Hevler 1929)

Gymnázia a reálná gymnázia

Tabulka 29 – Učební plán gymnázií a reálných gymnázií

Předmět	1	2	3	4	5	6	7	8	Součet (Summe)
Náboženství	2	2	2	1	1	-	-	-	8
Německý jazyk	4	4	4	4	3	3	3	4	29
Českoslov. jazyk	4	4	4	4	3	3	2	2	26
Latina	6	6	6	6	4	4	4	5	41
Řečtina (pro gymnázia)	-	-	-	-	6	6	6	6	24
Francouzština nebo angličtina (pro reálná gymnázia)	-	-	-	-	6	6	4	4	20
Dějepis	-	2	2	2	3	3	3	3	18
Zeměpis	2	2	2	2	1	2	2		13
Matematika	4	3	3	3	3	3	3	2	24
Přírodopis	2	2	-	2	2	2	2	2	12
Chemie	-	-	-		2	2	-	-	6
Fyzika	-	-	3	2	-	-	3	4	12
Deskriptivní geometrie (pro reálná gymnázia)	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Úvod do filozofie (Philosophische Propädeutik)	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Kreslení	3	3	2	2	-	-	-	-	10
Psaní	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Počet hodin týdně	30	30	30	30	30	30	32	32	244

Vyšší reálná gymnázia (tzv. gymnázia děčínského typu)

Tabulka 30 – Učební plán gymnázií děčínského typu

Předmět	1			2			3			4			5			6			7			8			Součet		
	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R	G	Rg	R
Náboženství	2	2	2	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	8	8						
Německý jazyk	4	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	29	29	29						
Českoslov. jazyk	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	25	25	25						
Latina	6	6	5	6	4	4	-	4	4	-	4	4	-	6	-	-	-	-	40	40	23						
Řečtina	-	-	-	-	6	-	-	6	-	-	6	-	-	6	-	-	-	-	24	-	-						
Francouzština a nebo angličtina	-	-	-	-	-	6	6	-	6	4	-	4	4	-	4	4	-	4	-	20	18						
Dějepis	-	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	18	18	18						
Zeměpis	2	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	13	13	13						
Matematika	4	3	3	3	3	3	4	3	3	3	3	4	3	3	4	2	2	4	24	24	29						
Přírodopis	2	2	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	12	12	12						
Chemie	-	-	-	2	2	3	2	2	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6	8						
Fyzika	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	3	3	4	4	4	4	4	4	11	11	12						
Deskriptivní geometrie a geometrické kreslení	-	-	2	2	-	-	-	-	3	-	2	2	-	2	3	4	8	14									
Úvod do filozofie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	4						
Kreslení	3	3	2	2	-	-	2	-	3	-	-	2	-	-	2	10	10	19									
Psaní	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1									
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	16						
Počet hodin týdně	30	30	30	31	30	30	32	30	30	32	32	32	32	32	32	32	32	32	245	245	249						

Reálky

Tabulka 31 – Učební plán reálků

Předmět	1	2	3	4	5	6	7	Součet
Náboženství	2	2	2	1	1	-	-	8
Německý jazyk	6	4	4	3	4	3	3(4)	27 (28)
Českoslov. jazyk	5	3	3	3	2 (3)	2	2	20 (21)
Francouzština	-	4	4	4	2 (3)	2 (3)	2 (3)	18 (21)
Angličtina	-	-	-	-	2 (0)	2 (0)	2 (0)	6 (0)
Dějepis	2	2	2	3	2	2	3	16
Zeměpis	2	2	2	2	2	2		12
Matematika	4	3	3	4	4	4	5	27
Přírodopis	2	2	-	3	2	2 (3)	3	11 (12)
Chemie	-	-	-	3	3	2	-	8
Fyzika	-	-	3	2	-	4	4	13
Deskriptivní geometrie a geometrické kreslení	-	2	2	3	3	3	2	15
Úvod do filozofie	-	-	-	-	-	-	2	2
Kreslení	4	4	3	2	3	2	2	20
Psaní	1	-	-	-	-	-	-	1
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	14
Počet hodin týdně	30	30	30	32	32	32	32	218

(Čísla v závorce platí pro německé reálky na Moravě a ve Slezsku.)

Reformní reálná gymnázia

Tabulka 32 – Učební plán reformních reálných gymnázií

Předmět	1	2	3	4	5	6	7	8	Součet
Náboženství					1	-	-	-	8
Německý jazyk					3	3	3	4	30
Českoslov. jazyk					3	3	2	2	24
Francouzština					4	4	3	3	26
Latina					5	4	4	4	17
Angličtina, italština, nebo slovanský jazyk					-	-	4	4	8
Dějepis					2	2	2	3	18
Zeměpis					1	2	2		13
Matematika				Jako reálka	3	3	3	2	25
Přírodopis					2	2	2	2	12
Chemie					2	2	-	-	7
Fyzika					-	-	3	4	12
Deskriptivní geometrie a geometrické kreslení					2	3	-	-	12
Úvod do filozofie					-	-	2	2	4
Kreslení					-	-	-	-	13
Psaní					-	-	-	-	1
Tělocvik					2	2	2	2	16
Počet hodin týdně					30	30	32	32	246

Příloha 14 – Rozdělení předmětů na naukové a nenaukové

Předměty naukové:

- dějepis
- deskriptivní geometrie
- filozofická propedeutika
- fyzika
- chemie
- matematika
- náboženství
- občanská nauka
- nauka o tkaninách
- nauka o vedení domácnosti
- polní hospodářství
- přírodopis
- řeči
- těsnopis
- vychovatelství
- zdravotnictví
- zeměpis
- praktická cvičení z těchto předmětů

Předměty nenaukové:

- hudba
- krasopis
- kreslení
- modelování
- psaní
- ženské ruční práce
- tělocvik
- vaření
- výtvarné či výchovné práce
- zpěv
- vyučovací hodiny na cvičné škole
- konferenční hodiny s chovanci (chovankami) učitelských ústavů

Příloha 15 - Příklady z památníku Kitty Neradové

Meiner braven und fleißigen Schülerin
zur bleibenden Erinnerung⁶⁵

Voigt (Brünn, im März 1936)

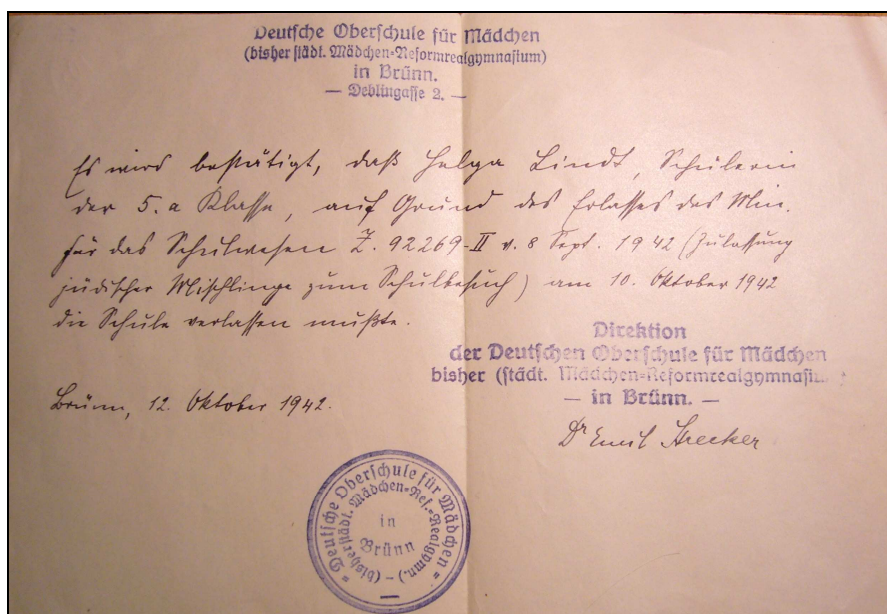
XX. Horatius Flaccus:

Aequam memento rebus in arduis
servare mentem, non secus in bonis...

Ihrer lieben Schülerin⁶⁶

Dr. Marianne Klein (Brünn, 19. Sept. 1937)

Příloha 16 - Potvrzení o vyloučení Helgy Lindtové z něm. dívčího gymnázia

Obrázek 2 - Potvrzení o vyloučení z dívčího gymnázia

Text:

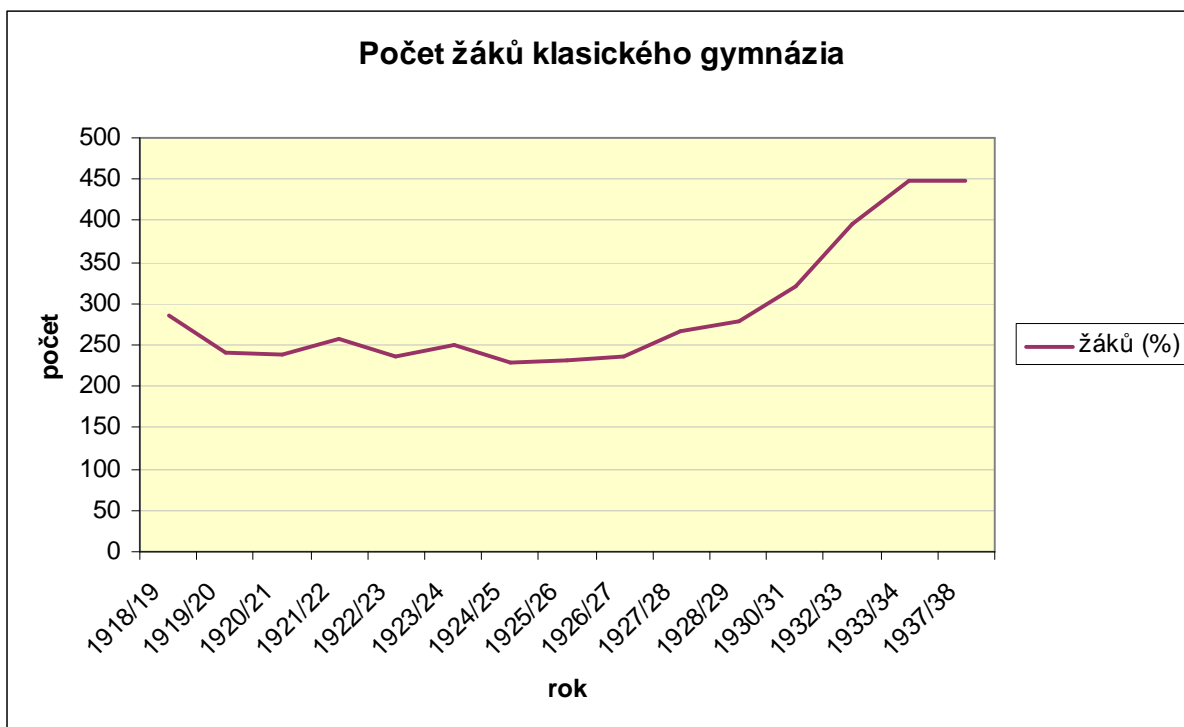
Es wird bestätigt, dass Helga Lindt, Schülerin der 5.a Klasse, auf Grund des Erlasses des Min. für das Schulwesen Z. 92269-II v. 8. Sept. 1942 (Zulassung jüdischer Mischlinge zum Schulbesuch) am 10. Oktober 1942 die Schule verlassen musste.⁶⁷

⁶⁵ Své hodné a pilné žačce v trvalou upomínku

⁶⁶ Své milé žačce

⁶⁷ Tímto se potvrzuje, že Helga Lindt, žákyně třídy 5.a, musela na základě ministerského výnosu č. 92269-II ze dne 8. září 1942 (Připuštění židovských míšenců ke studiu) dne 10. října r. 1942 opustit školu.

Příloha 17 - Vývoj počtu žáků německého „klasického“ a reálného gymnázia

Obrázek 3 – Vývoj počtu žáků „klasického“ gymnázia

Obrázek 4 – Vývoj počtu žáků reálného gymnázia

Příloha 18 - Počet žáků osvobozených od školného na německých gymnáziích

Obrázek 5 – Počet žáků osvobozených od školného na „klasickém“ gymnáziu

Obrázek 6 – Počet žáků osvobozených od školného na reálném gymnáziu

Příloha 19 - Žáci německého „klasického“ gymnázia v Brně (1931/32)

Obrázek 7 – Žáci „klasického“ gymnázia

Obrázek 8 – Žáci „klasického“ gymnázia

Příloha 20 - Ludwig Kott, ředitel 1. německé reálky

Obrázek 9 – Ředitel Ludwig Kott

Příloha 21 - Ředitel Německého ústavu pro vzdělání učitelek E. A. Richter

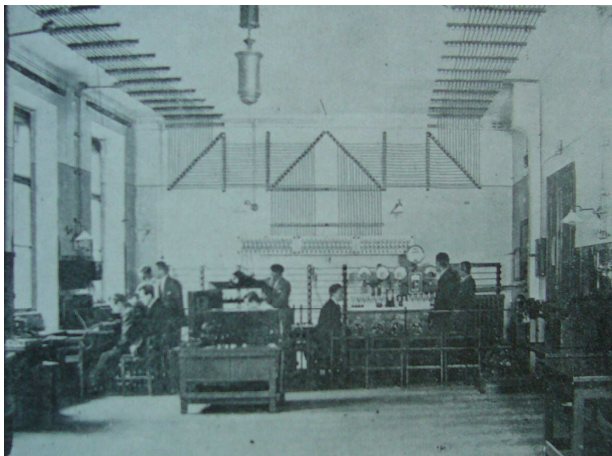
Obrázek 10 – Ředitel E. A. Richter

Příloha 22 - Učitelky německého ústavu pro vzdělání učitelek

Obrázek 11 – Učitelky ústavu pro vzdělání učitelek

Příloha 23 - Elektrotechnická laboratoř německé průmyslové školy

Obrázek 12 – Elektrotechnická laboratoř průmyslové školy

Příloha 24 - Tělocvična Německého reálného gymnázia

Obrázek 13 – Tělocvična reálného gymnázia

Příloha 25 - Kreslárna Spolkového židovského reformního reálného gymnázia

Obrázek 14 – Kreslárna židovského gymnázia

Příloha 26 - Srovnání školních budov v období první republiky a v r. 2008

DÍVČÍ REFORMNÍ REÁLNÉ GYMNÁZIUM

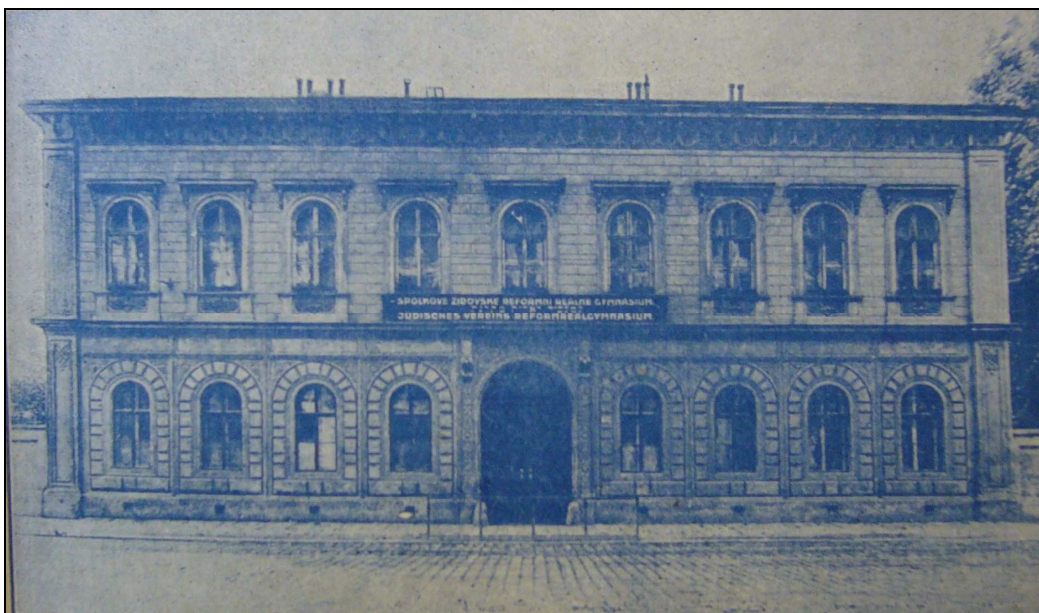

Obrázek 15 – Dívčí reformní reálné gymnázium

Obrázek 16 – Bývalé dívčí reformní reálné gymnázium v r. 2008

ŽIDOVSKÉ REFORMNÍ REÁLNÉ GYMNÁZIUM

Obrázek 17 – Židovské reformní reálné gymnázium před přestavbou

Obrázek 18 – Židovské reformní reálné gymnázium

Obrázek 19 – Bývalé židovské reformní reálné gymnázium v r. 2008

UČITELSKÝ ÚSTAV S KOEDUKACÍ

Obrázek 20 – Učitelství s koedukací

Obrázek 21 – Bývalý učitelství s koedukací v r. 2008

REÁLNÉ GYMNÁZIUM

Obrázek 22 – Reálné gymnázium

Obrázek 23 – Bývalé reálné gymnázium v r. 2008

„KLASICKÉ“ GYMNÁZIUM

Obrázek 24 – „Klasické“ gymnázium

Obrázek 25 – Bývalé „klasické“ gymnázium v r. 2008

1. REÁLKA

Obrázek 26 – 1. reálka

Obrázek 27 – Bývalá 1. reálka v r. 2008

PRŮMYSLOVÁ ŠKOLA

Obrázek 28 – průmyslová škola

Obrázek 29 – Bývalá průmyslová škola v r. 2008

16 Seznam příloh

Příloha 1- Typy škol podle ročenky Říšského spolku	122
Příloha 2 - Oznámení o úmrtí učitele Německé textilní průmyslovky v Brně.....	122
Příloha 3 - Stipendia německého ústavu pro vzdělání učitelek v r. 1928/29	123
Příloha 4 - Stipendia „klasického“ gymnázia v r. 1923/24.....	124
Příloha 5 - Stipendia reálného gymnázia v r. 1932/33.....	125
Příloha 6 - Stipendia německé průmyslovky v r. 1923.....	126
Příloha 7 - Vztahy německých gymnázií v Brně s ostatními školami	127
Příloha 8 - Vývoj počtu žáků německého reálného gymnázia.....	129
Příloha 9 - Témata písemných mat. zkoušek z jazyků na něm. reálném gymnáziu. 130	
Příloha 10 - Učební plán 1. německé reálky v Brně z r. 1919/20.....	131
Příloha 11 - Učební plán „klasického“ německého gymnázia v Brně z r. 1919/20. 131	
Příloha 12 – Učební plán něm. učitelských ústavů s koedukací platný od r. 1919.. 132	
Příloha 13 - Učební plány německých středních škol platné od r. 1927/28.....	132
Příloha 14 – Rozdělení předmětů na naukové a nenaukové	134
Příloha 15 - Příklady z památníku Kitty Neradové.....	135
Příloha 16 - Potvrzení o vyloučení Helgy Lindtové z něm. dívčího gymnázia	135
Příloha 17 - Vývoj počtu žáků německého „klasického“ a reálného gymnázia	136
Příloha 18 - Počet žáků osvobozených od školného na německých gymnáziích	137
Příloha 19 - Žáci německého „klasického“ gymnázia v Brně (1931/32).....	138
Příloha 20 - Ludwig Kott, ředitel 1. německé reálky.....	139
Příloha 21 - Ředitel Německého ústavu pro vzdělání učitelek E. A. Richter	139
Příloha 22 - Učitelky německého ústavu pro vzdělání učitelek.....	139
Příloha 23 - Elektrotechnická laboratoř německé průmyslové školy	140
Příloha 24 - Tělocvična Německého reálného gymnázia.....	140
Příloha 25 - Kreslárna Spolkového židovského reformního reálného gymnázia	140
Příloha 26 - Srovnání školních budov v období první republiky a v r. 2008.....	141

17 Seznam tabulek

Tabulka 1 - Počet žáků středních škol v letech 1918/19 a 1937/38.....	13
Tabulka 2 – Počet středních škol 1913 - 1932	14
Tabulka 3 – Žáci s mateřským jazykem českým na brněnských něm. gymnáziích... 20	
Tabulka 4 – počet německých středních škol 1913 - 1932	21
Tabulka 5 – Počet jednotlivých typů středních škol 1931/32	21
Tabulka 6 – Počet žáků německých středních škol v Brně 1918 - 1930	30
Tabulka 7 – Maturitní zkoušky na německém učitelském ústavu v Brně	31
Tabulka 8 – Maturitní zkoušky na 2. německé reálce v Brně.....	49
Tabulka 9 – Průměrný počet žáků ve třídě na něm. reálném gymnáziu v Brně	63
Tabulka 10 – Závěrečná klasifikace na německých středních školách v Brně.....	67
Tabulka 11 – Srovnání učebních plánů středních škol	73
Tabulka 12 – Žáci osvobození od placení školného	85
Tabulka 13 – Typy učitelů na německých gymnáziích a reálkách	89
Tabulka 14 – Průměrný věk učitelů německých gymnázií a reálek	89
Tabulka 15 – Počet žáků německých středních škol v Brně.....	98
Tabulka 16 – Podíl dívek z celkového počtu žáků.....	99
Tabulka 17 – Podíl dívek na německých gymnáziích 1918 - 1934	100
Tabulka 18 – Podíl žáků s mateřským jazykem českým	100
Tabulka 19 – Podíl žáků katolického vyznání	101
Tabulka 20 – Podíl žáků židovského vyznání.....	102
Tabulka 21 – Podíl žáků žid. vyznání na něm. gymnáziích v Brně 1918 - 1938.....	102
Tabulka 22 - Stipendia německého ústavu pro vzdělání učitelů.....	123
Tabulka 23 - Stipendia „klasického“ gymnázia.....	124
Tabulka 24 - Stipendia reálného gymnázia.....	125
Tabulka 25 – Počet žáků německého reálného gymnázia	129
Tabulka 26 – Učební plán 1. německé reálky v Brně	131
Tabulka 27 – Učební plán německého „klasického“ gymnázia v Brně.....	131
Tabulka 28 – Učební plán německých učitelských ústavů s koedukací	132
Tabulka 29 – Učební plán gymnázií a reálných gymnázií.....	132
Tabulka 30 – Učební plán gymnázií děčínského typu	133
Tabulka 31 – Učební plán reálek	133
Tabulka 32 – Učební plán reformních reálných gymnázií.....	134

18 Seznam obrázků

Obrázek 1 – Úmrtní oznámení	122
Obrázek 2 - Potvrzení o vyloučení z dívčího gymnázia	135
Obrázek 3 – Vývoj počtu žáků „klasického“ gymnázia	136
Obrázek 4 – Vývoj počtu žáků reálného gymnázia	136
Obrázek 5 – Počet žáků osvobozených od školného na „klasickém“ gymnáziu	137
Obrázek 6 – Počet žáků osvobozených od školného na reálném gymnáziu	137
Obrázek 7 – Žáci „klasického“ gymnázia	138
Obrázek 8 – Žáci „klasického“ gymnázia	138
Obrázek 9 – Ředitel Ludwig Kott	139
Obrázek 10 – Ředitel E. A. Richter	139
Obrázek 11 – Učitelky ústavu pro vzdělání učitelů	139
Obrázek 12 – Elektrotechnická laboratoř průmyslové školy	140
Obrázek 13 – Tělocvična reálného gymnázia	140
Obrázek 14 – Kreslárna židovského gymnázia	140
Obrázek 15 – Dívčí reformní reálné gymnázium	141
Obrázek 16 – Bývalé dívčí reformní reálné gymnázium v r. 2008	141
Obrázek 17 – Židovské reformní reálné gymnázium před přestavbou	142
Obrázek 18 – Židovské reformní reálné gymnázium	142
Obrázek 19 – Bývalé židovské reformní reálné gymnázium v r. 2008	143
Obrázek 20 – Učitelství s koedukací	144
Obrázek 21 – Bývalý učitelství s koedukací v r. 2008	144
Obrázek 22 – Reálné gymnázium	145
Obrázek 23 – Bývalé reálné gymnázium v r. 2008	145
Obrázek 24 – „Klasické“ gymnázium	146
Obrázek 25 – Bývalé „klasické“ gymnázium v r. 2008	146
Obrázek 26 – 1. reálka	147
Obrázek 27 – Bývalá 1. reálka v r. 2008	147
Obrázek 28 – průmyslová škola	148
Obrázek 29 – Bývalá průmyslová škola v r. 2008	148